

Narede tot de Nederduitsche vertaaling van Klopstock's Messias

<https://hdl.handle.net/1874/27970>

Deeze NAREDE vervangt al wat bij de acht afleveringen der Ver-
taaling op de omslagen of op losse vellen er bijgevoegd is: 't
geen dus beschouwd wordt als niet meer tot het Werk behoorende.

Zij, die verkiezen mogten de platen in het Werk zelve, iedere
bij den Zang waartoe zij behoort, te laten binden, kunnen de
verklaaring der platen, welke de negende aflevering daarvan ver-
zelt, op deeze NAREDE doen volgen.

N A R E D E

T O T

K L O P S T O C K ' S M E S S I A S .

19e
N A R E D E

T O T D E

N E D E R D U I T S C H E V E R T A A L I N G

V A N

K L O P S T O C K ' S M E S S I A S ,

D O O R

MR J. M E E R M A N ,

HEER VAN DALEM EN VUREN.

TE BEKOMEN IN 'S G R A A V E N H A A G E EN IN A M S T E R D A M .

B I J D E G E B R O E D E R S V A N C L E E F ,

1815.

Men gelieve Bl. 147 reg. 2, in plaats van *Jesus den Hoogepriester*, te leezen *Josua den Hoogenpriester*; Bl. 148 reg. 24, voor *anderen straal — andren straal*; en Bl. 150 reg. 14 in plaats van *geopend hebt, en daar door mischien tot een gering middel hebben mogen strekken — geopend heb, en daar door mischien tot een gering middel heb mogen strekken*. De overige drukfeilen zijn op de laatste bladzijde opgegeeven.

N A R E D E.

Bij den aanvang mijner vertaaling beloofd hebbende, het geen ik op de omflagen der stukken of op losse vellen er bij meende te moeten voegen, tegen het einde derzelve te verzamelen, en, voor zoo veel ik het noodig achten zou, nog verder uit te breiden: kwijte ik mij heden van deezzen plicht; en bidde dan ook mijne leezers al dat vroegere te beschouwen, als niet meer tot mijn werk behoorende.

Van het eerste oogenblik af aan, dat ik, nog als jongeling, het oog in KLOPSTOCKS *Messias* wierp, en zelfs niet geheel zonder eenig vooroordeel tegen dit Gedicht, ontmoette ik niet alleen, boven mijne verwachting, in hetzelfde zoo goed als geene duisterheid, maar vond mij buiten dien zoo zeer door de schoonheden daarvan getroffen, dat ik, na herhaalde leezingen, mij eenige jaaren later, vermaakte met de overzetting van de vijf eerste, en vervolgens van de 15 en 16de Zangen, in Nederduitsche Hexameters, hoewel zonder eenig bepaald oogmerk om dezelve door den druk gemeen te maaken. De vertaaling van GROENEVELD, die ik intuschen vernam dat in 't licht stond te komen, en waarvan ik veel gunstiger denkbeelden dan van mijn' eigen arbeid voedde, staakte weldra het voortzetten van deezzen; en ik vergenoegde mij met hem een gedeelte van mijn opstel ter doorbladering toe te zenden. Ik ontveinze niet, dat, toen zijne overzetting verscheen, ik mij in mijne verwachting bedroogen vond; en mogelijk heeft Europa's eerste Heldengedicht, door niet terstond in het gepaste gewaad onder ons te voorschijn te treden, ook aanvankelijk die bewondering en toejuiching niet bij de Nederlandsche Natie verwekt, die het in Duitschland en in alle beschaafde gewesten, waar men het in zijn oorspronkelijken glans leerde kennen, met zoo veel reden heeft doen geboren worden.

Er volgden wel op GROENEVELDS Hexamétrische vertaaling twee andere in Prosa: de eene van B. NIEUWENHUIZEN, welke in 1798 en 1799 te Delft verscheen, doch waarvan de helft alleen in 't licht gekomen is; de andere, geheel voltooid, welke in 1797 en de vijf volgende jaaren te Amsterdam bij J. R. POSTER gedrukt wierd, en welke gewisfelijk veel verdiensten heeft. Dan, de talenten van beiderlei voort van vertaalers gelijk gesteld, heeft de overgieting van een gedicht, van de ééne

spraak in de andere, welke in versen geschiedt, zoo veel voordeelen boven die in een' maatloozen stijl, dat de tweeërlei onderneemingen nauwelijks gerekend kunnen worden met elkaar in eenig verband te staan, dan dat zij beide den lezer met de denkbeelden deszelfden Schrijvers, en, voor zoo veel den letterlijken zin betreft, met zijne uitdrukkingen bekend doen worden: terwijl al het harmonieuze en bevalige eener aan voetmaat gebundene rede, en, wanneer ze vloeiend gedrukt is, haare onwederstaanbaare uitwerking op een' ieder die smaak en die gevoel heeft, voor den Vertaaler in Prosa verlooren gaat: ja hem somwijlen dwingt, om plaatsen van het oorspronkelijk werk, die uit de Harmonie alleen haar schoon ontleenen, en waar het vers als vers de zaak, van welke gesproken wordt, afschildert, van al haare cierlijkheid te berooven. Hier komt nog bij, dat de enge gemeenschap van het Hoogduitsch met onze moedertaal, bij de overzetting van een gedicht, dat uit Hexameters saamgesteld is, in Nederduitfche Prosa, dit nauwelijks te vermijdene gevolg heeft, dat men telkens heele en halve regels van deezen voetmaat er zijnes ondanks in moet vlegten, of ze zich telkens onbemerkt ziet ontglippen: terwijl aan de andere zijde die zelfde taalgemeenschap tot het behoud van het voortreffelijke in den oorspronkelijken vers-bouw zoo krachtdaadig medewerkt.

Ik had KLOPSTOCK bij mijn verblijf te Hamburg in 1800 meermaalen ontmoet, en verheugde mij deeze toen reeds daalende zon nog vóór haaren ondergang te hebben mogen aanschouwen; ook perste mij die verkeering, hoe snel ook voorbijgaande, de regelen af, die sedert in den *Letterbode* eene plaats gevonden hebben, en die uit de volheid van het hart gedicht zijn.

Ô KLOPSTOCK, als deez' aard' een prooi zal zijn van 't vuur,
 En 't Paradijs op 't puin der voorige natuur
 Vernieuwd zal bloeijen met het vol getal der vroomen,
 Door strijd en door geloof aan 't hoogst verderf ontkomen;
 Als iedre wetenschap, die 't menschdom thans behoeft,
 Als iedre kunst, hoe zeer door nuttigheid beproefd,
 Reeds lang vergaan zal zijn, vernietigd en vergeeten,
 Men van geen menschlijk boek ook meer den naam zal weeten:
 Dan zal 't verheerlijkt volk, voor 's Midlaars troon gebukt,
 Dat gij geleerd, vermaakt, gesticht hebt en verrukt,
 Dan zullen d'Engelen, in hun gewijde kringen,
 Geheele blaadren nog uit uw MESSIAS zingen.

De dood des Dichters, welke niet lang daarna gebeurde; de meer dan Koninklijke begraaffenis, welke hem het vereenigd Hamburg en Altona bezorgden; de Leipziger uitgave eindelijk van zijn werk, op welk hij nu den laatsten stempel van volkomenheid gedrukt had, deden mij, niet tegenstaande de drie of ten minsten derdehalve reeds in het Nederduitsch aanwezige overzettingen van den *Messias*, aan mijne voorige proefneemingen terug denken, en haalden mij tot eene vierde over. De Weetenschappen en fraaije letteren meende ik, dat er niet dan door winnen konden, indien er van al dat soort van werken, bij welke het niet genoeg is eene gewoone kunde der spraake waaruit, en der spraake waarin men overzet, te bezitten: maar tot welker vertaaling het in eene meerdere maate op de gemeenzaamheid met het behandelde onderwerp aankoomt, of op het regte verstand van den zin des oorspronkelijken Schrijvers; of op de bekwaamheid van hem niets van zijne kracht en schoonheid in de nieuwe taal te doen verliezen: dat, zeg ik, van al dat soort van werken er meer dan ééne vertolking te voorschijn treede.

Hoe heeft men in alle landen van Europa, en ook in het onze, zich sedert eenigen tijd er niet op toegelegd, om van de boeken der H. Schrift, vooral van 't Oude Testament, verschillende uitgaven in de hedendaagsche taalen in 't licht te brengen? Hoe veelerei *Pfalm*-berijmingen zijn er niet enkel in ons Vaderland gedicht? de clasfieke Aucteuren ondergaan tegenwoordig meer dan ooit in Frankrijk, Duitschland en elders het zelfde lot; en hoe meer overzettingen er van geleverd worden, hoe meer leert men bij derzelver vergelijking een' *Homerus* en *Virgilius*, een' *Thucydides* en *Tacitus*, in hunne aangeboren schoonheden kennen; hoe meer hoort men ieder hunner in zijne eigene taal ons toespreeken. *Homerus* alleen heeft binnen een' kleinen kring van jaaren drie mannen van naam gevonden, die hem in Duitfche versen, van denzelfden voetmaat als de zijnen, hebben overgebracht; en indien, zoo veel eeuwen na dat hij opgehouden heeft te bestaan, deeze eer aan den Dichter van *Achilles* gramfchap te beurt gevallen is, zou die van de Verlofing der menschen, pas even aan zijne natuurgenoeten ontruk, zich hebben moeten beperkt zien in het getal der genen, die hunne pennen op onderscheidene wijs beproefden om zijn meesterstuk van vinding, genie, gevoel en welluidenheid in Hollandsche vormen over te storten? De uitgeever der Amsterdamsche vertaaling schroomde zelf niet, te gelijk met den Delftschen overzetter den wedftrijd aan te gaan, niertegenstaande beiden in *Profa* vertolkten; en niet lang daarna wierden de *Landgedichten* van *Delille*, op twee in der daad verschillende wijzen, doch beiden in Hollandsche versen van eenerlei soort, te koop geboden. Aan mijne drie voorgangeren, hoe onder-

scheiden ook hunne verdiensten zijn mogen, betuige ik bij mijnen arbeid op meerdere plaatsen nuttig te zijn voorgelicht, hoe zeer ik hen meest, om vrijer te werken, slechts dan geraadpleegd heb, wanneer ik zelf in eenige onzekerheid geraakte, of hier en daar zwaarigheid ontmoette.

FREDERIK GOTTLIEB KLOPSTOCK, (a) met wiens Episch meesterstuk ik mij dan ook op mijne beurt heb bezig gehouden, en deeze bezigheid nu ten einde gebracht, was geboren te Quedlinburg op den 2den van Hooimaand 1724, hetzelfde jaar waar in ook KANT het eerste licht zag; en heeft, daar hij op den 14den van Lentemaand 1803 te Hamburg overleed, een' meer dan 78 jaarigen ouderdom bereikt, het grootste gedeelte der 18de eeuw beleefd, en schier al haare oneindige wisselvalligheden in staat- en letterkunde, op de laatste van welken hij zelf zoo groot eene uitwerking deed, bijgewoond; ja eindelijk ook nog even de beginnende wonderen der 19de eeuw als uit een' voorhof aanschouwd.

Hij was de oudste van 10 kinderen, vijf zoonen en even zoo veel dochters. Zijn Vader, een man van beginselen en van een vast character, maar wel eenigszins ruw, en niet vrij van sommige bijgeloovigheden, voerde den titel van Quedlinburgsche Commissions-raad, doch pachtede tuschen beide het Amptmanschap van Friedeburg in het Mansfeldsche, 't geen hem een aangenaam landverblijf aan de Saale, twee jaaren lang, bezorgde, na welke hij wederom naar de stad met der woon terug keerde. Deeze beide jaaren vallen omtrent van het elfde tot het dertiende van onzen Frederik, en lieten niet na een' sterken invloed op zijn jeugdig ligchaam, en daar door ook mogelijk tevens wederkeerig op zijnen geest te oeffenen. Hoe zeer men voortging hem in de eerste kundigheden onderricht te geeven, liet men hem echter, bijna zonder beperking, toe, zich aan alle de oeffeningen, tot welke het land meer dan het stadsleven uitnoodigt, over te leveren: en dit zelfs met eene rukeloosheid, die hem meer dan eens in 't grootste gevaar bracht. Baaden, te paard rijden, onbedachtsaam klouteren, loopen, schermen; in 't gezelschap van een na-

(a) Ik heb deeze berichten, behalven uit zijne eigene Odes, voor het grootste gedeelte samengefeld uit:

MORGENSTERN'S voorlezing: KLOPSTOCK, gehouden te Dorpat 12 Dec. 1806.

FR. GOTTL. THIESS: FR. GOTTL. KLOPSTOCK: *wie er seit einem halben Jahrhundert als Dichter auf die Nation, und als Schriftsteller auf die Litteratur gewirkt hat.* Altona 1805.

CRAMER: KLOPSTOCK, *er und uber ihm*, Hamb. 1780, 8°. 8q. in verscheiden Deelen.

JORDENS *Lexicon Deutscher Dichter und Prosaisten.* 1808 en 1811 op de K.

F. J. L. MEYER, KLOPSTOCKS *Gedächtnis-feier*, Hamb. 1803.

buurig jonker, en verzeld van SATAN zijn jagthond, de haazen vervolgen; ook met Stieren kunsten beproeven, welke hem duur hadden kunnen kosten; des winters op schaatsen rijden, en dergelijke, waren in dien leeftijd zijne geliefdste bezigheden, die wel eens aan de zorgvuldige moeder, maar nimmer aan den stouteren vader eenige angsten verwekten, en tot een gedeelte van welken hij ook in zijne volgende jaaren zoo veel geneigdheid overhield, als hij het er ver in gebracht had. Zijne studien zelfs scheenen zich nauwelijks van die lichaamsoeffeningen te kunnen scheiden: gelijk men hem eens op den top eenes kersfenbooms den 139 Psalm hoorde van buiten leeren. Het is dus ligt te gissen hoe weinig het hem smaakte, na zijns vaders terugkeering naar Quedlinburg, zich op het Seminarium aldaar geplaatst te zien, en de opene velden van Friedeburg te moeten verwisfelen tegen de bestovene zitbanken van een stedelijk school. Ook vorderde hij weinig in de 3 jaaren welke hij hier doorbracht. Alleenlijk tegen het einde van dit tijdperk, toen zijn vader voorgenomen had hem naar het Saxisch Vorstenschool bij Naumburg, de *Schulpforte* genoemd, te zenden, maakte hij uit eergierigheid eenig meerder werk van de grieksche en latijnsche letteren, ten einde in het nieuwe kweekschool terftond eene hoogere clasfe te bereiken. De *Schulpforte* was te dier tijd een zeer vermaard Gymnasium, waar de jonge lieden door de kundigste onderwijzers in de oude letterkunde geoeffend wierden, en waar men inzonderheid bedacht was om hun smaak voor de dichtkunst mede te deelen.

KLOPSTOCK vertoefde hier omtrent zes jaaren, van 1739—1745; en deze jaaren zijn het, welke men bijna zeggen kan, dat zijn geheele genie ontwikkeld hebben. Niet alleen leide hij zich nu met de borst op de doode taalen toe, maar hij overtrof weldra zijne medeleerlingen in het vervaardigen van Herderdichten en Odes; doch van pooging tot pooging, van proeve tot proeve, lachte hem eindelijk het denkbeeld toe, om de zanger van een Heldendicht te worden, waarop Duitschland roem kon draagen. De stof deszelve was hem lang een voorwerp van beraad. Hij scheen zich reeds tot Keizer HENDRIK DEN VOGELAAR bepaald te hebben: maar op eens veranderde hij van voornemen, en nu kende hij beneden den MESSIAS geen onderwerp meer, dat hij zijnes waardig oordeelde. Hij voltooide ook, gedurende zijn verblijf aan dit Gymnasium, bijna het geheele plan van zijn Gedicht, gelijk hij, kort voor zijn dood, zelf aan den toenmaligen Rector der *Schulpforte* schreef: terwijl hij, wegens het genoeg, dat deeze herdenking hem opleverde, aan de Schoolbibliotheek de Leipziger uitgave zijner Werken vereerde.

Hoe sterk zijne verbeelding door zijn groot ontwerp getroffen wierd, blijkt ook daar uit, dat het beeld van Eva, gelijk het, in het begin des 19de Zangs, beschreeven wordt door Adam in een gezicht aanschouwd te zijn, wanneer zij den Rechter om genade voor haare kinderen aanroept, geheel ontleend is uit een' droom, dien hij te dier tijd gedroomd had; en waar in hij de moeder der menschen zoo duidelijk had vóór zich zien staan, dat, indien hij schilder ware geweest, hij de helft van zijn leven, gelijk hij verklaarde, zou hebben doorgebracht om de ten uitersten schoone en verhevene Vrouw zoo af te beelden gelijk hij ze zag. Slechts het einde des drooms, bij welk hij ontwaakte, had hij in zijn gedicht weggelaten. Hij moet reeds ver in de bewerking van zijn plan gevorderd zijn geweest, eer hem MILTON onder de oogen kwam. Uit een' brief, dien hij weinig jaaren laater aan BODMER schreef, blijkt het, dat deeze hem het eerst een exemplaar daarvan bezorgd heeft. „Ik zoude dien dichter” zegt hij „anders mischien te laat „hebben leeren kennen: maar toen hij mij onverwachts in handen viel, heeft hij het „vuur, uit Homerus opgevangen, geheel aan het gloeijen gebracht, en mijne ziel „hemelwaards en tot de godsdienstige dichtkunde opgeheven.” Te vergeefs liet de Rector van het Gymnasium, het leezen van het *Verlooren Paradijs* onder zijne leerlingen, voor welken het hem op die jaaren gevaarlijk toescheen, verbieden: onze KLOPSTOCK bleef het tot een hoofdvorwerp zijner studien maaken, en dorst het zelfs in eene openlijke schoolredevoring verdedigen. 't Geen hij er echter in zijnen MESSIAS het meest uit heeft overgenomen, of nagevolgd, is het geen men de Machinerie noemt zijner boven-menschelijke wezens.

Des jongelings naam moet reeds twee jaaren eer hij de *Schulpforte* verliet, en dus op zijn 19de levens jaar, buiten derzelver muuren met eenigen roem zijn uitgesproken. In zekeren brief van dien tijd, iets laater in 't licht gegeven, wordt hij geroemd „als iemand, die zich een' aangenaamen stijl verkreegen had, en in Her- „derdichten uitmuntte; en die, behalven zijne taalkundigheden, tot alle Poësie en „tot de Wijsbegeerte eenen natuurlijken aanleg had; hij bezat veel eerbied voor „den Godsdienst; zijne versen getuigden van eene stille en bedaarde staatigheid; de „beelden, die hij verkoos, waren aangenaam; zijne boetgezangen waren teder, hartelijk, en lokten de traanen uit. Zijne zeden getuigden van eenvoudigheid en on- „schuld. In zijne gesprekken was hij tevens minzaam en voorzichtig; in zijn' om- „gang bespeurde men eene gemeenzaamheid, die van hoogheid verzeld ging; zijne „oprechte vrienden behandelde hij getrouw, zijne benijderen grootmoedig. Gaarne

„verkeerde hij in de eenzaamheid, vooral waar men de werken Gods in de natuur kon betrachten. Omtrent de gewoone vermaaken betoonde hij zich onverschillig; en steeds was hij gelaaten en welgemoed.”

Men ziet uit deeze tekening, dat er reeds, sedert het landleven, 't geen ik te vooren beschreeven heb, eene groote verandering in hem ontstaan moet zijn, en dat zijn geest naar de ontwikkeling der lichaamskrachten schijnt gewacht te hebben, om met de zijnen een' aanvang te maaken. Verscheidene verhaalen intusschen van dien school-tijd bewijzen, dat het hem nimmer aan vastheid des characters ontbroken hebbe. Aan het Zootje des Rectors, 't welk, trotsch op het Vaderlijk gezag, van verscheiden andere leerlingen een soort van hulde schijnt te hebben weeten af te dwingen, weigerde hij dezelve bestendig; en iemand, wie het ook zijn mogt, te vleien, of in iets, het geen hij onbillijk oordeelde, toe te geeven, was eene kunst die hij nimmer verstond. Gelijk hij den Rector ten opzicht van Milton ongehoorzaam was, verftoutte hij zich ook eens hem opentlijk op de vraag, waarom hij de hem opgegeevene redevoering over zekere stof niet vervaardigd had, te antwoorden: *om dat de stof mij niet aanstond.*

In zeker gewigtig schoolverschil over den rang der eerste en tweede classe, en het recht van in den tuin te wandelen, nam hij sterk partij. Daar de Leeraars een groot gedeelte der jonge lieden met wegzending uit het Gymnasium dreigden, had hij reeds aan zijn' Vader verzocht hem naar huis terug te doen keeren: 't geen echter nog door schikking wierd bijgelegd. Voorts bericht men ons nog, dat hij gedurende deze schooljaaren veel liefhebberij had in het verzamelen van een' aanzienlijken boekschat: 't geen bij zulk een kiemend genie zoo weinig vreemd is, dat het bijna slechts daarom behoeft aangemerkt te worden, om dat het zoo sterk tegen zijne neiging van volgende jaaren aftak, in welke hij nauwelijks een half hondertal van boeken bezat, en deeze nog in de grootste verwarring en meerendeels defect. Op zyn best zoude men bij hem een Exemplaar van zijn' MESSIAS en zijne Oden hebben aangetroffen. Zijne overige werken moest men alöm, maar alleenlijk niet bij den schrijver zoeken.

Ik eindige dit verslag van de *Schulpsorte* met een woord omtrent zijne Latijnsche afscheidsrede over het *hoogere doel der Dichtkunde* mede te deelen. Zij wierd in Herfstmaand 1745 door den nu 21 jaarigen Jongeling uitgesproken, en met de grootste belangneeming aangehoord: gelijk zij ook daarna door den druk bekend geworden is: Hij doorloopt in dezelve de oude en nieuwere dichters, vooral de Epische. Van Homerus en Virgilius zegt hij, dat, daar ze onnavolgbaar zijn,

zij steeds door hem met de traanen van naijver, die hij hun toegewijd heeft, vereerd zullen worden. Na TASSO komt hij op MILTON, waar bij hij zich onder anderen dus uitdrukt: *Tu vero ipsa Miltoni umbra lustrata, quocumque nunc coeli in orbe letaris, illudque quod dignum in carminibus tuis angelorum auribus est, spiritibus his, nunc amicioribus tibi, recinis, percipe si quid quod te deceat, dixerimus, neque nostrae huic irascere audaciæ, quæ te non sequi solum, sed majorem etiam, materiâ tuâ excellentioremque adgredi molitur.*

Na deeze openlijke aankondiging van zijn eigen voorneemen om een Heldendicht te vervaardigen, wiens stof die van de Miltonsche Epopoe nog overtrof, komt hij op de Fransche dichters, maakt gewag van den *Telemaque* en de *Henriade*, en betuigt vervolgens zijn leedweezen, dat Duitschland nog niets had op te wijzen, 't geen met de meesterstukken van andere Volkeren in vergelijking kon gebracht worden; waar bij hij als in verrukking en in een Profetisch voorgevoel zijner eigene bestemming uitroept: *O quam vellem, ut hæc in confesfu coronâque Poëtarum Germanorum principum dicere mihi contingeret! Gaudio certè tunc ego maximo adficerer, penitusque perfunderer, si dignissimos hoc opere, ob neglectam tam diu a sese Patriæ gloriam, rubore quodam laudabili ac pio suffundere valerem. Quod si vero inter viventes nunc Poëtas is adhuc forsitan non reperiat, qui Germaniam suam hac gloriâ ornare destinatus est, nascere, o dies magne, qui hunc tantum procreabis vatem! et, o sol, appropera celerius, cui illum adspicere primo, placidoque lustrare vultu contigerit! Hunc virtus, hunc, cum coelesti Musâ, sapientia teneris in ulnis nutriant! Ante oculos ejus sese aperiat totus naturæ campus, et inaccessa aliis adorandæ religionis amplitudo; nec futurorum sæculorum ordo reclusus penitus obscurusque illi maneat! Fingatur his ab doctricibus suis, humano genere, immortalitate, Deoque ipso, quem imprimis celebrabit, dignus!*

Hij bezocht hierop onmiddelijk de Universiteit van Jena, en vertoefde er het winterhalve jaar van Herfstmaand 1745, tot Paaschen 1746. Zijne eerste bestemming was de Godgeleerdheid, doch hij oefende meer zich zelve daarin, dan dat hij veel de lessen der Hoogleeraaren bijwoonde; en, gelijk hij allengskens van dit beroepsplan afzag, leide hij zich, zoo hier als daar na te Leipzig, op allerlei soort van kundigheden toe. Doch 't geen zijne verbeelding reeds het meeste bezig hield, was zijn ontworpen Heldendicht. Hoe zeer hij aanvankelijk voorgenomen had, het plan tot zijn 30ste jaar te laten rijpen, bemerkte hij al spoedig, dat dit wach-

ten

ten ondoenlijk viel, en hij bewerkte reeds te Jena in stilte de drie eerste Zangen: doch hij deed het in dichterlijke Profa, om dat hij aan dezelve de voorkeur gaf boven de ondraagchelijke en vermoeijende eenvormigheid der Alexandrijnen, en boven het sleepende der Trochæische Versen; terwijl de oude Jamben van tien lettergreepen, volgens zijn gevoelen, onnavolgbaar, en niet zuiver genoeg te houden waren. Evenwel was ook de Profa ver van hem te kunnen voldoen. Hij voelde de geheele magt des Hexameters bij Homerus en Virgilius, en de volheid der uitdrukking die dezelve bevat, doch wanhoopde iets dergelijks in zijne moedertaal te zullen kunnen te voorschijn brengen. Dikwijls langs de lagchende oevers der Saale in eenzaamheid heenen wandelende, gevoelde hij met een' heimelijken spijt, hoe zeer hij in Harmonie voor zijne groote voorgangeren uit Griekenland en uit Latium zou moeten wijken. Weldra evenwel wist zijn genie door deeze hinderpaalen door te dringen. Gebrek aan gezelligen omgang naar zyne behoefte, en de bekende ruwheid der Studenten van Jena te dier tijd, bewoogen hem om deeze Hooge Schoole tegen die van Leipzig te verwisfelen, waar hij met zijnen Neef SCHMIDT van Langensalza dezelfde wooning betrok. Eene gelukkige proefneeming, wederom onder het wandelen op een' Zomernademiddag, bracht hem eindelijk tot het volledige besluit om zijnen MESSIAS niet dan in Heroïsche Versen te dichten; en spoedig was de eerste Zang daarin overgegooten. SCHMIDT alleen was toen nog in het geheim, niet alleen deezer gekoozene voetmaat, maar zelfs van het bestaan des geheelen Gedichts, voor zoo ver het aanwezig was: doch bij een bezoek, 't geen CRAMER, die in hetzelfde huis woonde, aan de twee vrienden deed, geraakte men in een letterkundig geschil; en om dit ten voordeele van KLOPSTOCK beslissend te doen uitvallen, haalde SCHMIDT de geschreevene vellen der Mesfiade, hevig tegen des dichters wil, uit eene laâtafel met lijnwaad, en las er CRAMER uit voor. En nu was het geheim verraaden; het gerucht der Mesfiade wierd spoedig onder zijne vrienden bekend. Men noodigde hem weldra om deel te neemen in de bewerking der *Bremische Beyträge zum vergnügen des verstandes und herzes*, een geacht tijdschrift van deeze Epoque, en er, waartoe hij echter noode was over te haalen, de drie eerste Zangen zijnes gedichts, die nu volkomen gereed waren, in te lasfen. Dit geschiedde ook in 1748, hetzelfde jaar, waarin hij Leipzig verliet, en het 24ste van zijn leven: terwijl ze tevens niet lang daarna ook afzonderlijk te Halle wierden uitgegeeven.

Belangrijk is het mij voorgekomen, hier, eer ik verder gaa, onzen Dichter zelve spreekend in te voeren, gelijk hij zich in twee Odes, de eene in 1768, de andere in

1781 vervaardigd, over zijne jeugd en over de uitvoering van zijne hoofdonderneeming uitdrukte, als de bekrachtiging van 't geen ik tot nu toe ten zijnen opzichte heb medegedeeld.

In de eerste, *Mijn Vaderland*, zegt hij:

Zoo zwijgt de jongling lang,
Die weinig lenten zag voorbij zich zweeven,
En die den grijzaard, met het zilvren hair, en rijk aan daaden,
Het vlammenwoord: 'k bemin u hevig! wil doen hooren.

Des middernachts vliegt hij onstuimig op;
Vol gloed is zijne ziel.
Hij ziet de vleugelen des morgenroods reeds waaijen,
Spoedt naar den grijzaard, en toch zegt hem niets.

Zoo zweeg ook ik. Met haaren ijzren arm
Heeft steeds de strenge zedigheit mij toegewenkt!
De vleugels woeljen, 'k zag de luit reeds blinken;
Zij klonk van zelve reeds, doch beefde mij de hand.

Ik hou 't niet langer uit! ik moet de luit omvatten,
Vliegen de stoute vlugt!
Ik moet het zeggen, kan 't niet langer zwijgen,
't Geen in de ziel mij gloeit.

Het woord: *ik bemin u, mijn Vaderland!* dan uitgesproken hebbende, zingt hij verder:

Vroeg heb ik u mij toegewijd! Reeds toen mijn hart
Den eersten slag der eerezucht liet vernemen,
Verkoos ik onder harnassen en lantsen
HENDRIK, uwen bevrijder, te zingen.

Edoch ik zag de hoogre baan,
En, van geen eerezucht slechts bezielde,
Gaf ik haar ver de voorkeur. Immers voert ze ons op,
Tot waar het Vaderland van 't gansche menschdom ligt.

In de tweede Ode, welke den naam draagt: *Aan vriend en vijand*, zegt hij onder anderen:

Vol van dorst was des jongelings brandende ziel,
Dorst naar onsterfelijkheid;
Ik waakte, en ik droomde van de stoute vaart
Op den Oceaan der toekomst.

Dank u nogmaals, mijn Genius! mijn vroege leidsman!
Dat gij mij toonde, hoe hol het daar gaa;
Uw gouden staf wees dichtren-werken, hoog van masten,
Vol van zeilen, die echter het meir verzwolg.

Ik schrikte, toen ik ver langs de bruischende kust
Slechts wrak bij wrak zag drijven;
Zij hadden zich te ver op de golven gewaagd, in den storm gewaagd,
En waren in zee gezonken.

Ernstig wierd ik, ik wierd zwaarmoedig, verdiepte mij
In het doel, de waardij des Helds, in den grondtoon,
In de houding, den gang; en, door de zielkunde geleid,
Poogde ik te vorschen, welke de schoonheid zij des gedichts.

Ik vloog, en zweefde onder des Vaderlands denkmaalen heen,
Zocht den Held, maar vond hem nog niet; ten laatste zonk ik
Moede neder; en nu op eens, als uit een sluimring gewekt,
Zag ik het, als met dondervlammen, rondom mij stralen!

Welk een aanschouwen was dat! want Hem, dien ik als Christen lief had,
Zag 'k, met een' enkelen snellen bezielde blik,
Nu als Dichter, en voelde dat ook de Dichter
Vuurig den godlijken Zoon beminde.

Verbaasd over de laate keus, dacht ik aan Hem
Alleen, vergat mijn dorsten naar onsterfelijkheid,
Of zag met kalmte op het strand vol wrakken,
Op golf en storm.

Ik groef een strenge wet mij in metaal: het hart moest eerst
 Beheerscher zijn der beelden; en beginnen mogt ik eerst,
 Wanneer des levens derde tental weggevlugt was:
 Maar 'k hield den tijd niet uit; 'k verbrak de wet, 'k begon!

De verheffing der taal,
 Haar kieschere klank,
 Een edeler, roerender gang,
 De voorstellingswijze, het merg en de kracht der dichtkunst,

En hij, en hij, de Godsdienst,
 Heilig hij en verheven,
 Vreesfelijk, lieflijk, eerwaardig en groot,
 Van boven gezonden,

Hebben mijn doel gevestigd; daar staat het nu,
 't Spot met den tijd, het spot met doelen,
 Die men zich als eeuwig verbeeldde,
 Doch die het opmerkend oog nu reeds als wrakken beschouwt.

Naar maate de drie eerste Zangen allengskens ter kennis van het lezende Publicq in Duitschland en in Zwitserland geraakten, naar maate wies de opgetogenheid met dezelve op eene wijze, welke voor geen beschrijving vatbaar is; en, van de Oostzee tot aan het Zuricher meir, meende men zich, wat het onderwerp van KLOPSTOCKS Heldengedicht betreft, als in eene nieuwe waereld geplaatst te zien. „Nog nooit,” zegt MORGENSTERN, „had een dichter eene stof gekoozen, die, daar zij zoo zeer „buiten de grenzen van het zinnelijke lag, de verbeeldingskracht meer dreigde te „beperken, en het evenwel minder deed. Nog nooit had Duitschland zich kunnen „beroemen, edeler gedaanten geschapen, verhevener gezindheden en heiliger gevoe- „lens geuit te hebben. Nog nooit, sedert de heerlijkheid van Romen met de „klankrijke taal deszelve onderging, was de trotsche Hexamétrische Rythmus in „eene nieuwe taal beproefd geworden, en had er in geklonken, gelijk thans in de „Duitsche.” CRAMER merkt bij deeze gelegenheid aan, dat KLOPSTOCK den algemeenen geest van Duitschland vóór zich had, 't welk bezig was zich in taal, dichtkunst en wetenschap te vormen; dat er een soort van gisting overal doorbrak, gepaard met eene achting voor den Godsdienst, die tot het slaagen der Mesfiade

medewerkte, en een gevoel voor al wat waarlijk uitmuntend en edel is. Op groot en klein deed het Gedicht zijne uitwerking. Lieden van jaaren en doorzicht ver eerden den schrijver als een' jongeling, die de hoogste talenten des menschelijken geests toewijdde aan de vereering van God, en aan de weldaadigste zedelijke werking op zijne medeschepfelen. De Christen-traanen vloeiden uit tallooze oogen. Van veele Predikstoelen, vooral in Zwitserland, wierd het gedicht ter leezing aanbevo len; en de Mesfiade wierd het onderwerp van eene groote menigte geschriften.

Niet alle beoordeelingen evenwel waren hem even gunstig. Het ontbrak niet aan al te schroomvallige geestelijken, die het stiet, dat men dichterlijke fictien in het gebied der verhevenste waarheden dorst binnen laten. Men verweet hem, 't zij dan uit overtuiging, 't zij uit meer schijnheilige beginselen, dat hij de ernstige stof der verzoening gemaakt had tot een spel van wilde phantastie, en daar door afbreuk had gedaan aan de eer van God en den Middelaar; dat hij de bedorven menschelijke natuur te zeer verheven had, ja hier en daar er eene afgodische eer aan had beweezen; dat hij den menschen eene valsche en met het woord van God niet overeenstemmende zedekunde had geleerd.

Doch zijne geduchtste vijanden vond KLOPSTOCK in eene clasfe van lieden, die te dier tijd een soort van meesterschap in Taal- of Dicht- of Letterkunde oeffenden, en zich door het nieuwe verschijnsel op eens van hunnen zetel gebonst zagen. GOTTSCHEDT met zijne leerlingen, en (gelijk zich CRAMER uitdrukt) *het geheele Lerneische slangenbroedfel der wijshoofden*, SCHÖNAICH, HUDEMANN en anderen, spoo gen vergif en gal. Het gevoel, het duldellooze vernederende gevoel hunner minderheid deed hen geen pooging onbeproefd laten, om al wat van hun afhing tegen den jongen Dichter in 't harnas te jaagen; en de arme Hexameter zelfs moest misgelden, 't geen aan den spijt alleen van onbereikbare talenten zijne geboorte in hunne trotsche harten verschuldigd was. Een der bende, toen hij, (dit zijn zijn eigen woorden) „den zoogenaamden Mesfias gezien had, *geschreeven in regels, die „naar iets zoodanigs moesten gelijken, dat een Hexameter scheen*, besloot ten over „vloede, uit de ongerijmdheid van die heilig avontuurlijke onderneeming, uit de „schrijfwijze met taalfouten uitgedoscht, uit de ellendige Versen, dat dit de man niet „zij, welke ooit de Hexameters bij de Duitscheren in zou voeren, wier smaak reeds „veel te gezuiverd was (a).” GOTTSCHEDT zelf, in zijne *Kritische dichtkunst* (b), drukt

(a) Zie *das neueste aus der anmuthigen gelehrsamkeit*, Leipz. 1753. p. 921, bij SPIESS aangehaald.

(b) Leipz. 1751. p. 398, ibid aangehaald.

zich, schoon uiterlijk iets gemaatigder, en zoo 't schein in 't algemeene slechts, in deezer voege daar over uit: „In gevolge mijner aanmoedigingen heb ik nu wel „beleefd, dat men in het Hoogduitsch verscheiden groote Dichtstukken, onder den „naam van Epische of Heldendichten, in zulke Hexameters heeft doen te voorschijn „treeden, ja ook kleinere proeven, bij voorbeeld op de Lente, heeft doen drukken: „doch, naar de welluidenheid te oordeelen, welke deeze proeven ons van Hoog- „duitsche Hexameters doen verneemen, zoude ik bijna berouw hebben, dat ik dit „soort van Versen op nieuw mijnen Landslieden heb aangepreezen. Zij klinken naa- „mentlijk zoo hard en ruw, als mogelijk vóór de tijden van Homerus de Grieksche, „of vóór Ennius de Latijnsche Hexameters mogen geklonken hebben. De meeste „lezers, die anders echter de Latijnsche en Grieksche Versen zeer wel kennen, „vermogen hier in 't geheel geen welluidenheid te ontdekken, ja zelfs niet eens de syl- „labenmaat, die hen in de anderen zoo zeer inneemt. Daar dus deeze Duitsche „Hexameters *invitis Musis*, en zonder den bijstand der Gratien vervaerdigd worden, en „noch aan eene goeden prosa, noch aan eene gebondene taal gelijk zijn: zoo vraag „ik, waar het aan hapere, dat zij niet aangenaamer luiden. Ik antwoorde, dat men in „de meeste schoolen de jongelingen niet opleidt, de latijnsche Versen goed naar de „scansie te lezen.— Van hier komt het, dat deeze Duitsche Dichters aan hunne „Hexameters geen meerdere bevalligheid hebben weten bij te zetten; zij hebben „dikwijls korte lettergreepen als lang, en lange als kort gebruikt: doch hier door tevens „alle de schoonheden verlooren, waar voor hunne gedichten anders, wat den uiterlijken „vorm berest, vatbaar geweest zouden zijn. Ik zwijge nog van de afdeelingen, die „een goede Hexameter in Heroïsche gedichten moet hebben: want wie deeze niet „in acht neemt, moet zich niet verwonderen, dat zijne Hexameters niet beter klin- „ken dan die van Horatius. — Wij moeten dus nog andere dichters afwachten, „die een beter gehoor hebben.” Zoude men zich niet verbeelden, wanneer men GOTTSCHEDE dit oordeel hoort vellen, dat de jonge KLOPSTOCK aan de *Schulpforte*, waar men zich op het onderwijs der dichtkunde zoo zeer toeleide, nimmer het scandeeren der ouden geleerd had; of dat er, onder de ontelbaare bewonderaars van den MESSIAS en deszelfs Rythmus, niemand, dan die beslissende Hoogleeraar alleen, deezen Rythmus met die van de Iliade of Æneide had kunnen vergelijken? Van de natuur zelve der tegenwerpingen zal ik in 't vervolg deezer Narede nog gelegenheid vinden gewag te maaken; ik voeg bij het tot hier toe gezegde alleenlijk nog dit, dat onze dichter, zoo wel ten opzicht der wijze, op welke hij zich uitdrukte, als van den vorm waarin hij zijne gedachten goot, zoo zeker van zijne zaak was,

dat toen BASEDOW, aan wien hij, reeds eer zij gedrukt wierd, een stuk uit de Mesfiade voorlas, hem tegenwierp: *maar Duitschland zal uwe taal niet verstaan?* hij hem antwoordde: *laat Duitschland ze dan leeren!*

Aan zijn verblijf te Leipzig had hij door den omgang met de beschaafdfte lieden van dien tijd, ook veel voor zijn' geest te danken; gelijk mede voor zijn gevoel, door het winnen van een aantal vrienden onder zulke jongelingen, die met hem in smaak en liefde tot de Dicht- en Letterkunde instemden, en welke hem, hun gantsche leven door, dierbaar bleeven. Behalven SCHMIDT en CRAMER, die ik reeds genoemd heb, behooren hiertoe EBERT, GÄRTNER, GELLERT, VON GEMMINGEN, GISEKE, RABENER, SCHLEGEL, ZACHARIÆ, welken meerendeels het school van SCHWABE gevormd had. Zijne talenten namen voedsel van de hunnen, doch overtroffen dezelve weldra.

Dan, zo zijn hart van deeze zijde eenig genoeg genoot, voelde het van de andere zijde eene ledigheid, die het hem nog niet gelukt was vervuld te zien. De 24 jaarige jongeling, voor de fijnste zedelijke gewaarwordingen geboren, erkende alle de behoeften der liefde, zonder nog het voorwerp te hebben kunnen aantreffen, met welk hij dezelve deelen kon. Sedert hij Lid van het genootschap, 't welk aan de *Bremische Beiträge* arbeidde, geworden was, had hij, behalven zijn Helden-gedicht, ook tusfchen beide weder proeven met de Lyrische Poësie genomen, en eenige Oden vervaardigd. Eene deezer, die tot zijn laatste Academiejaar, en hetzelfde, waarin de MESSIAS verscheen, behoorde, draagt den naam van *de toekomstende geliefde*. Dus luidt zij:

U slechts, liefhebbend hart, aan u, verborgenfte traanen,
 Zing ik, treurig, alleen, nu een weemoedig gezang.
 Mijn', mijne oogen slechts doordoole 't met smachtenden vuurgloed,
 En, aan klagten ontwend, hoore 't in stilte mijn oor!
 Ach waarom, ô Natuur; waarom, ontedere moeder!
 Gaaft gij te buigzaam een hart voor het gevoel aan uw zoon?
 En, in dat buigsaame hart, de onoverwinlijke liefde,
 Duurzaam verlangen, en ach, geene beminde daarbij?
 Gij, die mij eens zult minnen, (zo ooit het verbedene noodlot,
 Door mijne traanen geroerd, eene beminde mij geeft!)
 Gij, die mij eens zult minnen, ô gij, boven alle verkoorne,
 Zeg, waar uw vliedende voet eenzaam en ver van mij doolt:

Zeg 't, met een enkel verraadend geluid, met één' van die toonen,
 Welke aan uw blijdschap ontfapt, eens zoo gelukkige, mij.
 Voelt gij de kracht der min, gelijk ik; verlangt gij, ook zonder
 Mij te kennen, naar mij, ô zoo verberg het mij niet!
 Zeg het met zoo doordringend een ach! als aan 't mijne gelijk is,
 Dat, uit het diepste der borst, klaagende zucht, en verdwijnt.
 Dikwijls klaagt, in het middernachtsuur, mijne beevende lip, dat
 Zij, die ik minne, dat gij, steeds mij onzichtbaar nog zijt.
 Vaak, in het middernachts uur, strekt zich mijn sidderende arm uit,
 En hij omvat een beeld, zou het ook 't uwe wel zijn?
 Waar, waar zoek ik u op? waar zal ik ten laaften u vinden,
 Daar mijn begeerte zoo sterk en zoo onsterflijk naar haakt?
 Waar, waar is de plaats, daar gij toeft? waar vloeit toch de Hemel,
 Welke uw oogen omwelft, vrolijk en lachend voorbij?
 Zal ik mijn oogen naar u eens, zegnende Hemel, verheffen,
 En haar aanfchouwen omärmd, die gij ontluikende zaagt?
 Maar ik ken u nog niet! eene meer verwijderde zonne
 Ging voor mijn traanen aldaar nimmer nog onder en op.
 Zal ik die dreeven niet zien? geleidt daar nooit in de lente
 Haar mijne fiddrende hand in een bebloemde vallei?
 Zinkt zij, door 't lieflijk geweld der vermogende liefde bedwongen,
 Nooit met de schemering-ftar mij aan de beevende borst?
 Ach hoe klopt mij mijn hart! hoe fiddert door 't gantsche gebeent' mij
 Vreugd en hoop, naar de fmert onoverwinlijk gekeerd!
 Eene onbezingbaare lust, een bezielende lieflijke rilling,
 Ja, eene traane, die ftit mij van de wangen ontleed!
 En, ô ik zie ze, vrouwlijke traanen, geplengd met de mijne,
 d'Adem, mij toegezucht, en een verbrijzelend ach!
 Ook een zegnend geluid, dat mij toeriep, gelijk eene fchaduw
 Minnend aan de andre, voorspelt u, die mij hoorde, eens aan mij.
 Gij, die haar voor mij hebt gebaard, en voor mijne liefde,
 Driemaal gezegend wees gij, zo gij haar, Moeder, omarmt!
 Driemaal gezegend zij mij uw hart, niet minder gevoelig,
 Dat aan de Dochter het eerst vrouwlijke tederheid gaf!
 Laat haar nu evenwel los; zij vliegt naar de bloemen, en wil daar

Van

Van geen oog zijn gezien, door geen getuigen bespied.
 Spoedt niet alzo! met welk eenen naam wilt gij echter genoemd zijn,
 Gij, die zoo maateloos sterk aan mijn verlangen behaagt?
 Heet gij Laura? Laura bezong Petrarcha in liedren,
 Wel voor 't bewonderen schoon, maar voor den minnenden niet.
 Wordt gij Fanny genoemd, is Cidli uw plechtige naam ook,
 SINGER, (a) die Joseph en hem, dien zij beminde, bezong?
 SINGER! Fanny! ach Cidli! ja Cidli noemt mijn gezang u,
 Als in het lied u mijn hart, half maar gesproken, behaagt!
 Spoedt niet alzo, op dat niet de doorn der roos die verplant is,
 Kwetse uwen vluchtenden voet, als ge uwen stap zoo verhaast,
 En gij den waasem der lente niet drinkt met te hevige trekken;
 Zachter het luchtje slechts zweeft om uwen bloeienden mond.
 Maar gij gaat diepzinnig en langzaam, het ooge vol traanen,
 En een maagdelijke ernst straalt op 't verschoonde gezicht.
 Heeft u ook iemand misleid, en weent gij, om dat eene speelnoot
 Niet, gelijk gij het dacht, deugdzaam en schuldeloos was?
 Of, bemint gij als ik? ontwaakt met onsterflijk begeeren
 In u de sterke natuur, welke het hart mij beweegt?
 O Wat zegt deeze zuchtende mond? wat zegt mij dat oog toch,
 Dat met verlangden blik zich naar den Hemel verheft!
 Wat ontdekt mij dat diepere denken, als of gij hem voor u
 Zaagt, als of gij aan 't hart deezes gelukkigen zonkt!
 Ach gij bemint! zoo waar de Natuur geen edele harten
 Zonder de heiligste drift hunner, die eeuwig zijn, schiep!
 Ja gij bemint, gij bemint. Ach zo gij slechts dien ook nu kende,
 Hem, wiens liefhebbend hart voor u onopgemerkt slaat;
 Hem, wiens weemoed u eeuwig verlangt, u bang van het noodlot
 Afeischt, dat, onvermurwd, steeds deezen weemoed verneemt!
 Waaiden er toch zachtruischende winden zijn teder verlangen,
 Van zijne zuchten den klank, zijne gezangen u toe!
 Winden, als die in den guldenen tijd van de ooren des Herders

(a) MEVR. ROWE, geb. SINGER.

't Ach van de Herderin brachten tot de ooren des Gods,
 Haast u, winden, tot haar in 't preecl met mijne begeerte,
 Ruischt gij heen door het woud, ruischt en verkondigt me aan haar!
 'k Ben oprecht! Mij gaf de natuur gevoel voor de braafheid;
 Sterker was echter 't gevoel, dat zij voor liefde mij gaf:
 Ja voor de liefde, de schoonste der deugden, gelijk ze aan de menschen,
 Bij de geboorte der aard, sterker en eedler ze gaf.
 Alles gevoel ik van u; geen half mij ontmoetende grimlach,
 Geen nog niet uitgezegd woord, als het in zuchten vervliegt;
 Geene stille mij vluchtende traanen, geen heimlijk verlangen,
 Geene gedachte, die slechts mij zich van verre vertoont;
 Geen half staamlenden blik, vol onuitspreekbre gezegden,
 Als hij het eeuwig verbond blijder omarmingen zweert;
 Ook geen enkele deugd, die gij mij zedig verbergde,
 Snelt mij onnagespoord, en onbevonden voorbij!
 Ach hoe zal ik u, Cidli, beminnen! dat zegt ons geen dichter;
 Wij zelfs zeggen 't ons in dronken welsprekenheid niet.
 Nauwelijks vat de onsterflijke zelv', de voelende ziele
 De al te vermogende magt van die bevindingen nog

Het duurde intusfchen slechts weinig maanden, of KLOPSTOCK meende dit voorwerp zijner denkbeelden reeds te hebben aanwezig gevonden. Het vertrek uit Leipzig van den één' zijner vrienden na den anderen, deed hem deeze Academieslad insgelijks verlaten; en spoedig wierd hij huisfelijk onderwijzer bij de kinderen van den Hr. WEISS, te Langensalza, aan wien hij mede vermaagschapt was. Pas even aldaar gekomen, ontbrandde hij in eene hevige liefde voor de zuster van denzelfden SCHMIDT, wiens contubernaal hij te vooren geweest was, en die daarna Geheimeraad te Weimar wierd. Dan, het mogt hem niet gebeuren haar wederliefde in te boezemen. Zij was schoon, en had veel verstand; zelfs te vooren had zij met den vriend haares broeders briefwisseling gehouden: ook kittelde het haaren hoogmoed, de beminde eenes zoodanigen mans te zijn: doch het schijnt haar onmogelijk te zijn geweest, ten zijnen voordeele tot eene beslissing te komen. Na eenigen tijd haar vruchteloos de hevigheid en onbegrenstheid zijner min te hebben gemaakt, wilde hij volkomen met haar afbreken: doch toen nog konde hij aan eenige hem toegezondene Hiacinthen, met een' vriendinnen-groet, niet wederstaan. De onderlinge

verkeering duurde nog een' geruimen tijd, zonder dat het doel des minnaars bereikt wierd. In der daad, gelijk KLOPSTOCKS hart de liefde begreep, verstond FANNY (want dit is de naam, dien hij haar in zijne Oden geeft,) niet te beminnen. De tederste en aandoenlijkste Odes, welke toonen hoe zeer hem zijne verwerping getroffen heeft, zijn alle van 1748. Reeds in SALEM, den Engel, welke minnenden, voor eene edeler liefde geschapen, bij één brengt, en ze in den Hemel daarna weder verzamelt, zingt hij, toen hij hem tot zich zag komen:

Zo gij die zijt, ô hemelsche vreemdling, ach zo gij die zijn mogt,
 O zoo hoor mij, godlijke Salem!
 Hoor mij met gunst, gij schoonste der Englen, en leer mij de deugd, op
 Dat ik het heil der liefde verdiene.
 Waarom wendt gij 't gelaat? ach waarom ontvlucht gij mijne oogen?
 Moet mijn blik u treurende volgen?
 Salem, ik hoopte, gij zoudt mij verhooren, daar zij mij niet aanhoort,
 Waar mijn hart reeds lang voor geweend heeft.
 Ach ik hoopte, dat ge ook aan haar in heilige droomen
 De angsten mijner ziele zoudt toonen;
 Ook mijn sidderend hart, en hoe ik verfmelt in mijn traanen,
 En met beevende stemme van liefde
 Eindlijk haar stamelend sprak, en dan weer verfmolt in mijn traanen;
 En met stommen weemoed haar sneekte!
 Waarom wendt gij 't gelaat? ach waarom ontvlugt gij mijne oogen?
 Moet mijn blik u treurende volgen?

In zijne *Petrarcha en Laura*, en in de Ode aan *Fanny* zelve, geeft hij zijne hoop te kennen, van in de eeuwigheid met haar vereenigd te blijven, die in deeze wereld niet de zijne schein te moeten worden; in de laatste zegt hij:

Als ik eens dood ben, als mijn gebeente in 't stof
 Is ingezonken; als gij, mijne oogen, nu
 Bij 't sterven breekend, over het lot mijns levens
 Lang reeds zult hebben ten einde geweend;

Niet naar de plaats der toekomst in stille aanbidding
 Meer zult omhoog zien; als mijn Poëeten roem,
 De vrucht van mijne jonglings traanen,
 En van de liefde tot u, ô Heiland,

Nu ook verwaaid is, of maar van weinigen
 Gered wierd in dat andre leven;
 Als gij dan ook, gij, mijne Fanny,
 Reeds lang zult dood zijn, en de stil blijde lach

Van uw gelaat, van uw oog de bezielde blik
 Ook is verdweenen; als gij reeds hebt verricht
 De edele daaden uws gantschen levens,
 Door een bewonderend volk niet bespeurd:

Daaden, roemwaardiger dan een onsterflijk lied;
 Ach als gij dan ook een' meer gelukkigen
 Dan mij bemind hebt; (laat mij den hoogmoed toch,
 Wel een gelukkiger, maar niet een edeler man!)

Dan komt een dag, op welken ik op zal staan!
 Dan komt een dag, op welken gij op zult staan!
 Dan scheidt geen noodlot meer de zielen,
 Die ge, ô Natuur, voor elkaer bestemde.

God weegt, de schaale in de geheevne hand,
 Geluk en deugd dan, met elkaer in verband;
 't Geen in den loop der dingen een' valschen toon slaat,
 Klinkt dan in eeuwige Harmoniën.

Als gij dan staan zult, jeugdelijk opgewekt,
 Dan vlieg 'k u toe, dan draal ik niet, tot een Seraph
 Mij bij mijne rechterhand grijpe,
 En mij, onsterflijke, naar u heen lei';

Dan vliegt uw broeder, teder door mij omarmd,
 Ook naar u toe; dan zal ik, besproeid van traanen,
 Vol blijde traanen des levens bij God,
 Daar naast u staan, bij den naam u noemen,

En u omarmen! dan hoort ge, ô onsterfelijkheid,
 Geheel ons toc. Gij, die geen lied bezingt,
 Koomt, onuitspreeklijk zoete vreugden,
 Zoo onuitspreeklijk, als nu mijn smert is.

Stroom intusfchen, ô leven! Zij koomt gewis
 De ure, welke naar de Cypres ons roept!
 Gij andre weest, bewolkt en donker,
 Aan de zwaarmoedige liefde gewijd. (a)

In de *Bardale* of Nachtegaal, de Ode, welke in de verzameling zijner werken op de voorige volgt, doch waarschijnlijk vroeger vervaardigd is, laat hij door den lieflijken vogel haare edele gedaante, inzonderheid haar hemelsch oog, en den indruk, dien het op denzelfen had te weeg gebracht, bezingen: en hem dan aan Fanny afvraagen, of het zijne gezangen van liefde waren, of welke andere gemoeds-aandoening, die dat oog zoo zeer vertederd hadden: waarna de zanger der wouden voortgaat:

O gevierd worde steeds de bloemrijke twaalfde Meij,
 Toen ik haar zag, de Godin: maar nog meer
 Vier' men hem onder de Meijën,
 Als ik haar in d'omarmingen zie

Van een' jongling, die de welsprekenheid voelt
 Deezer oogen, en u, ô lente voelt
 Deezer lagchende trekken, vooral
 Hem, den geest, die dit alles schiept!

(a) Deeze Ode vertaalde Fanny zelve in het Fransch, en hij daarop, om zich te oefenen, in het Grieksch.

Eindelijk vat de Dichter zelf het woord op:

Was het niet, Fanny, de dag, was 't niet de twaalfde Meij,
Toen u de schaduw riep! was 't niet de twaalfde Meij,
Die mij, om dat ik alleen was,
Aaklig en treurig voorbij vloog? (a)

Doch de volgende Ode, *het afscheid*, toont ten volle, hoe zeer hij zich in zijne gisfingen bedroogen hebbe. Om meer dan ééne reede geef ik haar hier eene plaats:

Als gij ontflaapend boven u zult aanschouwen
Den stillen ingang tot het onsterflijk choor,
Geopend zien zult de van de aard ver afgeleegne
Hemelpoort, 't tooneel der Eeuwigheid

Ontwikkeld zien zult! van nabij zult hooren
Het donderwoord van hem, die u beslissing
Vermelden zal: zoo plechtig spreekt de Godheid,
Als zij het vonnis uitspreekt der deugd.

Als gij dan lagchend meer van nabij zult hooren
De stemme Salems, die uw Bescherm-engel was,
En, met des Seraphs teedre klanken,
Ook de stem uws ontflaapenen vriends;

Dan zal ik lang reeds vóór u gestorven zijn.
Den laatsten avond sprak ik, en leunde tegen
't Hart uwes Broeders, en weenend liet ik
Mijne hand in de zijne zinken.

(a) Wat er op deezen 12den Meij, in KLOPSTOCKS afweezenheid van Fanny, ten zijnen voordeele gebeurd was, wist CRAMER niet. De Dichter had hem alleenlijk gezegd, dat het een zeer merkwaardige dag voor hem was geweest. Mogelijk had hij wel, nog voor zijn verlaaten van Leipzig, en dus eer hij haar gezien had, een' belangrijken brief of een gescheuk van haar, door tusschenkomst haares Broeders, bekomen.

„Mijn SCHMIDT, ik sterve, zie nu weldra rondom mij
De groote zielen, POPE en ook ADDISON,
Den Zanger Adams aan Adams zijde,
Naast hem Eva met palmtak-kransfen,

Gewijd aan MILTONS schedel; de hemelsche,
De vroomme SINGER, (a) bij haar de RADIKIN; (b)
Hem ook, mijn Broeder, wiens dood mij verbaazen deed,
Dat er geen vreugd alleen, maar ook smerte

Hier op aard' zij! mijn' Broeder, die bloeide, en snel
Afviel (c)! Haast treede ik in de vergaadringen,
Treede in 't gegalm, in 't Hallelúja,
In het gezang der verheven Englen.

't Harte gloeit mij, onstuimig beeft mij de vreugd;
Vuurig, hoe zalig ben ik! beeft zij mijn beenderen door.
Heil mij, de eeuwig jonge ziele
Vlocit over van gedachten der Goden.

Reeds half gestorven, leeft het vermoeide ligchaam
Op nieuw weer op. Zoo rijze ik eens uit 't graf;
Een lieflijke rilling zal mij bevangen,
Als ik het graf eens met u verlaate.

't Klopt zacht in mij! leg aan mijn hart u, vriend!
Ik leefde, en dat ik leefde berouwt mij niet;
Voor u en onze vrienden leefde ik,
Maar ook voor Hem, die mijn vonnis haast vel.

(a) Wederom Mevr. ROWE.

(b) Mede eene der Dichtersfen van dien tijd.

(c) Reeds eer hij de *Schulpforte* bezocht, en 't geen eene der hevigste gemoedsbeweegingen bij hem te weeg bracht.

Ik hoor van verre, hoor reeds den klank der schaal;
 Bij haar de stem der Godheid, de Rechteres;
 O mogt de schaal der beetre daaden
 Zoo zwaar zijn, dat zij het overwigt hield!

Voor menschen zong ik menschlijk den Eeuwigen,
 Den Middelaar, den Zoon. De voet des troons bewaart
 Het heerlijkst loon voor mij, een gouden,
 Heilige schaal vol Christen-traanen.

Verukkende uren! treurige schoone tijd,
 Mij altoos heilig, van mij met u doorleefd!
 Vrij en lagchend vloeide ons het eerste voort,
 Jeugdig vloeide 't, maar in het tweede weende ik.

Meer, dan mijn oog het zegt, heeft u mijn hart bemind;
 Meer, dan zijn zuchten 't vermeldt, heeft u mijn hart bemind;
 Laat af van weenen, anders vergaa ik;
 Wees weer een man! gaa heen, en heb ROTHE lief.

Nog moest mijn leven, moest hier nog hemelsch niet zijn:
 Daarom beminde, die ik zoo minde, mij niet.
 Getuige mijnes smartelevens,
 Gaa, als ik dood ben, naar uwe Zuster:

Vertel haar, niet die van mij doorweende
 Vergeetlooze uren; niet, als een sombre dag,
 Als onweerswolken, langzaam zweevend,
 't Korte leven, nu door mij voltooid;

Niet die zwaarmoedigheid, die mij aan uwe borst
 Spraakloos deed weenen. Zalig, mijn dierbre vriend,
 Zijt gij: gij hebt met al mijne traanen
 Medelijden gehad, en met mij geweend!

Eens zal een Meisjen, edel van aart, mischien,
 't Welk mijne liedren vernam, de edelen van haaren tijd,
 Die haar omringen, beschouwen, en zeggen
 Met de stem van 't weemoedig gevoel:

O leefde die nog, welken de kracht der min
 Zoo diep het hart trof! Zegenen zal zij u, vriend!
 Daar gij met mijne veele traanen
 Meelijden hebt gehad, en met mij geweend.

Gaa, als ik dood ben, lagchend, gelijk ik stierf,
 Naar uwe Zuster; zwijg van den treurenden;
 Zeg haar, dat ik al stervend van haar nog
 Dus heb gesproken, met vrolijken blik;

De taal van 't hart, ach zo mijn doode blik
 Die nog kan spreken, zeg haar: hoe minde ik u!
 Hoe is mijn stil, verborgen leven,
 U slechts geheiligd, daar heen gevlooden!

Des besten Broeders Zuster! neem, Godlijke,
 Den affheidszegen, welken uw vriend u geeft.
 Geleefd heeft niemand, die alzo u heeft
 Gezegend, en zoo zegenen zal u niemand:

Van dat, waarmeê die de onschuld kent, beloont,
 Van alle hooge hemelsche zaligheid,
 Van de onbeschrijfbre rust der vroomde deugd,
 Stroomde uw Goddelijk hart steeds over!

O mogt gij weenen traanen der menschlijkheid,
 Veel dierbre traanen, als gij de lijdere ziet,
 Die voor u lijden; aan uwe speelgenooten
 Moet de heilige deugd door u worden

Zichtbaar gemaakt: zij, Gods verhevenste schepping,
 Hier te weinig erkend; en zalige,
 Van haaren jubel volle vreugden,
 Moeten het jeugdige hoofd u omzweeven!

Vreugden u reeds bereid, daar ge uit uw Maakers hand
 Met uwen glimlach vrolijk te voorschijn kwaamt:
 Toen reeds gaf Hij u, dien gij niet kende,
 Blijde vreugden, maar traanen aan mij.

O schoone ziele, die ik met deezen ernst
 Zoo hartlijk minde! Echter in traanen ook
 Vereer ik hem, het schoonste Wezen,
 Schooner dan Englen hem denken kunnen.

Als heen geworpen voor den Oneindigen,
 En diep aanbiddend, ik aan den voet des troons
 Ver de armen uitbreid', en gebeden voor u
 Staamle, op aarde nog nimmer gedacht:

Dat dan een rilling voor den Oneindigen,
 Het teedre beeven van hun die God reeds zien,
 Het lieflijk rillen des beteren levens
 Over u komen, en u de ziele

Gansch overstroomde! dat gij verbaasd dan zien moogt
 Naar boven, hemelwaards lagchend het oog moogt slaan!
 Ach koom dan ras in 't witte gewaad,
 Zweef in den lieflijken helderen straal!"

Ik sprak 't, en zag haar afbeelding eens nog aan,
 En stierf. Hij zag het oog van zijn stervenden vriend;
 En, daar hij ze beminde, verweet hij haar niet,
 Dat zijn geliefde te vroeg voor hem stierf.

Als ik alzoo vóór u gestorven zal zijn,
 O mijne Fanny, en gij ook sterven wilt,
 Hoe zult gij dan in het ernstig uur
 Uw dooden vriend voor 't geheugen u roepen?

Hoe zult gij denken over den edelen,
 Die u volkomen lief had? over de treurige
 En zonder troost doorweende middernachten?
 Over 't verbrijzelen van zijne ziel?

Over die droefheid, als nu de jongling vaak,
 Nauwlijks door u bespeurd, fiddrend uw oogen bad,
 En zwigend, niet te trotsch, bij u pleitte,
 Dat de Natuur u voor hem had geschapen?

O dan, hoe zult gij denken, als snel uw blik
 En ernstig, achter den rug, in 't leven ziet?
 Dat zweer ik u, u viel een groot, een
 Goddelijk hart te beurt, en dat meer verlangde.

Sterf zacht! ô die ik met onuitspreekelijk
 Gevoel beminde! sluimer naar de eeuwigheid
 Met kalmte heen, even als God u schiep,
 Toen hij vol edele onschuld u vormde!

Ook in de volgende Ode, *de gewijde uren*, vereenigt hij weder de denkbeelden van zijn Gedicht, en van zijne beminde. SALEM krijgt last deeze uren uit den Hemel aan den jongeling te brengen,

Die God, den Middelaar zingt aan Adams geslacht.

— — — — —
 Wat gij gebaard hebt, uren, dat zullen eens,
 Voorspelt u SALEM, eeuwen, nog ver verwijderd,
 Verneemen, en zullen ernstiger God,
 Den Middelaar betrachten, en heilig leeven.

In deeze uren wil KLOPSTOCK door niemand gestoord zijn, dan alleen door SCHMIDT, en nog slechts, wanneer hij van het Waereldgericht, een Gedicht, waar aan dezelve toen werkte, met hem kooft spreken, of van zijne verheven Zuster.

— — Ook als zij vonnist, is zij
Beminnenswaardig. Wat haar gevoelig hart
In onze liedren niet gevoeld heeft,
Bestaa niet meer! 't geen zij gevoelde, zij eeuwig!

Eindelijk kooft hier in aamerking de voortreffelijke Ode, *aan God*, mede nog in 1748 gedicht, die ik wederom in haar geheel hier invlechte:

Van uw alomtegenwoordigheid ontroert me, ô God, een
Stille rilling. Zachter beeft mij mijn hart
En mijne beendren. Ik voele, ik voele 't,
Dat gij ook hier, waar ik weene, ô God, zijt.

Uw blik, uw vorschende blik, wandelt, Oneindige,
Van uw aangezicht af door mijn geopend hart.
O hart, wees voor hem heilig; ziel, wees heilig,
Gij uit den eeuwigen adem ontsprootnie!

Misleidt de dooling mij, of is het waarheid,
't Geen 't ééne denkbeeld zacht aan 't andre zegt?
Is 't waarheid, dat gevoel; en mag ik vrij
Met den Schepper der ziele spreken?

Gedachten Gods, die de Eeuwige, die thans d'Alwijze
Doordenkt, zo ge over menschlijke gedachten
U zoudt vertoornen, ô gedachten Gods, waar zouden
Zij voor u heenen vlieden?

Ontvlooden ze in den afgrond, ziet daar zijt gij!
En zo zij beevend naar 't oneindige
Zich heenen spoedden: ook in 't onbegrensde
Daar zijt ge, Alweetende, en beschouwt gij haar.

En zo ze al namen vleugelen der Seraphim,
En vloogen opwaards in de vergaadringen,
Hoog in 't geklank, in 't Hallelúja,
In de gezangen der Harpespeelers:

Ja daar ook zoudt gij, Godlijke Hoofsters, haar
Spoedig verneemen. O vliedt dan niet langer, al zijt ge ook
Menschelijk, vliedt niet; Hij weet het, die eeuwig is,
Dat hij in enge perken u insloot.

Wat blij vertrouwen, welke bevrediging,
Dat mijne ziel, ó God, met u spreken mag!
Dat zich mijn mond voor u mag oopen,
Menschen - toonen mag nederstamelen!

Ik zal 't waagen, spreken! ach maar gij weet het immers,
Gij weet het lang reeds, wat mij 't gebeent' verteert;
Wat, in mijn hart diep ingegooten,
Eeuwig voor mijne gedachten een beeld is!

't Was niet eerst heden, dat gij den tijd, die mij
Zoo lang schijnt, de oogenblikken in traanen zaagt
Voorbijgaan. Jehovah heet gij, en die gij waart,
Zijt gij; maar ik ben stof, en uit stof geworden!

Stof, en eeuwig nogthans: want mijne onsterflijke ziel,
Die gij mij gaaft, ó God, gaaft gij voor de eeuwigheid mij!
Gij bloest haar, om ze naar uw beeld te scheppen,
Hooge begeerten naar rust en geluk in.

Een talrijk heir! doch ééne wierd heerlijker
Dan alle de andre. Eene wierd Koningin
Van alle de andre, zij, de laatste
En godlijkste trek van uw beeld, de Liefde!

N A R E D E.

Die voelt gij zelf, maar voelt ze als de Eeuwige;
 Juichende voelen zij, die gij hemelsch schiept,
 't Verheven Engelenchoor, den laatsten,
 Godlijksten trek uwes beelds, de Liefde.

Die groeft gij diep in 't harte van Adam in!
 Gij bracht, ó God, de moeder der menschen hem,
 Voltooid geschapen, gelijk haar zijn begripen
 Van de volkomenheid eisehten, voor hem geschapen!

Die groeft gij mij ook diep in 't verlangend hart,
 Maar voert haar weg, haar die dat hart zoo mint,
 Voltooid geschapen, gelijk haar mijn begripen
 Van de volkomenheid eisfchen, voor mij geschapen!

Haar, naar welke geheel mijne ziel zich heengiet,
 Naar wie de volle ziel, met al de traanen
 Die zij immer weenen kon, toestroomt,
 Haar, die ik minne, ó God, haar voert gij weg!

Weg, door uw noodlot, 't geen, voor het oog onzichtbaar,
 Zich altijd voortweeft, steeds meer in donkerheid weeft!
 Ver weg van de armen wijd uitgebreid,
 Maar uit het angstige hart niet weg!

En echter weet gij, wat voor een denkbeeld het was,
 Toen gij het dacht, en 't scheppend tot daadlijkheid,
 Tot aanzien riept: het denkbeeld, voelende
 Zielen te scheppen, gevormd voor elkaar.

Dat weet gij, Schepper! en echter uw noodlot scheidt
 De zielen, die gij dus voor elkander schiept:
 Uw hoog en onnaspeurlijk noodlot,
 Duister voor ons, maar aanbiddenswaardig.

Dit leven is slechts, als men 't bij de Eeuwigheid meer,
Als de adem, welke spoedig den stervenden
Ontvloeit; met hem ontvlood de ziele,
Die naar 't oneindige aanhoudend heen stroomt!

Ontwikklen zal de Vader des noodlots eens
't Geen doolhof was; dan is er geen doolhof meer!
Ach, bij het dronken weêroutmoeten
Geeft ge aan elkaër dan de zielen terug!

Gedachte, waardig der ziele en der Eeuwigheid!
Waardig om zelfs te verzachten de bangste smart!
U denkt mijn geest in al haar grootheid;
Echter voel ik het leven te zeer,

Hier nog door mij geleefd; 't geen slechts een adem
Was, dijt, als de onsterfelijkheid, vreeslijk in mij
Uit; ik zie, ik zie mijn smerten
Grenzeloos donker, zij breiden zich uit voor mij.

Ligt vlie' dit leven, ligt als een adem weg!
Neen, neen, ô God, geef, die gij gelijk aan mij schiept,
Ach geef mij die, ligt valt die gifte u toch,
Geef ze aan mijn bang, aan mijn sidderend hart!

Geef ze aan die lieflijke rilling, die naar haar heen stroomt,
Aan 't stille staamlen mijner onsterflijke ziel,
Welke geen taal heeft om haar gevoel te zeggen,
En, bij het weenen slechts, niet geheel verftomt!

Geef haar aan de armen, die ik vol onschuld vaak,
In mijne kindsheid, naar u ten Hemel hief,
Als ik met brandend voorhoofd u vurig,
God, om uwe eeuwige ruste smeekte.

Met éénen wenk toch geeft gij en neemt ge aan den wurm,
 Voor welken de uren even als de eeuwen zijn,
 Zijn kort geluk: den wurm, die mensch heet,
 Een jaar lang bloeit, verbloeit en afvalt.

Door haar bemind, hoe zal ik de deugd dan schoon
 En zalig noemen! hoe zal ik haar hemelsch beeld
 Met oogen, onafgekeerd, aanschouwen,
 Geluk en ruste dat slechts noemen,

't Geen zij mij toewenkt! U ook, ô vroomere,
 U ook, ô die gij verder en hooger woont
 Dan onze deugd, u zal ik, schoon onbekend,
 Reiner eeren, door niemand dan God bespeurd.

Door haar bemind, hoe juich ik u vuuriger,
 Eeuwige Vader, toe! hoe zal ik het vollere hart
 Uitgieten voor uwen hemelschen troon; in
 Brandende Halelúja-gezangen?

Dan, wanneer zij met mij uw verhevenen roem,
 Hemelwaards weenend en biddend, betracht, het ooge
 Zwemmend, verrukt: dan zal ik met haar
 Hier reeds het hoogere leven voelen.

't Lied van den Middelaar, dronken in haaren arm
 Van reine wellust, zing ik verhevener dan
 Voor de goeden, die minnen, als wy,
 Christenen zijn, en gevoelen als wij.

Na een bijna tweejaarig verblijf, verliet hij eindelijk den 1 van Zomermaand 1750, Langensalza, om, op BODMER's uitnoodiging en in gezelschap van SULZER, eene reize naar Zwitserland te onderneemen.

Het behoort nog tot de geschiedenis van zijn vertoeven in die Saxische stad, dat zeker eerlijk Predikant, die, het berouw van den gevallen engel Abbadóna in den

MESSIAS gelezen hebbende, een bezoek bij den Dichter kwam afleggen, en hem bijna met de traanen in het oog, om Gods, om des Godsdiensts, ja om alles wille, uit den grond van zijn hart kwam bidden, dat, daar hij een man van zoo veel invloed was, en nog zoo veel nut in zijn leven sichten kon, hij toch Abbadóna niet zou laten zalig worden. KLOPSTOCK ontving hem vriendelijk, en verzekerde hem, dat hij het wel zoo zou aanleggen, dat de goede zaak er niets bij lijden zoude. Van een' anderen aart is 't geen hem, niet lang daarna, in eene Roomsche kerk te Erfurt op Sacraments-dag gebeurde. Hij stond hier in het gedrang, en draaide zich, om naar eenige voorwerpen, die zijne oplettenheid opwekten, te zien, zijwaards of rugwaards van Altaar en Hostie. Op eens rukt hem een meisje, dat waarschijnlijk wel bespeurde geen' geloofsgenoot naast zich te hebben, met de sterkste mannenkracht weer met het gezicht naar het altaar, en roept hem, gloeiende van toorn, toe: *geloof dan ten minsten aan een' God*: waarop zij met denzelfden ijver, als te vooren, haaren Roozenkrans verder afbidt.

De grijze BODMER ontving KLOPSTOCK te Zurich als meer dan een' mensch; en hij beschouwde het bijna als eene ontheiliging van deszelfs hooge roeping, wanneer hij hem in de vreugde van jonge lieden van zijne jaaren zag deel neemen. In der daad schijnt onze dichter zich toen, meer dan in vroegeren of laateren tijd, daar aan te hebben toegegeven; en zekere zeilpartij op de Zuricher Zee, die men met de bevalligste lieden van de eene zoo wel als de andere kunne met of voor hem aanleide, moet zelfs stof tot eenige opspraak gegeven hebben. Misschien evenwel kan wat meerdere terughouding bij de Zwitserfche dan bij de Saxifche zeden daar toe hebben medegewerkt.

Hoe het zij, hy behaagde zich zeer in deeze strecken, maakte er kennis met GESSNER, en andere lieden van kundigheid en smaak, bezocht ook eenige andere Cantons, en vertoefde er omtrent drie vierendeel jaar. Men had poogingen aangewend, om er hem te houden: doch hij wees dit van de hand, eenige hoop voedende, van tot Hoogleeraar aan het Brunswijksche Carolinum te worden aangesteld, waar reeds sommigen zijner vrienden dien post bekleedden. Doch zijne betemming lag in eene andere luchtstreek, waar hy dezelve nimmer zoude hebben durven verwachten. Zekere KLUPFEL, Cabinetsprediker van den Hertog van Gotha, had den Graaf BERNSTORFF, Deenschen Ambassadeur te Parys, op den MESSIAS opmerkzaam gemaakt; en deeze, de verdiensten van dit gedicht zelf hebbende leeren inzien, liet eerst onder de hand door enen van KLOPSTOCK's nabestaanden aan hem schrijven, dat hij zich toch niet haasten mogt met eene vaste bediening aan te neemen. Vervolgens, naar

Copenhagen te rug keerende, beval hij hem, onder medewerking van den Oberhof-Marschalk MOLTKE en den Minister VAN SCHULIN, aan Koning FREDERIK V aan; en deeze hoogachter des Godsdiensts besloot den Dichter in zijne Hoofdstad te doen noodigen, om er, met toezegging van een pensioen van 400 Rijksd., en door geen andere bezigheden gestoord, zijn Heldendicht te voltoojen. Deeze onderhandeling schijnt nog in 1750 tot stand gekomen te zijn, en vroeg in de lente des volgende jaars verliet hij Zwitserland, om de reize naar de Noordsche Hoofdstad te aanvaarden.

Onderweegs bezocht hij, gelijk natuurlijk was, Quedlinburg, en zijne aldaar nog leevende bloedverwanten. Zijne grootmoeder, die op zijne godsdienstige opvoeding, gedurende zijne jeugd, steeds den meesten invloed geoefend had, vond hij, tot zijn leedwezen, in een' staat van kindschheid. Zij scheen nauwelijks van het wederzien haares geliefden kleinzoons eenige aandoening te ondervinden, of zelfs bijna het oog op hem te slaan, toen hij binnentradt. Het gesprek bestond alleenlijk in enkele woorden, en zij liet zich met hem noch in eenige bijzonderheden van het voorleedene, noch van het tegenwoordige of toekomstige in. Hij wilde dus, na deeze hem pijnlijke ontmoeting eenigen tijd gerekt te hebben, haar in stilte verlaten. Doch op eens verzamelt de godvruchtige oude als 't ware alle haar nog overige levenskrachten, roept hem terug met die woorden: *Neen, niet aldus, mijn Zoon!* en nu begint zij met gevouwene handen te bidden en hem te zegenen: en dat met zulk eene moederlijke tederheid, en met zulk eenen stroom van woorden, aangeborene welsprekenheid en zalving, dat KLOPSTOCK het steeds als een der oogenblikken van de sterkste gemoedsbeweeing beschouwde, die hij immer beproefd had. Met zijn' Vader kwam hij menigmaal in gesprekken over zijn dichtstuk, en alles, waar het zelve aanleiding toe gegeven had. Door zijn' driftigen aart bewoogen, had deeze man hem gaarne willen overhaalen om GOTTSCHEDTS bedillingen en smaadschriften te wederleggen: 't geen de Zoon, als zijns onwaardig, ver van zich verwierp, doch zijn' Vader evenwel niet verder brengen kon, dan te moeten bekennen, dat, (om de woorden van CRAMER wederom te gebruiken), hier geen andere wederlegging te pas kwam, dan die Ulyses met zijnen gouden Scepter omtrent Therfites bezigde.

Te Brunswijk gekomen, verhaalt hem GISEKE, een zijner Academievrienden, dat er zich te Hamburg eene zekere Juffrouw MOLLER, eene koopmans dochter, ophield, welke hij op zijn' doortocht door die stad noodwendig bezoeken moest, daar zij veel verstand had, en eene der grootste bewonderaarsfen zijnes MESSIAS was, dien zij aan het toilet eener vriendin uit gescheurde stukken papier toevallig het eerst

had leeren kennen, en sedert bijna verflonden had. Hij vertoonde hem tevens een' brief van haar, vol van de schranderste aanmerkingen op dat gedicht, en van beoordeelingen over hetzelfde. META (zoo wordt zij dikwijls bij verkorting van Margaretha genoemd, doch KLOPSTOCK geeft haar in zijne Oden den naam van Cidli,) was juist met haare zuster in 't midden van huisfelijke bezigheden, toen men haar deezen Dichter aandiende. Verrukt van vreugde, laat zij alles wat over hoop lag in een oogenblik opruimen, en ontvangt hem. Dit bezoek wordt des anderendaags door een middagmaal met meerdere gasten gevolgd, waar zij, zich naast hem geplaatst hebbende, zijn leven, zijne schriften, zijne lotgevallen, zijne Fanny zelfs, tot de stof harer gesprekken en vraagen verkiest. Zijn hart geraakt op nieuw in hevige beweging; hij verkruint op 't laatst, terwijl hij zich met haar onderhoudt, een geheel bord met banket, 't geen zij daarna tot een gedenkteken van wat er toen in hem omging bewaarde. Op drie dagen verblijfs te Hamburg volgden reeds drie brieven aan haar, eer hij de beide Belten over was; evenwel meende hij zich van zijne Fanny niet zoo volkomen ontlagen te mogen rekenen, om haar, alvorens aan nieuwe verbintenissen te denken, nog niet haar laatste besluit te moeten afvraagen. Dit deed hij niet lang na zijne aankomst te Coppenhagen, en een onbepaald antwoord van haare zijde brak alle verdere onderhandeling af. Ook kreeg Meta nog in dit zelfde jaar eene Ode van hem, onder den naam, *de Veranderde*, waarin hij zich affchildert als eenen, die een' zeer geruimen tijd door de hevigste liefde in kommer en zwaar- moedigheid was gestort geweest: doch nu eindelijk, zegt hij, ongehoopt,

Zinkt de treurige nacht, is nu niet eeuwig meer,
En al lagchend ontwaaken voor mij
Alle sluimrende vreugden weêr.

Zijt gij het zelve? misleidt, ach misleidt mij mijn hart niet?
Ja, gij zijt het, de kalmte, dit zoo lieflijk gevoel,
Door het leven gegooten,
Voelde ik, toen ik gelukkig nog was.

Met wat verbaazing zie ik, dat ik weêr ben die ik was!
O hoe verrukt mij nu deeze verandering mijns lots!
O welke stroom van dankbaarheid
Giet zich niet uit in mijn juichend hart!

Hij vraagt zich dan af, of het de belooning der deugd alleen zij, die hem deezee kalmte verschafft, dan wel of hij vertrouwen mogt, dat hem ook aan de hand der deugd een onschuldig meisje verscheen, die hem, als zij snel voorbij sloop, deed stamelen, zwijgen, en vraagen: waarom spoedt gij u dus? Ik bemin!

Immers gij kent mijn hart, weet hoe het eens bemind heeft.
Is hem een hart gelijk, mogelijk alleen het uwe!
Daarom bemin mij, Cidli! Om u
Heb ik, ô Cidli, de liefde geleerd.

Om u te vinden, ja u, heb ik de liefde geleerd,
Welke mijn klimmend hart hemelsch heeft uitgebreid,
Nu in liefalliger droomen
Mij in de velden van Eden geleidt!

Intuschen had de onverwachte gunst des Deenschen Monarchs op zijn gevoelig hart den hevigsten indruk gemaakt, en de levendigste dankbaarheid bij hem verwekt. Een aantal zijner Oden, sommige vol van tedere aandoeningen, kunnen daarvan tot getuigen strekken. Het zoude mij te ver buiten mijn bestek brengen, aan dezelve hier eene plaats te vergunnen. Alleenlijk kan ik de eerste niet terughouden, daar zij vóór verscheiden uitgaven zijnes MESSIAS gedrukt te vinden is, en GROENEVELD haar ook vóór zijne Nederduitsche Vertaaling, heeft medegedeeld. Zij is nog in 't zelfde jaar van het hem toegezegde pensioen gedicht, en heet
FREDERIK DE VYFDE.

Zulk een Koning, dien God, welke over Koningen heerscht,
Met een inwijdend oog, toen hij geboren wierd,
Aanzag van den hoogen Olymp,
Deeze zal Menschenvriend, Vader van 't Vaderland zijn.

Vruchteloos lokt de onsterfelijkheid hem in het ijzeren veld,
Met haaren zilveren klank. Hij acht ze te duur
Door het bloed verkreegen van bloeiende jonglingen,
Veel te duur door de nachtelijke traan van moeder en bruid.

Nimmer weent hij aan 't beeld eenes Verovraars, en hijgt
Zijns gelijk te worden. Reeds toen zijn menschelijk hart
Even het voelen begon, was de Veroveraar
Veel te klein voor den eedleren Held!

Echter traanen naar roem, roem die verhevener is,
Naar geen Hoveling wacht, traanen om van een zalig
Volk zich minnen te zien, hebben in 't middernachtsuur
Dikwijls den jongeling doen ontwaaken,

Als in des hoopenden moeders armen de zuigling sliep,
Eens een gelukkig man; als zich des grijzaards blik
Zacht in scheemring verloor, nu weêr op eens verjongd,
Om nog den vader des volks te aanschouwen.

Lang overweegt hij met ernst, wat voor een denkbeeld het is
Navolger Gods te worden, Schepper te zijn van 't geluk
Veeler duizenden. Snel heeft hij de hoogte bereikt,
En hij neemt voor te worden als God.

Even als 't strenge gericht vreeslijk de weegschaale neemt,
En de Koningen weegt, als hen de dood heeft geveld:
Zoo ook weegt hij zich zelv' iedre der daaden voor,
Welke zijn leven tot luister moet strekken!

Is een Christen! beloont deugdzaame daaden voor af;
Maar, dan ziet ook zijn oog lagchende neder op hen,
Die zich der Muse wijden: op hen, die de ziel
Edeleer maakt, daar zij werken met heimlijke kracht!

Wenkt aan verdiensten toe, die in de verre al zwijgend
Staan, en onsterfelijkheid leeren, door hun model
Aangevuurd. Immers alleen, zonder het lied der Muse,
Gaat hij, en slaat den zekeren weg ter onsterfelijkheid in.

Vroome Zangster, die van den Sion omlaag
 God den Messias zingt, vlieg naar de hoogten thans,
 Waar den Koningen lof, betere loftuiting klinkt,
 Die van de Godheid de navolgers zijn!

Vang de Lyrische vlugt trotschelijk aan met dien naam,
 Welke, in luideren galm, vaak om de snaare u zweeft;
 Zing eens nog van 't geluk, 't welk de deugdzaame daad
 Op den vrijeren troon beloont!

Daniëns FREDERIK is 't, welke met bloemen u
 Deeze hoogten bebrooit, die gij nog opklimmen moet!
 Hij, de Koning en Christen, kiest u tot zijn geleidster,
 Om op Golgotha spoedig de Godheid te zien.

Hij leefde aanvankelijk stil te Coppenhagen, en verzelde toen den Koning naar deszelfs zomerverblijf op Fredensburg, waar hij, zonder zich ten Hove op te dringen, zijnen doorluchten weldoener echter dikwijls zag. Ook beantwoordde hij aan deszelfs oogmerken, met nog in dit zelfde jaar den 4den en 5den Zang van zijn' MESSIAS uit te geeven, tevens met een veel verbeterden druk der drie eersten. Tusschen beiden werkte hij ook wel aan losse stukken van het vervolg, daar zijn hoofdplan toch eens ontworpen was. Ook verscheen te dier tijd de Ode AAN DEN VERLOSSER, die als de dichtelijke Voorrede van het geheele werk beschouwd kan worden, even als de Ode AAN FREDERIK V er de opdracht van is. Na den winter wederom in de Hoofdstad te hebben doorgebracht, had hij in 1752 het genoegen des zomers deezen Vorst naar deszelfs Duitfche Staaten te volgen, en daar door een' geruimen tijd bij zijne geliefde te Hamburg te mogen doorbrengen.

Eene Ode van dit jaar, die den naam van CIDLI zelve tot opschrift draagt, is niet minder teder dan de eerste, en doet hem reeds zijne vroegere liefde in een ander licht beschouwen:

Meer onnavorschbaar dan iets, 't welk eenen vorscher misleidt,
 Is een hart, dat de liefde gevoelt:
 Liefde, door echte waardij geteeld, en niet door vergaanbre,
 't Losse spel onzes dichtenden drooms:

Neen, dat dronken genot, als het uur, door traanen verkreegen,
 Schier met te groote zaligheid kooft:
 't Uur, dat den minnenden zegt, dat men hem weder bemint!
 Als nu twee betere zielen geheel,
 Ach voor het eerst geheel, voelen het volle bestaan,
 Hoe gelukkig zij zijn! aan elkaar
 Hoe gelijk, hoe gelukkig daar door! ô wie der geliefden
 Spreekt deeze liefde met woorden uit?
 Wie met traanen? en wie met den vertoevenden
 En vollen blik, en de ziel in dien blik?
 Zelfs het treuren is zoet, dat haar verkondigde,
 Eer die zalige ure verscheen!
 Als er ééne vergeefs dit treuren verkondigde,
 O dan koos de ziele verkeerd,
 Maar toch edel (a); dat lost geen van de denkren op,
 Wat voor een' doolweg zij toen betrad:
 Hij zelfs die hem betrad, kent hem niet gansch.

Liefvallig is het daarop volgende *Roozenband*:

In lentelommer vond ik haar;
 Toen bond ik haar met roozenbanden;
 Zij voelde 't niet, en sluimerde.
 Ik zag haar aan; mijn leven hing
 Met deezen blik aan haar bestaan;
 Ik voelde 't wel, maar wist het niet.
 Doch fluisterde ik haar spraakloos toe,
 En ruischte met de roozenbanden;
 Toen waakte zij van 't sluimren op;
 Zij zag mij aan; haar leven hing
 Met deezen blik aan mijn bestaan,
 En 't wierd Elyfium rondöm ons.

(a) In de aanmerkingen achter het Deel staat bij die woorden: *verkeerd*, *maar tochedel*: „Gekoozene kunnen de keus verdienen, en toch ten opzicht der liefde anders denken dan de kiezenden”.

Dit ontwaaken van haar bij roozen, daar het reeds in de voorige Ode gemeld was, schijnt op de eene of andere gebeurtenis hunner beginnende liefde te doelen.

Eindelijk in de Ode, *Aan haar*, is het wederom de tijd, welken, na veel droeve traanen, engelen tot hem afzonden: engelen, die te vooren menschen waren, en beminden gelijk hij, doch gelijk ontferflijken beminnen. Op de vleugelen der rust, zegt hij, kooft dezelve uit den Hemel neder:

Want zij gevoelt zich geheel, de volle ziel, en zij doet
In het hart verrukkingen stroomen,
Als zij, dronken van liefde, denkt,
Dat men haar mint; als zij dit overweegt.

Familie-betrekkingen, en inzonderheid de inhaalige Stiefvader van Meta, dwongen de gelieven intuschen hunne verbindtenis nog uit te stellen. KLOPSTOCK bleef het gantsche volgende jaar in Denemarken, en moest zich vergenoegen met haar een paar Odes toe te zenden, *de vrees der geliefden* en *de tegenwoordigheid der afweezenden* geheeten, welke laatste ons wederom leert, dat zij elkaar beiderzijds beminden gelijk niemand bemind wierd, en dat zij het was die hij zocht en vond.

Eindelijk zag het jaar 1754 hun geluk voltoojen. Op nieuw in 's Konings gevolg naar Duitschland gereisd zijnde, tradt hij op den 10den van Zomermaand te Hamburg met haar in den echt; en in de plaats eener Gade, die zijne Muse vermaad had, viel er hem thans eene te beurt, welker hand hij aan zijne Muse alleen te danken had, en die zelve eene dichteres was. In der daad betoonde zich CIDLI meer de ziel voor de zijne bestemd, dan die FANNY, die hij zoo teêr en evenwel zoo vruchteloos bemind had. Even na het huwelijk vertrok hij met haar naar Quedlinburg, om haar aan zijn' Vader voor te stellen, die haar eenen kus op het opene voorhoofd drukte, en er bijvoegde: *Van zoo eene hou' ik*. KLOPSTOCK verviel hier in eene zeer gevaarlijke ziekte, doch herstelde, en reisde toen met zijne vrouw naar Coppenhagen terug, waar, in het volgend jaar, reeds de 6de tot 10de Zangen van zijnen MESSIAS verscheenen: tevens met eene verhandeling over *de heilige dichtkunde*, en eene andere over *de navolging der Grieksche Syllabenmaat in het Hoogduitsch*. Het geheele wierd toen te Coppenhagen in eene nieuwe uitgave in groot 4to samen gedrukt. Zonderling is het, dat niet alleen in het jaar zelve zijnes huwelijks geene Ode door onzen Dichter op zijne gade vervaardigd zij, maar dat ook in de enkele, die van dat tijdperk de jaartekening draagt, geen woord van haar ver-

vermeld wordt: niettegenstaande er eene zeer gepaste gelegenheid zich toe aanbod, wanneer hij gewag maakt van 't geen er zou gebeurd zijn, indien hem de gevaarlijke ziekte, waar van hij nu hersteld was, in 't graf had gesleept: het niet voltoojen naamentlijk van zijn gedicht. En dit alles treft nog te meer, daar hij reeds in 1748, en omtrent den tijd der Ode van de *toekomende geliefde*, onder den naam van *Selmar* en *Selma* er eene van de grootste tederheid vervaardigd had over het overleven van beminnende Echtgenooten aan elkaar. De wederkeerige zaligheid van hun beiden duurde intusfchen kort. Zij ontviel hem in het vierde jaar hunner vereeniging, den 28 van Slagtmaand 1758, en in het 30ste van haaren leeftijd. Hij begroef haar te Ottensen even buiten Altona, en bestemde reeds van toen af aan zijn graf bij het haare. Het grafschrift dat hij voor haar opstelde, en op een' overeind staanden steen liet plaatsen, is niet algemeen bekend genoeg, om het niet hier eene plaats te vergunnen:

ZAAD, VAN GOD GEZAAD, OM TEGEN DEN DAG DER SCHOOVEN RIJP TE WORDEN.

MARGARETHA KLOPSTOCK

VERWACHT DAAR, WAAR DE DOOD NIET IS,
 HAAREN VRIEND, HAAREN GELIEFDEN, HAAREN MAN,
 DIEN ZIJ ZOO ZEER BEMINT,
 EN VAN WIEN ZIJ ZOO ZEER BEMIND WORDT.
 MAAR HIER UIT DEEZE GRAFSTEE
 ZULLEN WIJ MET ELKANDER OPSTAAN,
 GIJ, MIJN KLOPSTOCK, EN IK,
 EN ONZE ZOON,
 DIEN IK U NIET BAAREN KONDE.
 AANBIDT DIEN, DIE OOK GESTORVEN, BEGRAAVEN
 EN OPGESTAAN IS.
 ZIJ WIERD GEBOREN DEN 16 VAN LENTEMAAND 1728.
 HUWDE DEN 10 VAN ZOMERMAAND 1754.
 EN STIERF DEN 28 VAN SLAGTMAAND 1758.
 HAAR ZOON SLUIMERT IN HAAREN ARM.

Boven deze regels heeft men een paar los over elkander liggende tarwefchooven gebijteld; en op zijne begeerte planteden haare twee zusters twee lindenboomen aan

de beide zijden van 't graf, van welken de eene een der schoonsten van de streek geworden is, en eene Piramide der sterkste vegetatie aanbiedt. Ongelukkiglijk hieuw er de doodgraaver bij KLOPSTOCKS begraaffenis, hoe zeer ook door de Weduwe gebeden den boom te spaaren, noodeloos 23 der onderste en schoonste takken, die het graf overschaduwden, van af: doch deeze wonde zoekt men sedert zoo veel mogelijk te heelen. Het was mede op het verzoek des Dichters, dat eene van META's geliefdste vriendinnen den grafheuvel met bloem-planten overdekte. Hij zelf verklaarde van haar, bij deeze grievende smert, dat zij gemaakt was, om te zeggen, gelijk ARRIA, die aan haar echtgenoot den dolk overgeevende, met welken zij zich gedood had, hem toeriep: *Patus, het doet geen zeer!* ook konde hij nimmer zonder traanen van het verlies, dat hij in haar geleeden had, spreken: gelijk nog weinige dagen vóór zijne laatste ziekte gebeurde.

Een jaar na haaren dood, gaf hij de schriften, die zij nagelaaten had, uit. Hij verontschuldigde zich daarbij, dat hij nog geen Ode op haar gedicht had: doch juist dit stilzwijgen geeft hij te kennen dat het welspreekendste was, 't geen hij van haar had kunnen melden. In den GEDOR en CIDLI evenwel van den XV Zang des MESSIAS vs. 419 en volg., 11 jaar na haar affterven in 't licht gekomen, heeft hij aan haaren dood en zijne bevindingen bij die gelegenheid een denkmaad willen oprichten, en het ondubbelzinnig door de slotversen aangeduid:

Maar mij ontzinkt de hand bij 't voleinden der droeve geschiedenis.
Laate traane, die heden nog vloeit, rol heen met de duizend
Andere die ik weende. enz.

En nimmer, wanneer men hem uit zijnen MESSIAS voorlas, konde hij het tafreel deezer twee echtgenooten aanhooren. Eerst in 1797, en dus 6 jaaren eer hij stierf, heeft hij aan zijne META onmiddellijk in eene Ode, *het wederzien*, gedacht:

Een waereld scheidt mij van u af,
Zoo ver scheidt ons geen tijd:
Die 't zeventigste jaar beleefde,
Voorwaar, is dicht bij u.

Lang zag ik, META, reeds uw graf,
Lang woei zijn lindenboom;
Die linde waait ook eens voor mij,
Strooit ook op mij haar bloem.

Maar neen! het is mijn schaduw slechts,
 Waarop de bloessem zinkt:
 Gelijk 't ook slechts uw schaduw was,
 Waarop hij dikwijls zonk.

Die hoogre waereld ken ik dan,
 Gelijk gij lang ze kent;
 Dan waait de linde blij voor ons,
 Die onze graven koelt.

Dan . . . maar helaas ik weet toch niet,
 Het geen gij lang reeds weet;
 Van voorgevoel slechts zweeft het mij
 Zoo helder om de ziel!

Met hoop, die vol van blijdschap is,
 Koomt de Avond-roodheid aan;
 Met diep, met juichend voorgevoel
 Gaan nieuwe Zonnen op.

Hij had zich echter reeds in 1791 te Hamburg, na een' weduwlijken staat van 33 jaaren, op nieuw in den echt begeeven met zijne oude vriendin, Mevr. van WINTHEIM geb. DUMPFEL, die meermaalen in zijne Oden voorkomt, en voor wier aangename stem hij in 1770 het Vaderlandsche Lied gedicht heeft: *Ich bin ein Teutsches Mädchen.*

Doch ik voel, dat ik, der stoffe wege, in de orde der gebeurtenissen te ver vooruitgelopen ben.

De 11de tot 15de Zangen des *Messias* volgden eerst dertien of veertien jaaren (1768 of 1769) op den 6den tot 10den, en in 1773 verscheenen de 5 laatste; die het werk voltooiden: zoo dat er gedurende omtrent het vierde van eene eeuw aan dit Heldendicht gearbeid is. KLOPSTOCK had zich reeds twee jaaren te vooren van Coppenhagen met der woon naar Hamburg begeeven: 't geen denkelijk de reden is, dat deeze laatste Zangen niet, gelijk de 15 voorige, in de fraaie Coppenhagener uitgave gedrukt zijn. De verwijdering van den Graaf BERNSTORFF, zijnen begunstiger, uit het Ministerie schijnt ook hem de Deensche Hoofdstad minder bevallig ge-

maakt te hebben, waar hij nu 20 jaaren, 't zij in gezelligen omgang of door briefwisseling verkeerd had met al wat Denemarken en het Noordelijk Duitschland, ja Engeland zelfs (gelijk zijn letterkundige omgang met YOUNG en RICHARDSON bewijst) roemwaardigs vereenigde: het Hof echter steeds, zoo veel hem immers mogelijk was, vermijdende. Hij behield intuschen niet alleen den titel van Koninklijk Deenschen Legationsraad, dien men hem reeds in 1763 had toegestaan, maar ook zijn Deensch pensioen, 't geen zelfs sedert de eerste vergunning schijnt verhoogd te zijn geworden. Hij ontving er daarna in 1775 nog een van den Markgraaf van Baden, met den titel van Hofraad, 't geen hem te dier tijd omtrent een jaar te Carlsruhe deed doorbrengen. Dit uitgezonderd, heeft hij de 32 laatste jaaren zijnes levens in rust, maar de rust van een Genie, te Hamburg verwijld. In 1779 het geheele van zijn Helden-dicht nogmaals overzien hebbende, bracht hij eene nieuwe uitgave te voorschijn, welke hij die der laatste hand noemde, maar die wederom verdrongen is door zijne allerlaatste veranderingen, en onder dezelve sommige van veel gewigt, welke hij zijnen MESSIAS in de prachtige uitgave zijer werken bij GÖSCHEN te Leipzig in 1799 heeft doen ondergaan. Zes deelen derzelve mogt het hem nog gebeuren te beleeven, waarvan de twee eerste zijne Odes, en de vier volgende zijn Helden-dicht bevatten. Thans zijn er (a) reeds 9 te voorschijn getreden. Ik beroep mij voorts op het geen ik van deezen Dichter in 't algemeen, en inzonderheid ook van het deel, dat hij in de Fransche omwenteling in haare verschillende tijdperken genomen heeft, in mijne *Berichten omtrent het Noorden en Noord-Oosten van Europa*, waar ik mijn verblijf te Hamburg beschreef, heb medegedeeld. Het Fransche Burgerrecht, 't welk hem voor zijnen eersten ijver wierd opgedragen, achtte hij daarna, toen de woede der Anarchie in dat uitgestrekt gebied de overhand nam, zijns niet meer waardig. Het buitenlandsch lidmaatschap daarentegen van het weetenenschappelijk Instituut van dat zelfde gebied, 't welk hem in 't vervolg wierd aangeboden, kon niet anders dan beide aan hem en aan de genen die er hem toe benoemden, tot eer verftekken.

KLOPSTOCK, gelijk reeds uit zijne eerste gedichten ten overvloede blijkt, en gelijk sedert zoo groot een aantal zijner Oden nog meer gestaafd hebben, had zich van zijne jeugd af aan, en zijn geheele leven door, met de gedachten des doods gemeen-

(a) Het 7de bevat Oden, geestelijke liederen en epigrammen; het 8ste *den dood van Adam en Hermanns slacht*; het 9de *Salomo, Herman und die fursten*: zoo dat van zijne Toneelstukken nog *Hermans dood*, en *David* ontbreken.

zaam gemaakt, en leefde schier half in deeze en half in eene andere waereld. Den Christen en den Dichter der Mesfiade had hij ook nimmer in zijnen wandel verloochend, en dien wandel zelfs door goedaardigheid, natuurlijke vrolijkheid, ongezochte geestigheid in de gesprekken, gekleefdheid aan zijne vrienden, en door al de deugden, die zoo hoog een' graad van gevoeligheid, als de zijne, van zelve leert oeffenen, veredeld. Even vóór zijne zwaare ziekte in den Zomer van 1802, stelde hij zijne twee laatste Odes op, de ééne onder de naam van, *de hoogere trappen*, en de andere onder dien van, *het zwijgen*. De eerste is een Prophetisch gezicht in het leven na den dood, een hemelsche droom van het voortschreedden der zielen van trap tot trap in de volmaking; de tweede een lofzang aan de Godheid, bij welken hij toont vervuld te zijn met het gevoel zijner aanstaande voleindiging. Hij bezingt er de hoogere waarde der menschen, en de voorrechten derzelve in het kennen van het hoogste Wezen, dat met geen taal eenes sterflijken kan gepreezen worden. Hij eindigt dezelve dus met het woord: *Ik zwijge*; „en zijne harp,” zegt MEYER, dien ik vooral bij het verhaal van zijne ziekte en zijn verscheiden als ooggetuige, volge, „heeft ook sedert, na de klanken eener halve eeuw, voor deeze „aarde gezweegen.”

Op den 6den van Bloei maand 1802 reed deeze Hamburgsche Domheer, die tevens zijn boezemvriend was, met hem naar Ottensen om een vriendenkransje, dat maandelijks gewoon was het middagmaal met elkander te houden, bij te wonen. Men had het hem wegens de ongunstigheid des weders ten sterksten afgeraaden, maar vruchteloos. Hij was ongemeen vrolijk: doch het Kerkhof, waar zijne echtgenootte begraven lag, voorbij rijdende, brak het gesprek eensklaps af. De lindenboom, dien hij reeds lang niet zonder voorgevoel en aandoening zag, viel hem nu, door den Noordenwind sterk bewoogen, in het gezicht, en hij wierp er met plegtigen ernst eenen bedaarden blik op. Niet lang in het gezelschap, dat hem wachtte, gekomen, wierd hij door eene soort van beroerte aangetast, en MEYER bracht hem weldra naar de stad terug, ieder oogenblik vreezende, dat hij onderweegs in zijne armen den laatste snik zou geeven. Eenige weken bleef hij in levensgevaar; doch de sterkte van zijn ligchaamsgestel liet hem tegen den herfst wederom eenigermaate tot zijne krachten en gezondheid terug keeren: dan, deeze tusschenpoozing was van geen langen duur. Zijn ouderdom en de geleedene schok deden in de winter maanden die even herwonnene krachten zichtbaar afneemen; en eenige weken sleepten hem in het graf. Hij stierf, volgens het bericht zijnes vriends, gelijk hij geleefd had; hij behield zijn door Godsdienstige begrippen steeds gevestigd Character;

dezelfde overtuiging en hoop, die aan zijne ziel helderheid en vrede gaven, bleeven hem tot aan zijn einde bij; en nimmer sprak hij van zyn' dood dan met een vrolijken ernst; en de vertroostende voorstelling van zijn afscheid uit deeze waereld, was tot aan het graf zijne lieffelijke gezellinne.

Doch het doodbed eenes zulken mans kooft mij veel te belangrijk voor, dan dat mijne leezers er geen meer omstandigheden van zouden wenschen te verneemen. In 't begin zijner ziekte ontving hij nog iederen avond met genoegen de bezoeken zijner vrienden. Onder de onschuldig vrolijke en liefderijke gesprekken, die zij met hem hielden, vergat hij dikwijls zijne krankte, met de daarbij gekomene Hemorroïdaal- en Colic-pijnen, die zich bij hem afwisselden, en klaagde nimmer over zijn' toestand, dan wanneer hem die smerten te zeer overweldigden. Hij deelde met zijne bezoekers gaarne den ouden wijn, die hem tot versterking van alle zijden wierd toegezonden, en die zijn eenigste geneesmiddel was. Over de staatkundige gebeurtenissen van dien tijd vermeed hij met zichtbaare afkeerigheid zich uit te laten: doch het liefst wendde hij het gesprek op de gebeurtenissen zijner jeugd, en wat daar verder mede in betrekking stond. Zijn geheugen, zijne verbeeldingskracht, zijne wijze van zich uit te drukken, en zijn teder gevoel, waren nog gelijk steeds te vooren. MEYER vond hem dikwijls in de Mesfiade leezen: wanneer KLOPSTOCK hem verzekerde, dat hij niet in den dichter las, maar zich bezig hield met de denkbeelden, in het gedicht bevat, welke hem stichteden. Op den 6 van Louwmaand 1803 scheen hij zijnen vriend wederom in allen opzichte zoo wel toe, dat deeze hem schier 20 jaaren verjongd achtte. Dan dit was enkel eene voorbijgaande flikkering. Op den 12 van Sprokkelmaand, bij een vernieuwd bezoek, was de lijder uitermaate veranderd, minder nog in het uiterlijke dan wel ten opzichte der stemming zijnes gemoeds. Hij was bezig geweest zich met zijne geliefde stiefdochter over den dood en de onsterffelijkheid der ziele te onderhouden; al zwiiggende reikte hij den Domheer zijne hand toe, en was stil en neergeslagen. Twee dagen daarna leed hij zwaare pijnen; en eene krachten verllindende koorts voegde zich by dezelve. Den 17 begon hij het bed te houden, van hetwelk, hoe zeer zijn dood nog tuschen de 3 en 4 weeken verwijderd was, hij niet meer optond.

Geduurende dien laatten tijd hielden zijne denkbeelden zich weinig meer bezig met deeze waereld, behalven slechts in 't geen zijne huisgenooten betrof. Hij nam allengskens afscheid van zijne vrienden en nabestaanden, die hij echter daarom nog niet vergat, en zag daarna niemand meer dan zijne twee geneesheeren. In de eerste acht dagen zijner bedlegering, toen de smerten tuschen beiden draagchelijk

waren, liet hij ook zijnen jongsten Broeder toe. De ontroering in hem bespeurende, die het gezicht van zijn' toestand verwekte, reikte hij hem de hand, en zeide met een' zeer sterken nadruk: *geen medelijden, mijn Broeder!* Zijne echtgenooten en derzelve vóórdochter alleen, welke met de tederste liefde en zorg hem bewaakten, had hij gaarne bij zich, en, ten uitersten erkentelijk voor haare oplettendheden, bad hij dezelve hem niet te verlaten. Reeds bijna stervende, noemde hij de eerste zijn' Engel. Hij gebruikte bijna geen ander voedsel meer, dan eenige versterkende dranken. Stilte der ziel, onderwerping aan Gods wil, diepgevoelde dankbaarheid voor de genootene vreugden des levens, geduldig lijden der doodsmerten, onwankelbaare hoop en blijmoedig verwachten van een hooger leven, was nu de hoofdsom van alle zijne gewaarwordingen; en dit openbaarde zich inzonderheid in de troostgronden, waar mede hij zijne twee dierbare vriendinnen zocht te versterken. Ook smoorde deze zoo dikwijls haare aandoeningen, en bedwongen of verborgen haare traanen. Zij verzwegen voor hem den dood van GLEIM en van HIRTZEL, zijne vrienden, en de twee laatsten zijner tijdgenooten, die nog even den zijnen waren vooraf gegaan, en hem nog beiden gedurende zijne ziekte geschreeven hadden: GLEIM zelfs met aankondiging van zijn eigen aanstaande sterven. KLOPSTOCK gaf wel genoegsaame blijken, dat hij aan den dood van hun geloofde, doch vroeg er niet naar, en even min naar dien van eenige Hamburgsche kennissen, die hij wist dat insgelijks vóór hem het aardfche verlaten hadden.

Tot aan zijn einde toe, waren zijne zielsvermogens onverzwakt. Hij verhaalde geduurig de droomen of phantasiën, die hem in zijne sluimeringen tusfchen beide waren voorgekomen, en zeide fomwijlen geheele plaatsen uit zijn' MESSIAS op, meest allen op de groote verwisfeling, die hem op handen stond, toepasselijk. Eens zeide hij, dat hij BERNSTORFF in eene groote bijeenkomst, en in een prachtig bovenmenschelijk gewaad, ontmoet had, die hem vriendelijk de hand gaf en noodigde met hem mede te gaan. Op een' anderen tijd riep hij, die nimmer leevende kinderen verwekt had, met verrukking uit: *haast zal ik Vader zijn.* Als de pijnen op het hoogste steegen, gaf hij slechts den wensch te kennen, dat zijn langduurig lijden spoedig een einde zou neemen; hij troostte zich met het lijden van Hem, die, om dat zijn Vader het wilde, zulke hevige smerten had doorgestaan, en liet er kort daarna op volgen: *Daarom heeft God hem ook uitermaate verhoogd, en hem een' naam gegeven, die boven alle naamen is.* In de ijlingen der koorts had hij geduurig gezichten van hemelsche wezens, die hij, bij 't maaten des Paroximus, in alle hunne fchoonheid afmaalde. Zijnen bescherm-engel op deeze wijze

eens meenende gezien te hebben, vroeg hij bij het ontwaaken, zijn oog naar den voet van het Iedikant richtende: *waar is nu mijn helpende Engel?* Lang en hevig was de strijd bij hem tusfchen leven en dood. Dan fprak hij eens met al de kracht en verhevenheid zoo van uitdrukking als ftem; dan wederom ging zijn adem zoo zacht dat men twijfelde of dezelve niet reeds van hem gevlooden was. Moeite deed het hem, wanneer de duidelijkheid der denkbeelden voor een' korten tijd was geweeken, na dat hij weder tot zich zelve kwam. In zijn' hardften en laatften strijd richtte hij zich op in het bed, vouwde de handen, en fprak met de oogen opwaards geflagen, en met de uitdrukking van een oneindig vertrouwen, die aandoenlijke woorden, die de Goddelijkheid der Openbaaring misfchien meer bewijzen dan alle de wederleggingen faamgenomen van de fchriften der Wijsgeeren onzer eeuw: *Kan ook eene vrouw haares zuigelings vergeeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haares buiks? Offchoon deeze vergaten, zoo zal ik doch uwer niet vergeeten. Ziet ik heb u in de beide handpalmen gegraveerd!* (a) en toen zich wendende tot de genen, die hij achter liet, voegde hij er met troost en liefde bij: *Ja, wij allen zijn in Gods handpalmen gegraveerd!* Kort daar op verviel hij in een' flaap, die omtrent een' dag duurde, en uit welken hij niet meer ontwaakte.

De omftandigheden zijner begraaffenis, die 8 dagen na zijn' dood gefchiedde, en nu ook zijn' ftoffelijk deel wederom met dat van zijne META vereenigde, liggen nog bij een' ieder te versch in het geheugen, dan dat het noodig zijn zou hier van eenig breed verhaal te doen. Ik kan echter niet nalaaten, aan het edele denkbeeld bij dezelve hulde te doen, volgens welk eerst het 15 jaarige zoontje van den Heer MEYER de Mesfiade, en wel des Dichters eigen exemplaar, in de kerk, opengeflagen, en met een' lauwrierkrans overdekt, op de dookkist leide; (b) en daarna de Vader zelf uit den XII Zang van dit gedicht de Epifode voorlas, welke het fterven van Maria, Lazarus zuster, affchildert, 't welk, behalven in den aanvang, zoo veel gelijkheid met dat van KLOPSTOCK had: eene Epifode zoo vol van aandoening en tederheid, dat ik niet weet, hoe het aan eenen vriend is mogelijk geweest, ze bij zulk eene gelegen-

(a) Jef. 49 vs. 15.

(b) De Hr. MEYER zegt bij die gelegenheid: „ Wat hier door zinnebeeldig in den naam van „ toekomende tijden gefchiedde, zal het toekomende geflacht, zoo al het tegenwoordige van „ het onfterfelijk meesterftuk des heiligen Dichters vreemd is, door nieuwe hoogachting „ Schatten.”

genheid en boven zulk eene lees-tafel uit te spreken. Men liet ook tevens verscheiden zijner Zangstukken en liederen met stem en instrumenten uitvoeren. Toen eindelijk zijn lijk op het kerkhof zelve gebracht wierd, en in den grafkuil was nedergedaald, strooiden er een aantal jongelingen en jonkvrouwen de eerste bloemen der lente en wederom laurier-takken op neder; en duizend traanen, uit de volheid des harts vergooten, verzelden het cieraad des Vaderlands naar zijne laatste woning.

Ik zoude noch begin noch einde vinden, indien ik hier aan de eene zijde de lofzettingen, aan de andere de berispende beoordeelingen wilde ter neder schrijven, tot welke KLOPSTOCK, inzonderheid als Dichter van zijn hoofdedicht, heeft aanleiding gegeven. De grootste mannen van Duitschland hebben ook dan, wanneer zij zich de laatste veroorloofden, het geen ten overvloede geschied, en door KLOPSTOCK niet altijd onbeantwoord gebleeven is, van de eerste tevens zich nimmer onthouden. En, in der daad, aan wien zou het niet vrijstaan, over een Hieldendicht van twintig Zangen een zedig oordeel te vellen, en, zoo over den loop en de uitvoering van het geheele, als over enkele gedeelten zijn gevoelen vrijmoedig uit te drukken en aan zijne landgenooten mede te deelen? Het is slechts dan, wanneer men in beoordeelingen of uitspraaken van deezen aart eene zichtbaare partijdigheid of vijandschap laat doorstraalen, en zich onbeschaafd genoeg aanstelt, om half Europa, waar van men verschilt, als smaak- en verstandeloos af te schilderen, dat men zich de billijkste verachting op den hals haalt, en zelfs meer dan men het zich inbeeldt, de lofredenaar wordt van het werk op het welk men aanvalt: gelijk het telkens terugkerende *ecrafex, ecrafex l'infame!* bij een' vrijgeest van onzen leeftijd mischien het hoogste bewijs opleverde van den triumph, dien het Euangelie nog zijnes ondanks over zijn hart bleef oefenen.

Tot geene geringe eer strekt het aan KLOPSTOCKS *Messias*, dat dit Gedicht ook toen nog zijn gezag bij het edelste gedeelte der Natie heeft weeten te behouden, toen schier het gantsche Noordelijke Duitschland van de leer, welke daar in den hoofdtoon slaat, afvallig was geworden, en het bloed des Nieuwen Testaments had begonnen onrein te achten: te meer nog daar de Dichter tot zijnen dood toe, en bij al de herzieningen van zijn werk, aan den afgod niet mede wierookte, en bij zijne eenmaal aangenomen begrippen, die hij weleer met alle zijne landgenooten gemeen had, onbeweegchelijk pal stond. (a) Iets kon daar toe zekerlijk wel bijdraagen de

(a) Deeze begrippen kunnen bij hem, gelijk ik zelf hier en daar heb opgemerkt, mischien wel eens tot uiterstens gegaan zijn: maar tusfchen het Bijbelsch en Neologisch stelfel blijft steeds eene groote kloof.

fchaamte aan hunne zijde, van het vroeger uitgesproken vonnis weder in te trekken; maar omtrent alle nieuwelingen ten minsten kon dit gedurende zoo lang een tijdperk geen plaats hebben gegreepen; en er moest wel een onwederstaanlijk schoon in den vorm van een gedicht te ontdekken zijn, tegen den hoofdinhoud van welk men met zoo veel afkeer vervuld was, en dien men zelfs niet met de koelheid, waar mede men de fabelen der oudheid leest, meer kon beschouwen. Dat echter de veranderde denkwijze in het Godsdienstige niet nagelaaten heeft op de beoordeeling der Mesfiade haaren schadelijken invloed te oefenen, blijkt reeds uit de Noot, bij welke ik MEYERS gezegde omtrent het geen door zijn' Zoon bij de begraaffenis verricht is, heb medegedeeld. Maar kan men er bijna geloof aan slaan, wanneer men bij den Hr. THIESS, die gewisfelijk op verre na niet geschreeven heeft om KLOPSTOCK te verlaagen, onder meerdere plaatsen van gelijken stempel, ook de volgende aantrest: „ Zekerlijk deeze IMMANUEL (KANT) zal blijven tot dat Hij „ komt, op wiens Rijk wij wachten: maar dien Mesfias, die uit de Bijbelsche „ Historie zich in een Heldendicht gered heeft, dien heeft de Philosophie ge- „ kruisfigd en de Critiek begraven, en niemand zal den dag beleeven, op welken „ hij van den doode wederom op zou kunnen staan. — Eerst wanneer de geschie- „ denis, die daarbij eenigermaate tot grondslag gelegd is, in zeker opzicht zal ver- „ geeten zijn, of dat men zich gewend zal hebben haar zonder vooroordeel te be- „ schouwen als eene verzameling van Mythen, over welke buiten tegenspraak een „ heilige geest zweeft: eerst dan zal men den Dichter der Mesfiade ten minsten die „ gerechtigheid bewijzen, die men aan de gedaanteverwifelingen van Ovidius in „ eene zoo rijke maate doet wedervaaren. De stof des Klopstockfchen gedichts is „ wel niet met den Dichter in die onsterfelijkheid overgegaan, welke hij (in den „ 15^{den} Zang) slechts van die stof zich voorfpeelde, en die ook LESSING” (eer hij tot het Deismus overging) „ hem daarvan beloofde; maar de vorm, in welken hij „ ze wist te brengen, heeft een' te eigenen stempel, dan dat men hem niet het „ langduurigste beftaan zou durven belooven.” Veel edeler taal nog voerde, kort vóór KLOPSTOCKS dood, een ander werk, dat gewisfelijk even weinig aanspraak op regt- zinnigheid maakt (de *Algem. Litteraturzeitung*) (a) toen het hem onder anderen den „ Schepper eener Epopée noemde, in welke de oorspronkelijke geest van HOMERUS, „ de edele taal van VIRGILIUS, en de zedelijke en godsdienstige waardigheid van MILTON

(a) Jena 1799. b. 4. pag. 185.

„zich vereenigen, en tegen welke geene der hedendaagsche Natiën een werk kan op-
 „wijzen, dat haar den rang zou mogen betwisten.” Maar hoe veel hooger rijst zulk
 een Heldendicht in waarde bij hem, die de stof zelve, en alleen deeze, als den grond-
 slag van zijn geluk beschouwt tot in de verfte eeuwigheid; die hier geen ideaale
 Heldendaaden, geen verzonnene fabelgrootheid, geen bedoelingen of verrichtingen
 hoort bezingen, die slechts de vrucht zijn van menschen trotschheid of menschen
 driften: maar eene opoffering daar en tegen, gelijk het Heelal er geen andere zag
 plaats grijpen, en waar in hij zelve deelen mag! Waarlijk wanneer eene stof van
 zulk een' aart in een' vorm gegooten wordt, die deezer stoffe niet onwaardig is,
 zoo moeten reeds hier door alleen de gevechten voor Ilium, de ter neergevelde
 Turnus, de bevrijde Kruisstad, ja zelfs het weggezondigde Paradijs ver voor den
 MESSIAS wijken; en de een of andere Æsthetische regel, door KLOPSTOCK meer
 dan door zijne voorgangeren overtreden; eenige feilen, die het onmogelijk is bij
 hem geheel over 't hoofd te zien, worden ligtelijk verflonden door zulke nooit voor-
 heen te voorschijn gebrachte schoonheden, als die van Abbadóna's berouw, de
 raadpleeging in 't Paleis van Cajaphas, de waereld van zondelooze en onsterfelijke
 menschen, (a) den droom van Portia, het sterfbed van Maria van Bethaniën, de
 liefde van Semida en Cidli, de verschijningen van eenige opgewekte dooden en
 eene reeks van andere tafreelen.

't Geen de voortreffelijkheid van den MESSIAS, meer dan al wat ik tot deszelfs
 lof zou kunnen aanhaalen, predikt, zijn niet alleen een half dozijn uitgaven, die er
 allengskens in Duitschland van verscheenen zijn, maar tevens de overzettingen bijna
 in alle taalen van Europa. LESSING en zijn Broeder begonnen hem reeds vroeg in
 Latijnsche versen te vertolken, ten einde het gedicht beter met de Æneide te
 kunnen vergelijken, welke KLOPSTOCK zich boven de Iliade tot model gekoozen
 had. Even eens hebben verscheiden anderen met meerder of minder geluk, bij
 voorbeeld een Deensch Gezantschaps Prediker te Madrid, ook zekere NEUMANN,
 zekere ALXINGER, en nog in 1801 een Fransch Emigrant, die zich te Jena ophield,
 gedeeltens der Mesfiade in 't Latijn overgebracht: gelijk KLOPSTOCK zelf het in Profa

(a) Hij zelf had met den 5den Zang, in welken deeze Epifode voorkomt, en die voor 't
 overige het lijden in Gethsemane affchildert, zoo het schijnt, het meeste op. Ten minsten hij
 antwoordde eens aan CRAMER, die hem naar den Zang zijner voorkeuze vroeg, na eenig bedenken,
 dat hij den vijfden altijd zeer bemind had.

beproofde, waarschijnlijk ten einde men door geheel Europa over den waaren zin van zijn gedicht bij hem konde komen raad haalen.

De eerste Fransche vertaaling van ANTELMY, JUNKER en een' ongenoemden is te Parijs in 1769—1772 in 4 deelen in 12°. te voorschijn gekomen; de tweede van LOUIS PETIT-PIERRE, door CHEURON uitgegeeven, te Neufchatel 1795. 8°.; de derde van Mad. DE KOURZEROCK, te Parijs wederom in 1801, in 3 deelen in 8°. Ik twijffel zeer, of zij alle saamgenomen eene vierde wel zouden overtollig maaken. Althans de Mesfiade is mij aldaar in 't algemeen nog voorgekomen als een gewest in een afgelegen Waerelddeel, aan sommigen slechts, die iets van de Aardbeschrijving en van uitgegeevene reizen weteen, bij geruchte bekend. Welke talenten zoude intuschen een Dichter niet moeten vereenigen, die, zonder aan het oorspronkelijke trouwloos te worden, het zou durven onderneemen: inzonderheid wanneer het in Fransche Alexandrijnen geschiedde!

Eene Engelsche vertaaling in prosa, schoon ten uitersten slecht, vervaardigde, 1765—1771 in 4 deelen in 8°, te Londen gedrukt, zekere JOSEPH COLLYER.

De Italiaansche van GIACOMO ZIGNO in versen wierd te Vicenza in 1776 gedrukt, en in 1782 kwam er een verbeterde uitgave van. Zij wordt zeer gepreezen, doch bevat niet meer dan de eerste helft des gedichts.

CHRISTOPH OLOFFON HUMBLE vertaalde 1790—1792 in 4 deelen, te Stockholm in 8°. gedrukt, de Mesfiade in Zweedsche Prosa.

De proef eener Grieksche overzetting gaf LEVEZOF reeds in 1756; zij wierd te Stettin, in 4to gedrukt.

Van de Nederduitsche vertaalingen is het niet noodig hier iets meer te melden, dan alleen dat die van GROENEVELD in 1791 een'tweeden druk beleefd heeft. KLOPSTOCK zelf had veel daar mede op, daar de man hem telkens had geraadpleegd: doch de Dichter kende te weinig den onderscheidenen geest der beide taalen, bij omtrent gelijkkluidende woorden, om hier over vonnis te kunnen vellen.

Ik zwijg van uittreksels, Commentarien, Varianten-verzamelingen, afzonderlijk gedrukte beoordeelingen, en van al waar een gedicht van uitsteekende vermaardheid verder toe aanleiding geeft. Hier toe behoort inzonderheid het werk van CRAMER, van welk ik reeds heb melding gemaakt. Het bevat onder anderen een' doorgaanden Commentarius over de 10 eerste Zangen, en een bijzonder deeltje over den 20sten.

Ook hier te lande heeft, nog vóór KLOPSTOCKS dood, één onzer letterkundige Genootschappen eene Prijsvraag over de beoordeeling der Mesfiade uitgeschreeven. Deeze vraag gaf tot de beide volgende Werkjes aanleiding, die mij onbekend zijn, doch van welke ik niet met de grootste lofuiting heb hooren gewag maaken:

Ästhetische beurtheilung des Klopstockischen Messias von J. C. A. GROHMANN, Prof. Phil. zu Wittenberg: eine von der Amsterd. Acad. der Dichtkunst und schönen Wissensch. gekrönten Preischrift. Leipz. 1796.

Der Messias von KLOPSTOCK Ästhetisch beurtheilt, und verglichen mit der Iliade, der Äneide und dem Verlorenen Paradieste; von C. T. BENKOWITZ (privatgelehrten von Breslau): eine Preischrift, die von der Amsterdamschen Gesellschaft zur beförderung der schönen Künste und Wissenschaften eine doppelte Medaille erhalten hat. Breslau 1797. gr. 8°.

Ook de Hollandfche Maatschappij van fraaije kunsten en weetenfchappen had eene prijsvraag uitgelooft op eene vergelijking der vijf beroemde Heldendichten van laateren tijd, waar op den Hr. VAN KAMPEN onlangs de kroon is toegezegd. Doch zijne verhandeling heeft nog niet in 't openbaar kunnen verfchijnen.

Hoe zeer reeds Duitschland, beide in de 16de en 17de eeuwen, proeven van Hexameters heeft zien te voorfchijn brengen, en KLOPSTOCK zelf bij Dichteren bijna van zijn' eigen leeftijd, gelijk Uz en KLEIST, hier van getuige geweest is: wordt hem toch, en zonder twijffel met recht, de weezentlijke vorming daarvan in zijne moedertaal algemeen toegekend. Zij vonden aanvankelijk door de oude Kunstrechtters van dien tijd, gelijk ik reeds te vooren aanmerkte, de fterkste tegenspraak, en zijn federt door de grootfte Genieën dier Natie, WIELAND, VOSS, KOSEGARTEN, STOLLBERG en zoo veel anderen gevolgd. KLOPSTOCK zelf in zijne Verhandeling over de *navolging van de Griekfche Syllabenmaat in het Hoogd.* bekent, dat zijn Hexameter wel niet de Griekfche zij, maar geeft aan den vorm, waarin hij dien gegooten heeft, den voorrang boven denzelven. In de beoordeeling over zijn Heldendicht, welke ik zoo even uit de *Litteraturzeitung* aanhaalde, staat nog, ten opzicht van zijn gebruik der oude dichtmaat, zoo ten opzicht der Hexameters als andere versen: „ dat hij de eerfte vorm is der hoogere, floutere Poëtifche uitdrukking der Duitfche taal; die haar het eerst met eenen rijkdom van fchoone compositien toeruste, en haar de vrijere vlugt van de opvolging der woorden leerde; de aanvanger en voleinder des Epifchen Hexameters in 't Hoogduitsch, de gelukkigfte nabootfer van de Lyrifche Syllabenmaat der Grieken, welke hij met een aantal der verhevenfte en fchoonfte Rythmen vermeerderde, welke hij zelf verzon, en in welke hij echter nimmer den kring, waar voor de famenftelling vatbaar is, nimmer de regelen der buigzaamheid overtrad, die haar door de analogie en duideljkheid wierden voorgetekend.”

Doch ik kan niet van mij verkrijgen dit verflag omtrent den MESSIAS en deszelfs Rythmus te fluiten, zonder hier nog het getuigenis van een gewisfelijk bevoegd en

onpartijdig Kunstrechtcr, den Hooglcenaar EICHORN, over te schrijven: (a) „Eerst „het jaar 1748 was in Duitschland voor de ernstige Epopæe een jaar van Epoque. „Geduurende hetzelfde verscheen het begin van een gedicht uit den hoogen Epi- „schen dichttrant, de Godsdienst-Epopæe, de *Mesfiäs* van KLOPSTOCK, waarop van „tijd tot tijd de overige gezangen volgden. Hoe zeer men ook tegen de keuze der „stof, de Verlossing van het Menschen-geslacht, gegronde tegenwerpingen maaken „kan, zoo heeft de Dichter evenwel een geheel daar uit weten te vormen van „eene volkomenheid, tegen welk geene der nieuwere Natiën iets van dezelfde vol- „komenheid op kan wijzen: want zelfs MILTON's *verlooren Paradijs*, de voorbeelding „der Mesfiade, is ver overtroffen. Van het begin van Jesus lijden, waar de Dichter „zijne taak aanvangt, tot op de Hemelvaart, waar meê hij eindigt, verlaat hij over „'t algemeen het bericht der Euangelisten niet: maar tusfchen hunne verhalen plaatst „hij verdichtfelen van eene rijke Phantafie, en knoopt aan den draad der gefchie- „denis veel boven-aardsch en wonderbaars. Tot veele zijner dichtenlijke Scheppin- „gen kwam hem het oude Protestantfche Kerk-geloof, waar aan zijn hart nog ver- „kleefd was, met verscheidene harde stellingen van dat geloof, zeer te pas. En kon „hij hetzelfde ook verloogchenen, wanneer hij met verrukking uit de volheid van „zijn hart wilde zingen? of kan men ontkennen, dat die oude vorm van het Kerk- „geloof aan de Phantafie veel voordeelerig zij, dan de nieuwe wijsgeerige (b)? „Doordrongen van die beginselen, en van het heilige gevoel des Godsdienfts, stroomde „het van den Dichter in verheven eenvoudigheid der uitdrukking; ten hoogften me- „nigvuldig zijn zijne beelden; hij verwekt aandoeningen, bezielt, verrukt en ont- „roert door onverwachte trekken van aardsch en boven-aardsch, van menschelijk en „goddelijk, van het tegenwoordige en de toekomst, van den Hemel en de Hel. „Voor de sijnste gedachte weert hij beelden te maaken, die haar verzinnelijken; voor „zijne enkele Phantafie gewigtige aanmerkingen, die haar eene wijsgeerige wending „geeven; voor zijne schilderingen de verborgenfte trekken der Natuur, die dezelve „van eene nieuwe zijde vertoonen; voor de opheldering zijner bemerkngen passen-

(a) *Gesch. der Litteratur von ihrem Anfange bis auf die neueren Zeiten. IV D. 2 Abth. p. 928.*

(b) Bij dit zonderling getuigenis van EICHORN, moet ook dat van CRAMER II 45—50 ge-
voegd worden, welke even eens van KLOPSTOCK in Godgeleerde begrippen verschilde. „Ik voel
„dikwijls,” zegt hij, „dat, naar mijne bijzondere-Theologifche meeningen, dit gedicht niet zoo
„voortreffelijk had kunnen zijn, als het nu is.”

„ de gelijkenisfen, die er een plegtig licht over verspreiden. De vermoënis ont-
 „ wijkt hij door heerlijke Epifoden, de verwisfeling van het omkleedfel door famen-
 „ spraaken en Lyrifche Gezangen, door verhaalen en tafreelen. Nieuwheid en
 „ fchoonheid der taal, eene hem eigene toverij omtrent het Mechanifche der Ver-
 „ fificatie, eene vóór hem onbekende bouwwijze des Hexameters: met één woord
 „ alle kunften der Poëfie zijn opontbouden om aan zijn Heldengedicht de hoogfte
 „ voltooiing te geeven. Het genie en de oplettenheid des Dichters hadden echter
 „ ook tijden van vermoëijing. Men ontmoet Epifoden, waar geen rustpunt is,
 „ en waar zij flechts het doel, werwaards men met ongeduld wenschte heen te
 „ fpoeden, verwijderen; men vindt lange rijen van eenvormige tafreelen, welke de
 „ kunst, hoe zeer zij hetzelfde met nieuwe wendingen, verdichtfelen en beelden
 „ herhaalt, echter in geene verfcheidenheid veranderen kan. Hooger Wezens en
 „ andere perfoonen vertoonen zich, welker verfchijning niet behoorlijk voorbereid
 „ is. Er wordt te veel gefproken, gebeden, geklaagd, en te weinig gehandeld.
 „ De kunst fchept gevoelen, waar ze niet zijn, en waar natuurlijker wijze het
 „ voorftellen derzelve in het gezochte en fpeelende valt. Men treft er onnoodige
 „ bijwoorden in aan, verwarde zinnen, en andere duifterheden der uitdrukking,
 „ die zulk een kenner en meester zijner taal, gelijk mede der verfificatie, ligt had
 „ kunnen vermijden. Maar ook de gespannenfte oplettenheid heeft haare oogen-
 „ blikken van verflapping, en de hoogfte kracht van genie haar punt van kracht,
 „ dat zij niet overklimmen kan.”

Ik zal van zijne overige Werken flechts in 't voorbijgaan fpreken. De beoordee-
 ling der *Litteraturzeitung*, waar van ik zoo even gewag maakte, verzekert, dat
 hij in zijne Oden het eerst de Pindarifche vluchtgewaagd heeft, en, gelijk de The-
 baanfche Zanger, daar in eenig en onnavolgbaar bleef. Er zijn, volgens mijn ge-
 voel, fomnige onder dezelve van de hoogfte fchoonheid: doch ik kan niet ontvein-
 zen, dat mij wederom eenige andere, vooral onder de laafte, fomwijlen gedrongen
 en hard zijn voorgekomen; ja in een' toon zelfs der Ode onwaardig, gelijk van fom-
 mige der geene, die de Fransche omwenteling ten doel hebben, niet wel te looch-
 nen is. Ik houde ook onze Noordsche taalen op verre na niet vatbaar voor allerlei
 foort van Grieksche of Latijnsche woordbuigingen, noch ook voor alle Rythmen
 der ouden. Onder zijne Treurfpellen is *Adams dood* in zeer veel taalen overgezet,
 en, zoo ik ergens geleezen heb, in Frankrijk, toen het aldaar bekend wierd, met
 toejuiching ontvangen. Tot het lange ftuk in Profa, *Hermans Slagt*, 't welk met
 zeer veel kunst den heldengeest der vroege Germaanen affchetst, behoort een eigen

smaak om het met groot genoegen te leezen. Zijn *David* (of *de Volkstelling*) heeft scherpere berispingen ondergaan, dan het mischien verdiende. Zo de waare heldenmoed des Konings te dier tijd moest bestaan in het diepst te bukken onder Gods straffende hand, kon KLOPSTOCK hem niet verhevener afschilderen, dan hij in dat Treurspel gedaan heeft, in welk boven dien de edelste liefde van David voor zijne onderdaanen doorstraalt, die thans de prooi zijner overtreding wierden. De Kerkgezangen des Dichters, schoon in de vloeïendste versmaat en de fraaïste berijming, vindt men echter, over 't algemeen, door de verhevenheid min geschikt om voor Volksliederen te dienen. Talrijk voor 't overige, zijn, van Æsthetischen, Metrischen, Taal- en Letterkundigen, Wijsgeerigen en anderen inhoud, zijne Profaische Schriften.

Zoo veel heb ik noodig gedacht van den Dichter, met de vertaaling van wiens *Epopée* ik mij heb bezig gehouden, mijnen Landslieden mede te deelen. Thans gaa is over, om bij het foort van Versen, waar van ik mij op KLOPSTOCKS voetspoor bediend heb, voor zoo veel het den aart van het Nederduitsch betreft, nog eenige oogenblikken stil te staan. Ik zal hier eerst het *Bericht omtrent den Hexameter voor min geoeffenden in de Poësie der Ouden*, 't geen het eerste stukje mijner overzetting verzelde, inlasfen, daar het mij toch ook nu is voorgekomen zaakelijk dat alles te bevatten, wat over die stof gezegd kan worden; en het dan met eenige aanmerkingen verrijken, waartoe sedert in 't licht verscheenen schriften of geuite gevoelens hebben aanleiding gegeven.

„ Het foort van Dichtregels, waarin KLOPSTOCK zijn' MESSIAS heeft opgesteld, en 't geen ik, gelijk GROENEVELD reeds vóór mij gedaan heeft, in 't Nederduitsch heb zoeken na te volgen, ontleent zijnen naam van de zes Voeten, of Afdeelingen, uit welken iedere regel saamgesteld is. Onze gewoone Alexandrijnsche Versen bestaan wel insgelijks uit dat getal van Voeten: doch de Hexameter onderscheidt zich van hun door deeze twee hoofdtrekken: Voor eerst, dat, daar de Alexandrijnsche Voeten door twee Syllabes gevormd worden; met geen andere uitzondering, dan dat, in den zoo genaamden loopenden regel, de laatste Voet nog eene derde, kort uitgesprokene, Slot-Syllabe bij de twee voorige voegt: de Hexameter daar en tegen aan den Dichter de vrijheid laat, van de vier, en in enkele gevallen zelfs de vijf eerste Voeten naar zijn welbehaagen uit twee of uit drie Syllabes te doen bestaan.

staan. Vervolgens, dat, daar in de Alexandrijnsche Versen de eerste Syllabe noodwendig kort moet zijn, en de stem op de tweede moet rusten: de Voet des Hexameters daar en tegen altijd met eene lange Syllabe begint; terwijl men; in 't Hoog- en Nederduitsch althans, de tweede Syllabe, wanneer de Voet er slechts uit twee geformeerd wordt, weder lang of kort kan neemen, doch in den Voet van drie Syllabes, ten opzicht der beide laatste, aan korte gebonden is."

„ Uit deeze kenmerken zal men reeds van zelve, in meer dan ééne betrekking, aan den Hexameter een voorrecht van zeer veel aanbelang moeten toestaan. De Alexandrijnsche Poësie mag door haare eeuwige eenvormigheid den Leezer, die er slechts een dozijn regelen van heeft opgezegd, terstond in hunne maat doen ervaren worden, en hem zoo goed als dwingen, van ze in den toon, voor welken ze berekend zijn, na elkanderen uit te spreken. Zij mag den dreun van haare korte en lange Syllabes, die zich beurt om beurt vervangen, nog door den rijm willen vermeerderen, hoewel er deeze geen noodzaakelijk vereischte van is: de Dichter des Hexameters heeft het oneindig grootere voordeel, van in iederen regel zijne maat te kunnen veranderen, zonder aan de Harmonie van het geheele te kort te doen. Juist gelijk zijne stof het vordert, of zijn belang het met zich brengt, mag hij zich van de Voeten van drie of twee Syllaben bedienen, en met den rollenden *Dactylus*, of den meer sleependen *Spondeus* (dit zijn hunne oude naamen) naar welgevallen omgaan. En dit heeft in der daad ook KLOPSTOCK bewoogen, aan zijn eerste ontwerp, om den MESSIAS in Alexandrijnsche Poësie te dichten, waarwel te zeggen, daar bij begreep, dat zij voor een werk van die uitvoerigheid niet te dulden zou zijn, en hem voor duizend schoonheden de handen boeijen, tot welke de Hexameter hem niet alleen de vrijheid gaf, maar zelfs toe uitlokte. Ja, behalven het vermogen van met klanken te schilderen, 't geen hij bij deezen dichtaart, door het welgekoozene gebruik der tweecërlei soorten van Voeten, zich heeft weeten eigen te maaken, heeft hij er daar en boven nog dat andere door bekomen, van zulk eene menigte gelukkig saamgestelde woorden te kunnen bezigen, en zoo veel enkelvoudige zelfs, die men in het voorige soort van Poësie vruchteloos zou willen zoeken. Aan de welluidenheid des Hexameters zal niemand twijfelen. die ooit de Gedichten der Ouden doorbladerd heeft, noch zelfs, gelijk ik mij verbeelde, durven staande houden, dat VIRGILIUS en OVIDIUS ooit in dit opzicht door onze vloeiendste rijmende Versen overtroffen zijn. Wat ontbreekt ons in 't Hoog- of Nederduitsch, om door dezelfde maat niet dezelfde welluidenheid te weeg te brengen? Is het de gewoonte aan het voorige soort? Maar in hoe

veele gevallen wordt niet de ééne gewoonte door eene andere afgewisseld? Is het de overvloed aan Consonanten, die ons verbiedt in het kort of lang verklaaren eener Syllabe dezelfde regelen te volgen, welke de Ouden zich voorschreeven? Doch dit zou tegen ieder soort van Poësie in onze taal bewijzen, welke noodwendig het denkbeeld eener gewisse schakeering van korte en lange Syllaben veronderstelt. Ontoorekt het ons aan *Dactylusen*, welke met oordeel aangewend, en tusfchen *Spondæusen* ingevlochten, den Hexàmeter aangenaam voor het gehoor maaken? In 't tegendeel: onze Taal heeft er een' rijken overvloed van. Alles derhalven koomt op de kunst van leezen t'huis: dat is op het erlangen der vaardigheid om bij iederen dichtregel terstond te besliffen, welke zijner zes Voeten uit twee, en welke uit drie Syllaben bestaat, of met andere woorden, hoe men elken regel in Voeten verdeelen moet, en dus, bij de groote menigte van Nederduitsche Syllabes, die tevens kort en lang zijn, op welke Syllabe men leunen moet, en op welke niet. Hier toe zal ik nu poogen de geenen onder mijne Landsgenooten, die de Profodie des Hexàmeters nog niet volledig kennen, behulpzaam te zijn. Voor af merk ik aan, dat men gemeenlijk eene rechte streep tot het teken gebruikt voor de afdeeling van een Vers in Voeten, op deeze wijze:"

Zing, on- | sterflijke | ziel, de Ver- | losfing van | 't zondige | Menschdom.

„ Eene lange Syllabe, dat is eene zulke, op welke in het Vers de stem noodwendig rusten en leunen moet, drukt men gemeenlijk uit door een dwarsstreepje van boven; de korte daat en tegen door een opwaards gekeerd half maantje, op deeze wijze:"

—
Zing, on- | sterflijke | ziel, de Ver- | losfing van | 't zondige | Menschdom.

„ Op de tweede Syllabe van den voet, die 'er slechts uit twee bestaat, bewijst het lange teken wel niet dat zij in zich zelve lang is, om dat, gelijk ik reeds gezegd heb, de aart van onze taalen vrijheid geeft, om eene in zich zelve korte daar toe te gebruiken: maar enkel, dat men in de uitspraak er doorgaans geen' minderen tijd aan besteeden moet dan aan de eerste Syllabe. In den Voet van drie Syllaben daar en tegen neemen de beide laafsten, die kort zijn, in de uitspraak samen zoo veel tijd als de eerste die lang is: juist gelijk in de Musicq twee achtste deelen eener Noot

namen zoo veel tijd in 't speelen of zingen vereifchen als ééne Quart-noot. Men noemt in het Latijn *Spondaeus* den Voet van twee Syllaben, die beide lang zijn, *Trochaeus* dien van twee Syllaben, waar van slechts de eerste lang is. Ik zal, om de zoo even aangevoerde reden, deeze wijs van onderscheiding niet behouden, maar iederen Voet van twee Syllaben in 't vervolg *Spondaeus* heeten. Bij den *Dactylus*, die noodwendig uit ééne lange en twee korten bestaan moet, behoef ik niets te veranderen. Alleenlijk bid ik, dat men bij de uitspraak van dit woord op de eerste Syllabe leune, gelijk bij de woorden *Spondaeus* en Hexámeter op de tweede."

„ Bij de vier eerste Voeten van iederen regel, zeide ik, is men meester den *Dactylus* of den *Spondaeus* te gebruiken. Hoe vindt de Leezer dit nu uit? of, gelijk men in de Scholen dat maaken der Afdeelingen noemt, hoe scandeert hij? Men herinnere zich, dat de eerste Syllabe van iederen Voet noodzaakelijk lang moet zijn. Hier van is niet alleen het gevolg, dat, wanneer de daartoe gebruikte Syllabes uit haaren aart zoo wel lang als kort zouden kunnen uitgesproken worden, men evenwel op dezelve leunen moet, en derhalve zonder eenige uitzondering op die, waar mede het geheele Vers begint: maar tevens, dat zoo dra men, na eene korte of twijffelachtige, eene Syllabe ontmoet, op welke men niet anders dan leunen kan, deeze van zelve tot de eerste Syllabe van een' Voet wordt; en dit is juist het geen hier, behalven de gewoonte, die men langfaamerhand verkrijgt, de voornaamste leidraad moet worden. Ik zal ten voorbeelde de zeven eerste Versen van den eersten Zang scandeeren; en dan doen zien, waarom zij dus en niet anders gefcandeerd moeten worden."

— — — — —
 Zing, on- | sterflijke | ziel, de Ver- | losing van | 't zondige | Menschdom,
 — — — — —
 Die de Mes- | sias in | Menschen-na | tuur op | d'Aarde vol- | eindde,
 — — — — —
 En door | welke hij | Adams ge- | flacht tot de | liefde der | Godheid,
 — — — — —
 Lijdend, aan | 't Kruis ge- | dood, en ver- | heerlijk, | weder ver- | hoogd heeft.
 — — — — —
 Dus ge- | schiedde Je- | hovahs | wil. Zonder | voordeel ver- | hief zich
 — — — — —
 Satan | tegen den | Godlijken | Zoon. Te ver- | geefsch stond | Juda
 — — — — —
 Tegen hem | op: hij | deed het, vol- | bracht de | groote Ver- | zoening.

„Waarom is nu in 't eerste Vers de eerste voet geen *Dactylus*? Om dat men 't woord *onsterflijke* niet anders uitspreken kan, dan met op de tweede Syllabe te leunen, welke daar door noodwendig tot de eerste van een' Voet wordt. Dus moeten de Syllabes *Zing on-*, die vooraf gaan, samen tot een' Voet op hun zelve worden. De twee laatste Syllabes daar en tegen van *onsterflijke* zijn zoo kort, dat men ze geen van beiden tot de eerste Syllabes van een' Voet kan gebruiken; dus maaken zij met de voorige *Sterf-* samen een' *Dactylus* uit. In 't woord *Verlossing* is even eens de middelste Syllabe lang, en de eerste kort: waar door in den derden Voet *Ver-* in *Verlossing* zich bij de twee vroegere Syllabes voegt, en ook van den derden Voet een' *Dactylus* maakt. 't *Zondige* is er een op zich zelve. Dus plaatst weder *van* in den vierden Voet zich bij de twee voorige Syllabes, en maakt met hun samen op nieuw een' *Dactylus*. Het zoude veelend zijn dit verder voort te zetten: doch men toetse dit aan de zes volgende Versen, en men zal overal zien, dat, zoo dra men eene noodwendig lange Syllabe gevonden heeft, na ééne of twee korte, men ook een' nieuwen Voet heeft aangetroffen, 't geen dan van zelve bestemt, of de voorige een *Dactylus* of een *Spondeus* is. De groote regel derhalven in het scandeeren is deeze: Men bestemme, op de wijze die ik heb voorgeschreeven, welke Voeten in een Vers *Dactylusfen*, en welke *Spondeusfen* zijn. Men laate altijd op de eerste Syllabe in iederen Voet, en vooral op de eerste van iederen regel, de stem rusten. In een' *Spondeus* geeve men aan de tweede Syllabe bij het uitspreken denzelfden tijd als aan de eerste; in een' *Dactylus* aan de twee korte samen denzelfden tijd als aan de eerste die lang is. En men zal bespeuren, dat, zo de Dichter slechts geene lange Syllaben voorlegt, waar hij korte moest plaatsen, en weder omgekeerd, men zich weldra met de Hexameters gemeenzaam zal maaken, en ze met hetzelfde genoegen leezen als de Alexandrijnsche Poësie.

Tot hier toe heb ik slechts van de vier eerste Voeten in eenen regel gesproken. Zo men in dezelve het onbetwistbaare recht heeft, ze uit *Dactylusfen* of *Spondeusfen* te doen bestaan, zoo vindt men zich, ten opzicht der beide laatste, wat meer gebonden. Tot den vijfden wordt een Voet van drie, tot den zesden één van twee Syllaben gevorderd; en hier door krijgt dit soort van Versen, na eerst al de afwisseling genooten te hebben, die aan den Dichter toegestaan kon worden, op 't laatst wederom zoo veel eenvormigheid te rug, als noodig is om het binnen de paalen van één geslacht te houden, en tevens eene niet onbevallige harmonie: gelijk."

't Zondige | Menschdom

d'Aarde vol- | eindde

Liefde der | Godheid

„ en dergelijke aantoonen. En hier zelfs kan zich in enkele gevallen de Dichter eene uitzondering veroorlooven, en van den vijfden Voet een' *Spondæus* maaken. Van dezelve heeft zich KLOPSTOCK meer dan de Ouden, en, zoo ik meen, dikwijls met zeer veel voordeel bediend, 't zij door aan den laatsten regel van een zin, of ook wel aan een' middelregel hier door eene andere scantie te geeven als aan de voorigen, en dus de eenvormigheid op nieuw te breeken: 't zij door, bij plegtige gelegenheden, waar langzaamheid, deftigheid en nadruk vereischt wordt, aan het onderwerp met de Poësie te hulp te komen. Zoo zegt God, Zang I. vs. 143.”

Ik breide

Mijnen | arm uit | door d'on- | eindigheid; zegge: | Ik ben
Eeuwig.

„ of liever, door *arm* in de uitspraak tot twee Syllabes te maaken, aldus:”

Mijnen | arm | uit door d'on | eindigheid; | zegge: | Ik ben

„ Zoo staat er ook Z. II. vs. 737.”

De geheele Satan-Vergaadring

Stemt in den | dood des | Middelaars | toe. Van | dat God | schiep af,
Hadden de eeuwen geen daad gelijk deeze gezien.

„ En indien KLOPSTOCK dus eene opéénvolging van *Spondæusen* in zulke omstandigheden heeft weeten te gebruiken: niet minder staan hem de *Daclylufen* ten dienst, wanneer er iets spoedigs, vliogends, of van wijden ontvang moet voorgefeld worden. Hoe levendig wordt, Z. I. vs. 646, de” maateloze kreits van

Saturnus afgetekend, wanneer de Dichter, Z. I. vs. 646, van de inwooners van een ander gefarnte zegt: Zij"

— — — — —
Zien den ont | faglijken | loop der van | maanen om- | wemelde | ftar niet.

„ Z. II. vs. 488 dacht Satan van Jefus: ”

— — — — —
Nog | rafser dan | vliegende | wenken,
— — — — —
Snelter nog | dan ge | dachten der | Goden, door | gramfchap be | vleugeld,
Wast hij hemelwaards op.

„ En, Z. III vs. 31. fleeps een draaikolk, in den laaftten regel der geenens, die haar zoo fchoon befchrijven. ”

— — — — —
d'Al te ge | ruste be- | wooners der | zee naar zich | af in de | diepte.

„ Andere bewijzen van fchildering, welke meer tot het weezentlijke der Poëfie dan tot de Profodie behooren, en die in den MESSIAS bij duizenden voorkomen, daar de Leezer ze ligtelijk zelve ontdekken zal, gaa ik met ftilzwijgen voorbij; en meene door het weinige, dat ik hier ter neder gefield heb, genoegfaame inlichting in de eerfte beginselen van den Hexameter aan min geoeffenden gegeven te hebben. ”

Binnen het omtrent tweejaarig tijdperk, in welk de acht ftukjes, die mijne overzetting voltoojien, het licht zagen, heb ik wel, 't geen mij ook in der daad niet bevreemde, door de ongeoeffenden in de oude taalen en dichtkunde, over moeijelijkheid in 't leezen en fcandeeren der Hexameters hooren klaagen. Al waren immers mijne leesregelen voldoende geweest, konde ik niet vorderen, dat zich een ieder met dezelve terftond zoo gemeenzaam zou hebben gemaakt, dat er voor hem geen zwaarigheid ten deezen opzichte meer overig zou zijn gebleeven. Maar geen één onzer Tijdschriften, welke beoordeelingen mijner vertaaling hebben medegedeeld, hebben den Hexameter in de Nederduifche dichtkunde gewraakt; en ik darf er bij voegen; zij hebben over 't algemeen eene gunftige uitfpraak omtrent

de mijne gedaan. (a) Ik beroep mij op de geene, welke ik in dit oogenblik nog vóór mij heb: den *Konst- en Letterbode* van 26 Apr. 1805, en 16 en 23 Jan. 1807, de *Vaderlandsche Letteroeffeningen* van 1804 N°. 5, en 1805 N°. 3; de *Vaderlandsche Bibliotheek* van 1804 N°. 2 en 13; 1805, N°. 5, 10 en 15; 1806 N°. 9; *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* 1804 N°. 4, 1805 N°. 1, en 1806 N°. 2. Het laatstgenoemde werkje, van het Berigt, 't geen men hier zoo even gelezen heeft, „ spreekende, zegt: „Dat het nuttig zij, ook voor veelen der geenen die den Hexàmeter „ der ouden kennen, daar deeze van den Nederduitschen en Hoogd. Hexàmeter aan- „ merkelyk verschilt. Bij den eersten naamelyk wordt de lengte of korthed der letter- „ greepen, naar de tijden welke ter uitspreeking noodig zijn, zorgvuldig afgemeeten, „ en is van den accent of klemtoon geheel onderscheiden: terwijl bij den laatsten de „ lettergreepen lang of kort worden gerekend, naar maate zij den klemtoon al of niet „ ontvangen. Van daar dat bij den Duitschen Hexàmeter dikwijls lettergreepen kort „ zijn, welke, naar de wetten van den Latijnschen lang zouden wezen, en omgekeerd: „ iets, 't welk den kenner van den Hexàmeter der ouden wel eens moeilijkheid ver- „ oorzaakt, en niet zelden aanstoot geeft. Het is echter ons oogmerk niet in eene „ beoordeeling van de waarde des Duitschen Hexàometers te treden: alleen kunnen „ wij de aanmerking niet achterhouden, dat in deszelfs zamenstelling onzes oordeels „ eene te groote willekeurigheid plaats heeft. Ik bedoel hier voornaamelyk de veel- „ vuldige verwaarloozing van den hoofdregel voor deze soort van Versen, volgens „ welchen die lettergreepen, welchen den klemtoon ontvangen, voor lang, de overige „ voor kort te houden zijn. Meermaalen toch hebben wij in de vertaaling van den „ Hr. MEERMAN lettergreepen lang aangetroffen, welke naar den gemelden regel „ kort zijn, en omgekeerd.”

Hier van brengt de Beoordeelaar vervolgens vijf voorbeelden bij: bij de drie eerste van welke hij echter schijnt over 't hoofd gezien te hebben, 't geen ik in het zoo even medegedeelde bericht beweerde, dat de Hoog- en Nederduitsche Hexà- meter volstrekt den Trochæus in plaats van den Spondæus, ook midden in het Vers, vordert: zonder welke vergunning men, wegens het oneindig aantal van woor- den, in welke dezelve aan te treffen is, geheel van de Hexamétrische Poësie zou

(a) Verscheidene hunner aanmerkingen over de vertaaling zelve zouden vervallen zijn, indien zij dezelve niet vergeleeken hadden met vroegere uitgaven van het oorspronkelijke: terwijl zij de uitgave, die ik gevolgd heb, niet kenden. Hiervan zouden schier bij elke Recensie staalen kunnen worden bijgebracht.

moeten afzien; doch ik meen in der daad, dat de meerdere klem, dien men in deeze gevallen aan de eerste lettergreep van zulk een' Voet kan en mag bijzetten, bijna aan de zwaarigheid der quantiteit te gemoet komt: zoo dat de eerste lettergreep bijna, wat den tijd des uitspreekens betreft, tot anderhalven langen wordt, de tweede tot eenen halven. Dit is b. v. vooral zichtbaar in het hier aangehaalde woord *Ongevoelbaar*, I. Z. vs. 118, waar van de tweede lettergreep eigenlijk lang moest zijn, indien de Spondæus hier noodzakelijk was: maar waar het Vers zelfs eenen veel sterkeren nadruk bekooft door den Trochæus, dewijl de eerste syllabe bij eene goede leezing zeer wel een' meerderen klem kan dulden, dan eene daarop volgende lange syllabe zou toelaaten.

Reeds doordringt mij een rilling, voor alle geslachten der geesten
Ongevoelbaar.

Wat zoude er ook de vierde regel van deezen zelfden Zang, ten opzicht der profodie, bij winnen, indien men in plaats van:

Lijdend aan 't kruis gedood, en verheerlijkt, weder verhoogd heeft.

hem dus veranderde, om dat *ge* in *gedood* nu kort is:

Lijdend, aan 't kruis doorhoord?

Zegt men, dan verliest de Hexameter zijn getal van 12 lange syllabes; zoo antwoorde ik: dit verloor hij ook dikwijls bij de Ouden, ten opzicht der laatste syllabe; of liever hij verliest het niet, door, gelijk ik zoo even vorderde, de eerste lettergreep van een' Voet tot anderhalven langen te maaken; en in hoe veel Alexandrijnen ontmoet men geen Voeten, die uit twee korten bestaan? In den regel

\cup — \cup — \cup — \cup — \cup — \cup — \cup — \cup
 Beroofd | van een | gemaal | meer dier | baar dan | mijn le | ven,

rust voorzeker niemand op *een*, noch op *dan*, gelijk zou moeten plaats hebben, en echter is het vers zeer harmonieus; en waarom? om dat de langere leuning op *roofd*, *maal*, *dier* en *le* het te kort schietende van *een* en *dan* vergoeden; en daar door het evenwigt in den ganschen regel herstellen.

Di-

Dit denkbeeld heb ik daarna bij Voss slechts eenigfins anders uitgedrukt terug gevonden. „De Trochæus”, zegt hij, „vervult de taal volkomen, en zijne lengte wordt dan drietijdig, of, naar de zegswijze der Toonkunstenaars, een gepunctueerde halve voet.” KLOPSTOCK zelf verklaarde, dat de Trochæus zoo weinig den Hoogduitschen Hexámeter benadeelde, dat hij er veel eer vloeiender door wierd, wegens het aantal hunner consonanten (a). RAMLER voegde er zelfs bij, dat men in het Hoogduitsch geen zuivere Spondæen bezit; en ik ben dit, ook ten opzicht van het Hollandsch, met hun beiden volkomen eens. Zelfs in de saamgestelde woordjes, gelijk *bloed-rood*, die meer dan eenige anderen van een' Spondæus hebben, zal niemand zwaarigheid maaken, de tweede lettergreep in eene Jambe als eene korte te bezigen:

$\overset{\cup}{\text{En}} \overset{-}{\text{bloed-}} | \overset{\cup}{\text{rood}} \overset{-}{\text{zijn}} | \overset{\cup}{\text{gewaad}} |$

ook zoude ik het voor geene feil rekenen, ze tot de tweede Syllabe in een' Dactylus te neemen:

$\overset{-}{\text{Bloedrood}} \overset{\cup}{\text{is}} | \overset{\cup}{\text{'t}} \overset{-}{\text{lange}} \overset{\cup}{\text{ge}} | \overset{-}{\text{waad}} |$

zoo weinig als tot een' Spondæus in

$\overset{-}{\text{Bloedrood}} | \overset{-}{\text{fcheen}} \overset{\cup}{\text{zijn}} \overset{\cup}{\text{ge}} | \overset{-}{\text{waad.}}$

(a) „Het is waar, (zegt hij in zijne *Verhandeling over de navolging der Grieksche syllabemaat in het Hoogd.* bij die gelegenheid) „de Grieken onderscheiden de lengte en kortheid hunner syllaben naar een' veel fijneren regel dan wij. Indien wij dus onze taal naar hunnen regel spreken wilden, zouden wij bijna enkel lange lettergreepen hebben. Dit is tegen de natuur van het gehoor, 't welk eene omtrent ongelijke afwisseling van korte en lange syllaben begeert: de uitspraak heeft zich dus naar de vorderingen van het oor gericht, en dit laatste is buigzaam genoeg geweest, zich aan de kortheid eener vocaal te gewennen, op welke twee of ook wel drie letters volgen; en het wordt slechts dan onaangenaam, als deeze letteren met een soort van onbuigzaamheid der tong uitgesproken worden.”

Ten opzicht van Z. II vs. 27, vergist zich de Beoordeelaar geheel, wanneer hij meent, dat ik hier de slot-woorden: *der jonge deugden* tot een' Dactylus en Spondaeus heb willen maaken, en dus op *der* verkeerdelijk het accent zou hebben willen doen vallen. Zichtbaar is dit een *Versus Spondaicus*, die niet anders kan gelezen worden, dan dus:

— ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — —
 Uwe ge | ruste pri | ëelen, de | wooning der | jonge | deugden.

Eindelijk, dat ik het woord *doode Zee* als een' Dactylus gebruikt heb, is zekerlijk in den strengen zin een misflag, daar *Zee* buiten twijffel lang is: doch ik heb gemeend in een' eigen naam, waar het zelfstandig en bijvoegchelijk woord tot één geworden zijn, en van welken de eerste lettergreep tóch zichtbaar lang is, door eene licentie, die fomtijds in vrij wat zwaardere gevallen in onze gewoone Poësie niet geweigerd wordt, aan de laatste Syllabe van haare oorspronkelijke kracht iets te mogen onttrekken.

Dan, het is niet zoo zeer het verdedigen van mijne Hexámeters, waar het hier op aankomt, maar wel, hoe gebrekkig dezelve ook weezen mogten, op een onderzoek, of deeze vers-maat voor onze taal geschikt zij. Dit is het geen, eerst een' geruimen tijd na de uitgave van mijne overzetting, als op eens door verscheiden beoeffenaaren onzer Taal- en Dichtkunde geloogchend is, of althans niet dan met zeer veel bepaalingen toegegeeven.

Het is buiten mijn bestek de oorzaken van dit onverwacht verschijnsel op te spooren; en ik heb zelfs redenen het liever opzettelijk te vermijden. Ik zal dus, zonder in dit opzicht op eenige willekeurige of onverpligtende uitspraak, die men zich mogt veroorloofd hebben, acht te slaan, de zaak nogmaalen overweegen, en op de tegenwerpingen, voor zoo veel zij tot mijne kennisse gekomen zijn, de behoorlijke oplettenheid vestigen. En hier toe ben ik zoo veel te meer in staat gesteld door het werkje van den Hoogleraar HESSELINK, 't welk in 1808 het licht zag onder den titel van *Hollandsche dichtmaat en profodie, toegepast op het Rythmus en Metrum der ouden, in zoo verre beiden in onze Hollandsche dichtkunde zouden kunnen worden ingevoerd*: een werkje, 't geen buiten twijffel veele voortreffelijke waarneemingen bevat, en 't geen ik over 't algemeen met genoeg gelezen en herlezen heb: doch waar in echter de Hexámeter wel niet volstrektelijk voor onze taal wordt afgekeurd, maar evenwel niet gedoogd, ten zij alvorens aan veel

strengere regelen verbonden, dan tot nu toe door Duitschers en Nederlanders geschied is: terwijl verscheiden bladeren van dit geschrift bestemd zijn om den versbouw, zoo van KLOPSTOCKS oorspronkelijk werk, als van mijne vertaaling, volgens dat stelsel, aantetasten.

Ik moet hier eene aanmerking vooraf laten gaan, die mij bij deeze geheele stof eene bron van zeer veel dwaalingen schijnt te zijn. Sedert een paar eeuwen heeft men zich, bijna in alle onze Nederlandsche versen, van de Jamben en Trochæen der Ouden bediend, zonder dezelve immer slaafsch te willen onderwerpen aan die strenge regelen van lange en korte lettergreepen, welke de Ouden zich bij hunne Jamben en hunne Trochæen voorschreeven. Maar nu de vraag is van, bij het invoeren des Hexàmeters, een sterker gebruik van Dactylusfen en Spondæusfen te maaken dan men te vooren plagt, en dezelve met elkaâr te doen afwisselen: nu is het als of men voor het eerst den dichttrant der Ouden in onze taal wilde nabootsen; en nu beweert men, dat men zich aan alle hunne voorschriften van lang en kort, van quantiteit, van juist bepaalde tijdduuring der lettergreepen en voeten, onderwerpen moet: zonder zich meer, gelijk tot nu toe geschied is, met den regel des klemtoons hoofdzakelijk te vergenoegen. Men moet zich in der daad verwonderen, wanneer men zijne ooren dikwijls aan stuk voelt scheuren door de menigte van consonanten, die in de korte lettergreep eener Jambe op één gestapeld worden; wanneer men Alexandrijnen ziet aanvangen met *flechts dit, schaars kent, straks klimt* en dergelijke, die den Grieken en Romeinen eene rilling door hun gantsch gestel zouden hebben aangejaagd, en dan hoort vorderen dat in een' Spondæus er twee lange lettergreepen van eene Geometrisch evenredige hoegrootheid in de uitspraak zijn moeten, en de twee korte in een Dactylus even Geometrisch aan de eerste, welke lang is, gelijk. Wij hebben den Jambischen dichtregel der Ouden op onze taal geschoeid, en waarom zouden wij er dan ook den Hexàmeter niet op mogen schoeijen? Buiten allen twijffel, hoe meer hij bij dien der Oudheid nadert, hoe volkomener zal hij worden. Hoe nadrukkelijker de kracht is, die men op eene lange lettergreep leggen kan; hoe korter de tijd, dien men in de uitspraak van eene korte behoeft te neemen; hoe meer gelijkheid men aan de lengte der voeten zal weten bij te zetten: zoo veel te grooter schoonheid zal de dichtregel, de Hexàmeter zoo wel als de Alexandrijn, er door verkrijgen. Maar, of men zie volkomen van alle dichtkunde in het Nederduitsch af, of men laate, in den Alexandrijn zoo wel als

in den Hexàmeter, meer consonanten in de korte Syllabes toe, dan Griekenland of Romen het zou gedoogd hebben; en men vergunne den Dichter in beide de vers-aarten dezelfde Syllabes, voor zoo ver zij er voor vatbaar zijn, dan eens lang en dan eens kort te gebruiken, of, zo men zich liever dus begeert uit te drukken, er dan eens al, en dan weder niet den klemtoon op te laten vallen. Wil men, op het voetspoor van den Heer HESSELINK, nauwkeuriger bepalen, welke van onze lettergreepen voortaan niet anders dan lang, en welke niet anders dan kort zullen gebezigd worden: het zij zoo: maar men passe dan ook die Profodie op de Jambische en Trochaische Versen, even gelijk op de Hexàmeters, toe. 't Is waar, de zoo even genoemde Schrijver zegt bl. 198. „ In onze gebruikelijke dichtmaat heerscht eene „ geregelde afwisseling van klemtoon, maar dezen maken altijd eene lettergreep „ lang, naardien dezelve oorzaak zijn, dat wij er met de stem langer op vertoeven. „ Dit is de reden, waarom de zeer korte lettergreepen nooit kunnen gezet worden op plaatsen, alwaar de *Cadans* van het Vers den klemtoon vereischt (omtrent welk, en het omgekeerde geval hij het zeer met mij eens is, dat grovelijk gezondigd wordt). „ De *Profodie* behoeft intusfchen hier niet zoo streng te zijn, dewijl „ hier elk Vers uit een gelijk aantal van lettergreepen bestaat, zoo dat de maat daar „ door eenvoudiger en gemakkelijker te houden is: terwijl in die der Ouden twee „ korte lettergreepen even snel als ééne lange moeten uitgesproken worden: weshalve „ hiertoe eene veel fijnere Profodie behoort: zoodanig, dat bij het lezen terstond „ in den eersten opslag de lang- en kortheid der lettergreepen in het oog valt. Intusfchen kan onze gewone dichtmaat uit deeze beschouwing eenig nut trekken, „ en is dezelve tot meerdere volmaaktheid te brengen door meerder acht te geven „ op de natuurlijke lengte der lettergreepen.” Maar dit komt mij even willekeurig voor, als de Heer HESSELINK verscheiden van KLOPSTOCKS en mijne stellingen omtrent de Hexamétrische dichtaart in de nieuwere taalen geoordeeld heeft. Immers wat zegt dit anders dan een' Dichter het navolgende in den mond te leggen: De leezer zal mij in den Jambischen of Trochaischen dichtregel minder betrappen op de fouten, die ik mij tegen de quantiteit der lettergreepen, en zelfs tegen den klemtoon veroorlooven zal; hij is aan de *Cadans* of de *Scansie* zoo zeer gewoon, dat ik om zijner wille mijne verbeelding niet te veel op de pijnbank behoef te zetten; maak ik eens eene korte Syllabe lang en eene lange kort, hij zal dit met zijne stem wel te regt brengen, en onopgemerkt doen blijven. Maar in den Hexàmeter, waar hij steeds oplettender op de *Scansie* zijn moet, om dat de dreun niet eeuwig dezelfde is, moet ik mij voor die fouten zorgvuldiger wachten. — Maar daarenbo-

ven, zouden dan de Ouden niet ook bij hunne Jambe op denzelfden grond aan hunne regelen ligter ongetrouw hebben kunnen worden, 't geen echter niet geschied is? Dit alleen kan ik den Schrijver niet anders dan toegeeven, dat men zich zoo veel mogelijk wachten moet eenen Hexameter te leveren, welke op twee verschillende wijzen gescandeerd kan worden. Doch hiervan zal ik zoo even gelegenheid vinden nog nader te spreken.

Ik voeg er slechts nu nog bij, alvorens ik deeze aanmerking eindige, dat die volkomen afweeging des tijds, in welchen men veronderstelt, dat bij de Ouden de lange of korte lettergreepen zijn uitgesproken, ook bij hen zoo Mathematisch, of zal ik zeggen musicaal nauwkeurig niet geweest is, als men het zich wel verbeeldt. Zoo vordert bij voorbeeld *stir, s, gens, urbt, mors*, en meer andere een' langeren tijd dan daarentegen *ti* in *antiqua*. In *tyrii* zijn *ty* en *ri* kort, daar de laatste *i* alleen lang is: waar toe buiten twijffel de uitspraak deezer drie lettergreepen geen reden op kan leveren. Waarschijnlijk berust bij hunne regelen veel op een oud en toen zelfs reeds verlooren gebruik, op klemtoon en uitspraak, waarvan wij weinig meer weten: en dus kunnen hunne Profodische regelen, en kan de door hun aangenomen quantiteit voor ons van weinig toepassing zijn. Een goed Dichter moet in onze consonanten-rijke taal zijn oor vooral tot voorschrift neemen in alle dichtsoorten, hoe zij ook heeten mogen; een lettergreep, op welke de klemtoon valt, kan, met zeer weinige uitzonderingen, tot geene korte gemaakt worden; en die voor geen klemtoon vatbaar is, even eens tot geene lange; omtrent de overige zal zijn sijnak hem moeten geleiden; en een verstandig leezer, zonder aan het Vers geweld aan te doen, die leiding moeten volgen: doch voor nauwkeurige afmeting zijn wij nog minder dan Grieken en Romeinen geschikt, en zo men tusfchen lange en korte al eene linie van afscheiding kon uitdenken, zoude er toch steeds weder aan de eene en aan de andere zijde een zeer bemerkbaar onderscheid bij de soorten te bespeuren zijn.

Na dit vooraf te hebben laten gaan, kan ik zeer kort zijn, zoo omtrent de zaak zelve als de tegenwerpingen tegen den Hexameter gemaakt. Zo dezelve in onze taal niet aanneemelijk ware; zo deeze in 't Grieksck en Latijn zoo bevallige dichtregel, waarin de Iliade en Æneide geschreeven zijn, voor het Hollandsch (op hetzelfde toegepast, gelijk de oude Jambische versen op goede Hollandsche Alexandrijnen toegepast worden): zoo zoude dit of daar uit geboren worden, dat onze taal volstrekt de Dactylusen en Spondæusen, althans het geschakeerde gebruik derzelve, wraakte, of wel dat zij volstrekt geen rijmelooze versen duldde. Het laatste schijnt mij toe een bewijs te behoeven, 't geen mij tot nu toe niet bekend is. Dat vóór

het einde der 16de eeuw onze versen uit korte regels bestonden, waar van de laatste of beide laatste lettergreepen op elkander rijnden, zonder dat men zich voor 't overige om iets bekommerde, 't welk eenige Profodische begrippen kenmerkte, weet een ieder; en even zeker is het, dat onze goede Nederlandsche Dichters, aan hunne versen eenen beteren vorm gegeven hebbende, den rijm hebben bij behouden, gelijk zij hem vonden: doch strekt dit daarom ten betooge, dat de Nederduit- sche dichtkunde den rijm volstrektelijk niet ontbeeren kan; dat zij zonder denzelfen voor geen Harmonie zoude vatbaar zijn; en dat, gelijk ik het onlangs ergens heb beweerd gevonden, onze taal te hard is, om aan dat hulpmiddel van welluidenheid vaarwel te kunnen zeggen? Ik houde dit voor niet minder dan eene lastering, althans wanneer een' Dichter er zich niet moedwillig in toegeeft om consonanten op consonanten, en barsche lettergreepen op barsche lettergreepen te stapelen; en van dat soort heb ik menige rijmende regels aangetroffen, die vrij wat stroever klonken, dan rijmelooze Versen, in welke men aan het musicale onzer spraake had hulde gedaan. Ook buiten de Hexameters heeft men, om van vroegere mislukte proeven niet te spreken, in de laatste helft der voorige eeuw een aantal der schoonste en harmonieuste Versen van allerlei maat gedicht, bij welke men het nauwelijks opmerkte, dat het slot des tweeden regels van dat des eersten afweek; en wie toch heeft aan onze Clasique Dichters het recht gegeven, van hunne Versen, door alle tijden heen, als onveranderlijke voorschriften van maat en Melodie aan de Natie op te dringen: zoo dat men ook niet in sommige gevallen van hunne gewoonte zich zou kunnen verwijderen, en den Nederlandschen Zangberg met nieuwe Rythmen verrijken? 't Is waar, men is aan het zoetvloeiende des rijms, bij het zacht en gemakkelijk accoord der Jamben of Trochæën, zoo zeer gewend, dat men nauwelijks meer aan eene andere wijs van dichten kan welgevallen vinden: maar, ik bid u, wanneer men eens in de middel-eeuw aan iemand, die geen andere Latijnsche Versen dan de rijmende monniksregels gekend had, en de grootste schoonheid had gevonden in zijn

*O Tu creator montium, —
Maris, pratorum, fontium:*

wanneer men aan een' zulken op eens het: *Arma virumque cano* had voorgelegd: meent gij niet, dat hij de betoverende dichtregels van Virgilius, waarin zijn rijm hem ontweldigd was, en hij de maat niet meer herkende, welke tot nu toe zijne ooren gestreeld had, voor hard en onaangenaam zou hebben uitgekreeten? Zijn niet ook bij de Grieken en Romeinen de meeste Rythmen eens nieuw geweest, en heeft men bij

de eerstgenoemde Volkeren terstond met de Hexameters der Iiade begonnen? In Duitschland, 't welk bijna met dezelfde zwaarigheden als Nederland in dit opzicht te kampen had, is de smaak voor dit soort van dichtmaat ten sterksten doorgedrongen. Ook in de Schilderkunst moet het oog zich immers eerst aan zeker soort van coloriet of penseelfreken gewennen, eer het daarin het meesterlijke ontdekt, 't geen het er daarna niet genoeg in bewonderen kan; en het is niet de steeds eenvormige zachtheid van compositie, hoe aangenaam zij ook op zich zelve zijn moge, maar tusfchen beiden ook de schier berispelijke stouthed, de schijnbaare disharmonie, die, vervolgens beter beoordeeld, onze ziel bij sommige tafreelen in opgetogenheid brengt.

Maar vraakt dan onze taal misfchien de Dactylusfen en Spondæusfen, of derzelver verschillende wijze van samenvoeging in den Hexámeter? Niets minder dan dit. Wie heeft niet dikwijls Versen, gelijk deeze, die behalven de laatste Syllabe, uit enkel Dactylusfen bestaan, ontmoet?

— ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —
 Waereld, is | dit uw ver | leidende | vreugd?

of met een' Spondæus voor aan:

— — — ◡ — ◡ — ◡ —
 Waereld, | kent gij geen | betere | vreugd?

of met den Spondæus of Trochæus na den Dactylus:

— ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —
 Waereld uw | vreugde, | baarde mij | smerten.

Doch men treft bij den Heer HESSELINK uit VONDEL en uit HOOFT zelveu verscheiden voorbeelden van die dichtmaat, en dat soort van voeten aan, waar uit de Hexámeter is saamgesteld. Deeze, gelijk ik reeds boven gezegd heb, gebiedt, behalven in hier en daar een' enkelen Spondæischen regel, standvastig de beide volgende voeten:

— ◡ — ◡ — ◡ —
 't Zondige Menschdom

— ◡ — ◡ — ◡ —
 d'Aarde vol | eindde

— ◡ — ◡ — ◡ —
 Liefde der | Godheid enz.

even gelijk VONDEL sommige dichtregelen met den zelfden voet, in :

Lucife | risten
Krachten en | listen.

Wat doen nu in een' Hexameter de vier eerste voeten, dan naar willekeur een van die beide soorten van afdeelingen, die derhalven zeer Nederduitsch zijn, te bezigen? De Heer HESSELINK berispt onzen HOORT, dat hij in den laatste regel van het tweede couplet in het dichtstukje: *Klare, wat heeft er uw hartje verlept*, eene lettergreep te weinig heeft gebezigd; en in der daad is hier door wel eene ongelijkvormigheid ontstaan tusfchen dit en de overige coupletten, maar anders geen de minste disharmonie.

Al | waar 't u op | lust een | ionkje te | slaan.

De overige Coupletten hadden drie Dactylusfen, bij voorb.

De | boomen, de | bloemen, de | zuivere | zon. |

Doch de Spondæus *lust een* geeft hier niets minder dan eene onaangename afwifeling, en zulk eene, gelijk de Hexameter ze ieder oogenblik oplevert.

Nog meer vergist hij zich wanneer hij in den regel :

Niet | steeken met | vreugd uw | zinnetjes | aan :

een' nieuwen misflag in de Scansie van HOORT meent te ontdekken, en de afscheiding dus maakt :

Niet steeken | met vreugd uw | zinnetjes | aan :

't Geen met allen welklank strijden, en zelfs met de maat van het geheele niet overeenkomen zou. Immers moet men leezen, gelijk ik de tekenen geplaatst heb, en dus wederom met een' zeer harmonieufen Spondæus tusfchen de beide Dactylusfen in.

Daar

Daar noch het gebrek aan rijm derhalven, noch de aart der voetmaat volstrekt door onze taal gewraakt wordt, is ook, dunkt mij, de vergunning om den Hexameter somwijlen te bezigen, aan niemand te betwisten. De Jambische dichtregel kent geen andere afwisselingen, dan die een kundig Dichter, door de caesuur van plaats te doen veranderen, er aan weet bij te zetten. Hondert Alexandrynsche Versen geeven geregeld zes hondert Jamben, of voeten waar van de eerste lettergreep kort en de tweede lang is; met nog 50 Syllabes achter aan, die slechts tot toegift dienen, en wier geluid men slechts even verneemt. Tegen deeze oneindige ééntoonigheid van beurtelingsche lange en korte Syllabes, levert de Hexameter, behalven nog het gebruik dat van den Spondæischen regel kan gemaakt worden, alleen door zijne 4 eerste voeten, in welken men den Dactylus of Spondæus naar willekeur kan bezigen, zijne 16 verschillende combinatiën, 't geen ten minsten tegen de eenvormige zoetvloeiende, die, hoe lieflijk ook, toch op den duur en in lange gedichten niet anders dan vervelen kan, eenigzins in de waagschaal dient gelegd te worden. Behalven dat niemand er aan denkt, om aan onze dichtkunde of haare Jamben of haaren rijm weg te neemen, of de Hexameters alleen als verkiesfelijk aan te prijzen. Al wat men begeert, is de taal met een' Rythmus meer te verrijken, en denzelven voor sommig soort van gedichten verkiesfelijker te mogen oordeelen: zonder daarom echter iemand te willen verketteren, of den smaak aan iemand te betwisten, die er zijn oor niet aan gewinnen kan. Voorts weet men, dat er zich in de laatste jaaren ook Dichteren van naam in ons midden aan gewaagd hebben, onder welke de Heeren BILDERDYK en P. L. VAN DE KASTELE, in 't bijzonder verdienen genoemd te worden (a).

(a) De laatstgenoemde heeft er den OSSIAN in vertaald. De eerste heeft er in zijn' Dicht-bundel van 1781, *Mijne verlustiging* geheeten, drie proeven van genomen. Het vers op WEISSE's tooneelspel *Romeo en Julia* is van enkele Hexameters:

Bleven de leerzame Dochters van Minæus welcer aan de lippen
Harer welsprekende Zuster in luisterende aandacht geketend, enz.

Het tweede, bl. 47, wisselt tusschen den Hexameter en halven Pentameter af:

Welk eene werkeloosheid mijn zinnen aldus heeft betooverd,

Dat ik mij zelven vergeet, enz.

En het derde, *Ingetoogenheid*, is een volkomen Elegiacum:

Dat we ten minsten beminnen, indien we niet mogen genieten!

Andren genieten? — Welaan 'k draag hun geene afgunst, geen' nijd.

Men ziet onder anderen uit het gebruik van *gunst* in *afgunst* voor eene korte, niettegenstaande vier consonanten op elkander volgen, dat ook deeze Dichter ver is van zich hierbij naar de regelen der Ouden geschikt te hebben, maar enkel den klemtoon in 't oog gehad heeft.

Zo er eenige tegenwerping tegen de Hexameters schijn van grond heeft, zoo zou het deeze zijn: dat in zulke regels, welke uit verscheiden woorden bestaan, in welken de klemtoon zich zelve niet beslissend aanwijst, gelijk in een groot aantal woordjes van ééne lettergreep, en die men dus beide kort en lang gebruiken kan, plaats vindt, de goede leezing en scanse moeilijk wordt, en men niet weet of men een' Dactylus of een Spondæus vóór zich heeft, noch hoe men de afdeeling te maaken hebbe. Doch ik heb reeds boven gezegd, dat men zoo veel doenlijk in goede Hexameters deeze dubbelzinnigheid en de mogelijkheid van tweederlei scanse vermijden moet. Zij komt ook mijnes oordeels veel minder voor, dan men zich wel inbeeldt; en de geringste gewoonte van Hexameters wel en gemakkelijk te leezen zal de zwaarigheid reeds van zelve zeer verminderen. Ik twijfel of er in het oorspronkelijke der Mesfiade tien regels zijn, bij welke ik een oogenblik naar de scanse heb moeten raaden. Het is niet te verwonderen, dat bij eene maat van Versen, welke tot nu toe weinig gebezigd is, eenige lieden, voor al zulken die zich met de gedichten der Ouden niet hebben kunnen gemeenzaam maaken, eenige moeilijkheid in de leezing vinden: dan deeze moeilijkheid, waar van men zich bij een meerder gebruik allengskens ontdoet, bewijst toch niets tegen derzelve invoering in onze dichtkunde, dewijl zij slechts goed behoeven geleezen te worden, om even harmonicus te zijn als de Hexameters de Ouden, behoudens 't geen de meerdere hardheid onzer taal daar van afneemt.

De aanmerkingen, welke door den Hr. HESSELINK tegen de oorspronkelijke en mijne Nederduitsche Mesfiade gemaakt worden, zijn, zoo 't mij voorkomt, door al het gezegde reeds bijna volkomen beantwoord. Ik zal slechts omtrent het geen mij betreft nog het navolgende aanmerken. Hij misvat het geen ik omtrent de kunst van leezen gezegd heb geheel, als of men naar willekeur, door korter of langer met de stem op eene lettergreep te rusten, dezelve kort of lang kon maaken wanneer haare natuur het tegendeel vordert. Ik eisch hier voor den Dactylus en Spondæus geen andere vrijheid, dan die men in iederen Alexandryn bij de Jambe bezigt. Ook hier wordt dezelfde Syllabe hondertmaal lang en kort, met of zonder klemtoon of leuning gebruikt. Ook hier behoort eenige kunst van Profodisch leezen: doch zekerlijk veel meer in den Hexameter, waar ik de eerste en lange van iederen voet, 't zij hij uit twee of drie Syllabes besta', moet zoeken. Hij begaat voorts dezelfde dwaaling als de Recensent der *Theol. Bibl.* van mij te beschuldigen van verscheiden lettergreepen tot lang te maaken, die het nimmer zijn kunnen, gelijk ge. in *geschiedde* en *gedood*: doch,

baasde lange pauze, die bij eene goede leezing hier het voorafgaande woord *wil* noodwendig vereischt, gelijk er insgelijks een groote nadruk op het volgende *voor-* in *voordeel* dient gelegd te worden.

Voorts schijnt het mij toe eenigfins naar vitterij te zweemen, het geen hij omtrent de dubbele wijze van scandeeren der twee volgende regelen zegt, de driedubbele zelfs van den laatsten:

Mijnen arm uit door d'oneindigheid,
waar ieder toch liefst, bij het leezen van *arm*, twee lettergreepen maaken zal: en

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — —
Week bij zijn | komst, en | smolt voor hem | weg als in | hemelsche | klaarheid.

Men kan denzelven niet anders leezen dan dus, en elke andere leezing zou een' zeer slechten Dichter verraaden: *immers smolt* staat in een duidelijk verband met *week*, en er moet noodzaakelijk met de stem op geleund worden; nimmer daar en tegen op *zijn*, in welk woordje hier geen schaduw van kracht gelegen is, en even weinig in *voor*, daar het hier den zin van *eerder* niet heeft. Van den volgenden regel:

— — — — — — — — — — ◡ ◡ — — —
Gabri | el liet | thans op | deeze | zonne zich | neder,

beweert hij dat dezelve even goed slechts vijf voeten zou kunnen tellen:

— ◡ ◡ — — — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ — — —
Gabriel | liet thans | op deze | zonne zich | neder.

Dat *Gabriel* even goed tot een' Dactylus kan gemaakt worden, is ontwijffelbaar: doch onmogelijk daar en tegen, dat bij eene verstandige leezing van dit vers de klemtoon van den volgenden voet op de eerste lettergreep *liet* zou kunnen vallen, 't geen de scansie van den eersten voet oogenblikkelijk bestemt; en even weinig zou men daarna op het woordje *op* kunnen leunen. Doch dit zij genoeg van deeze tegenwerpingen. Ik herhaal het, om wel te leezen, leune men bestendig op de eerste lettergreep en op de 5de van achteren van iederen regel; en men zoek tuschen beiden naar de drie middel-lettergreepen, welke of van zelve een' klemtoon met zich brengen, of op welke, in enkele gevallen waar in dit niet geschiedt, de aart der zaake vordert dat men meer nadruk legge. Tot het spoedig en wel leezen van muscnooten behoort insgelijks eenige oefening, en niemand zal om die reden

daar hij den Trocheus, wiens geoorloofte invoering, ook in 't midden van een' regel, ik meen beweezen te hebben, hier over 't hoofd heeft gezien, vervalt deeze geheele tegenwerping. Het zelfde heeft plaats in den *Versus Spondaicus*, welke met deeze twee voeten: *zegge*, | *ik ben*, eindigt, en waar van ik in het zoo even ingelast berigt heb melding gemaakt, als van een' regel, die eene groote langzaamheid met zich brengt. Heb ik in mijne geheele vertaaling dan eens de inéénsmelting van een *e* waar mede een woord eindigde, met de vocaal waar mede het volgende begon, mij veroorloofd, en dan weder niet, gelijk het geval bij deeze twee woorden is: zoo beken ik gaarne, dat ik dit liever vermeden had. In 't Hoogduitsch weet men, dat deeze inéénsmelting niet gevorderd wordt; en zo ik de tegenovergestelde Nederduitfche gewoonte hier bij bestendig gevolgd had, zoude het niet anders hebben kunnen geschieden, dan, in ver de meeste gevallen, ten koste van het gemis van grooter schoonheden. Doch ik heb gemeend, dat het geen volstreckte fout tegen den aart onzer taal en Poësie was; en de uitspraak heeft mij in dit opzicht bij mij zelven gerust gesteld. In Hexameters, die geen vertaaling waren, heb ik daarna begreepen het te kunnen en te moeten vermijden. In den regel

— — — — — — — — — —

Dus ge | schiedde Je | hovah's | wil. Zonder | voordeel ver | hief zich
berispt mij verder de Hr. HESSELINK, dat ik *zon-* in *zonder*, daar toch de klemtoon op valt, heb kort gemaakt, zoo wel als *deel-* in *voordeel*. Het laatste is ligtelijk te verdedigen: want wie zal het in eene Jambe wraaken, wanneer men geschreeven vindt

— — — — —

Het voor | deel dat | gij trekt |

doch het woord *zonder*, van welk in eene Jambe buiten twijffel de eerste Syllabe niet kort zou kunnen gebezigd worden, maakt hier, en ik meen met regt, eene van die uitzonderingen op den gemeenen regel, welke ook de Alexandryn in zoo veel gevallen, door den Hr. HESSELINK zelven aangehaald, en over welke het oor zich geenfins beleedigd houdt, toelaat: gelijk in den tweeden voet van

— — — — —

Uw wet | ten te | betrach | ten.

Het *zon-* in *zonder* wordt hier kort, en verliest zich schier door de ver-

voorgegaan, en niet, wanneer wij er niet beter dan de Duitschers (VOSS alleenlijk uitgezonderd), in kunnen slaagen. Doch wanneer wij nu de proeve inzien, welke de Hr. KINKER ons hier van mededeelt, zijnde eene vertaaling van een aanzienlijk stuk uit het zesde Boek der Æneïde, zoo doet het mij leed zoo zeer van de regeler, op welke die proeve gegrond is, af te wijken, dat ik volgens dezelve nimmer tot het vervaardigen van eenigen Hexameter zou durven aanraaden: terwijl in 't tegendeel de proeve, door den Hr. HESSELINK geleverd onder het opschrift *de Lente*, waar van de klemtoon het beginsel uitmaakt, en waar bij zeer gezorgd wordt dat geen Sillabes voorkomen, die men voor lang zou kunnen houden, en die als korte gebezigd zijn, veel harmonie in zich bevatten. Immers ik zoude mij moeilijk aan eene scansie kunne gewennen, hoe zeer door voorbeelden der Ouden en andere gronden gevestigd, gelijk als van de volgende regels:

— — — — —
Geen voge | len zochten | ooit onge | straft enz.

— — — — —
Zendt deeze | zwarte af | grond enz.

— — — — —
Dees plaats | noemden de | Grieken enz.

— — — — —
Plengde ge | wijde offer | drank enz.

— — — — —
Men zegt niet *vogel n* maar *vogelen*, geen *afgrond* maar *afgrond*. De eerste regel had oneindig vloeiender kunnen dus geleverd worden:

— — — — —
Vogelen | zochten | nooit onge | straft.

— — — — —
De regel van *dees plaats* is hard: waarom niet,

— — — — —
Griekenland | noemde de | plaats?

— — — — —
Wie spreekt er *offerdrank* uit: en niet altijd *offerdrank*?

Nog minder harmonieus schijnt mij de regel toe:

— — — — —
 En riep | luid Heca | té mag | tig in den | Hemel en | d'afgrond.

Waar *tig* in *magtig* een' nadruk vordert, waar op het om geen ééne reden aanspraak heeft: zelfs begint het woord *in* met geen consonant.

De beide volgende regels zjn, in het eerste gedeelte, halve Alexandrynen:

— — — — —
 Maar nauw | lijks ziet | men 't flauw |
 — — — — —
 Of 't loe | jend aard | rijk doet |

In zijne Elegische proeve schijnt mij deeze Schrijver nog minder gelukkig dan de voorgige geslaagd te zijn. Ieder, die den eersten Pentámeter

— — — — —
 Ach op uw | reis mag hij | u | niet verge | zellen! ga | dan

behoorlijk leest, zal hem dus moeten uitspreken:

— — — — —
 Ach op uw reis mag hij u niet vergezellen! ga dan!

en nu wordt het enkele profa. Hoe voor 't overige de Hr. KINKER den Hr. HESSELINK tracht te wederleggen, wanneer deeze ten minsten de Syllabe, die den klemtoon heeft, altijd voor eene lange houdt, schoon op verre na niet die alle kort, waar op de klemtoon niet valt, zie men in zijne aantekeningen achter het werk.

Ik voor mij, na het herhaaldste en nauwkeurigste onderzoek, kan niet anders, zo men ooit in 't Nederduitsch eenen leesbaaren Hexámeter te voorschijn brengen zal, dan de stipte navolging der Latijnsche regelen van lang en kort als volstrekt onaanneemelijk beschouwen, of ten eenenmaale geschikt om alle harmonie den bodem in te slaan; ja om, in plaats eener dichtmaat, slechts harde Profa te leveren, en het leezen nog oneindig moeilijker te maaken; en ik moet dus tevens den regel van den klemtoon als den eenigen beschouwen, die, even gelijk in den Alexandryn, voor onze taal berekend is. De Syllabe, op welke die klemtoon valt, bekomt door den nadruk dien wij er aan geeven, door de rust die onze stem op dezelve neemt, de quantiteit eener lange. Over de andere, schoon met meerdere Consonanten bezwaard,

vliegt dikwijls de stem zoo spoedig heen, dat wij ze nauwelijks bespeuren: doch het kiezen der Syllaben, waarin de minsten voorkomen, is buiten twijffel evenwel eene taak, die den Dichter opgelegd blijft.

Doch meer dan genoeg over deze stof, die ik slechts nog besluiten wil, met het geen KLOPSTOCK laat volgen op zijn gevoelen omtrent den Trochæus, waarvan ik even te vooren heb melding gemaakt. Na kortelijk aangetoond te hebben, dat men in den Hoogduitschen Dactylus, door de verschillende graaden van korthed eener Syllabe, in verscheidenheid wederom wint, 't geen men, wat de welluidenheid aangaat, mogt verliezen, zegt hij verder: „Als wij dus onzen Hexameter, naar de „Profodie onzer taal en naar zijne overige regelen, behoorlijk behandelen; als wij „in het uitzoeken van harmonieuse woorden zorgvuldig zijn; als wij verder de „betrekking, die één Vers tot het andere in de Perioden krijgt, verstaan; als wij „eindelijk de verschillenheid van Perioden, die op veelerlei wijze van elkaar verschillen, niet alleen kennen, maar ook deze afwisselende Perioden naar zekere „oogmerken weten te schikken: dan eerst mogen wij gelooven eenen hoogen graad „der Poëtische harmonie bereikt te hebben.”

Thans gaa ik over tot het geen ik noodig geacht heb, boek voor boek, bij mijne vertaaling te voegen.

Wie de drie eerste Zangen met opmerking doorleest, zal wel dra gewaar worden, dat KLOPSTOCK dezelve met zeer veel doorzicht als eene inleiding tot de overige bestemd heeft: daar de eerste de verlossing van 't Menschdom afschildert, gelijk er zich de Hemel, de tweede, gelijk er zich de Hel mede bezig hield; terwijl de derde het twaalfstal der Discipelen, en daar onder den aanstaanden Verraader, leert kennen. In allen ontbreekt het niet aan schoonheden van den eersten rang; en zo eenigen mijner Leezeren de vlucht van den eersten Zang mischïen hier en daar wat te stout zouden kunnen vinden, zal niemand echter aan die heerlijke regels, waar in de Mesias zich aan zijn' Vader tot het werk der Verzoening aanbiedt, en die met het 84te Vers ten begin neemen, zijne bewondering kunnen weigeren. Dat *Zienders* het zelfde betekent als *Propheeten*, en *Troonen*, in een' gepersonifieerden zin, het zelfde als *Troongeesten*, zal ik aan niemand behoeven uit te leggen, die met den Bijbel en deszelfs geest eenigermaate vertrouwd is. Doch er is eene vrij wat moeilijker plaats in het 641 en eenige volgende Versen van dezen eersten Zang, omtrent den rechten zin van welke niemand mij tot nu toe had weeten te voldoen. Thans, na het werk van CRAMER gelezen te hebben, ben ik in staat uit 's Dich.

ters eigen pen de oplossing van dit raadsel mede te deelen. Deeze naamentlijk is woordelijk de commentarie, dien, na lang twistens daar over, zijn vriend van hem verkreeg: „Wij zien de onderaardsche zon niet, gelijk wij den satelliet onzer maan, „schoon om andere redenen, niet zien, daar hij slechts eene zwakke flikkering heeft, „die onzen gezichtskring niet bereikt; boven dien is de stof, waar uit hij saamgesteld „is, zoo doorzichtig, dat hij de maan niet verduisteren kan. Dit belet intusfchen niet, „dat hem de inwooners van Hesperus of van Jupiter met hun scherper oog niet zouden kunnen bereiken. Hetzelfde heeft plaats met de zichtbaarheid van Saturnus; „deeze wordt wel door ons gezien (de melding eener *weezentlijke*, ook niet van „allen geziene, star maakt de *verdichte* waarschijnlijker); als wijsgeer zoude ik „gezegd hebben: het is mogelijk, dat er in de starren wederom starren zijn; eenig- „fins waarschijnlijk, dat er zich maanen om maanen ronddraaijen: doch zekerlijk „zouden dezelve dan zeer ligt moeten zijn, en dus uit eene dunne stof samengesteld „enz. Als dichter mag ik niet zeggen: het is mogelijk, maar ik moet het met zeker- „heid weeten; tevens is het goed als ik de starren noem, in welke, om welke enz. „(Schijnt de wijsgeer u hier in zijn vermoeden te ver gegaan te zijn? Zo neen, „zoo moet het u van den dichter ook niet aldus voorkomen. De reden waarom mij „maanen om maanen ook eenigfins waarschijnlijk dunkten, is de inrichting van ons „waereldstelsel, naamentlijk star om star: misfchien in duizenden jaaren alle vaste „starren om ééne middelste. Ik vergeleek dus het eenigfins waarschijnlijke met „het enkel mogelijke — —) Maar bij voorb. de inwooners der Aire (*spica veneris*) „zien hem (Saturnus) wegens zijne onmeetbare verwijdering niet, hoewel hij een „grooten omloop heeft, en hun dus fomwijlen eenigfins nadert, ook daar en boven „van eenen grooten uit maanen bestaanden ring omgeeven is.” Zo de eenvoudigh- „heid het kenmerk van het waare en schoone is, had KLOPSTOCK, dunkt mij, liever de „gantsche plaats in eene volgende uitgave moeten doorsrijfken, dan ze door zulk eene „ver gezochte verdediging te staaven.

Zonderling is ook de aanspraak aan Seraph Elóa vs 569 sq, welken hij te vooren als den naasten aan den Ongefchapenen en den eerstgeboren der Troongeesten beschreeven had, en die nu voorkomt, als *na Gabriel* thans op den kring der verlossing bevel te voeren, en in het hart der aarde eene sedert de schepping verborgene wooning te bezitten; maar van wien men verder als Beschermmer onzer aarde niets meer verneemt. Ik heb aanvankelijk hem zelfs voor een' anderen als den grooten Elóa gehouden: te meer daar een Hoogduitsch Register bij den laatstgenoemden geen gewag van vs. 569 maakt: doch eene plaats uit den 20sten Zang heft mij van mijne dwaaling in

deezen overtuigd; en, volgens *Cramer*, had hij Gabriel, welke nu tot den dienst van Christus bestemd werd, juist in het opzicht over de aarde vervangen, om dat hij de eerste der Engelen was.

Voorts voeg ik achter deeze aanmerkingen, en even eens zal ik het bij die der volgende Zangen doen, zoodanige veranderingen in mijne Vertaaling, welke bij eene overziening van het geheele, mij of noodzaakelijk of verkiesfelijk zijn toegescheenen. Men leeze dus de navolgende regels in deezen eersten Zang aldus:

Vs. 210. Toen door de zonde de Mensch zich verschiep in een' vijand des Heeren.

Vs. 235. Als hij voortzweeft, dan galmt het accoord des zweevenden Hemels,

Vs. 304. Zag in verrukkingen aan, en stond, en zag met vervoering

Vs. 335. Voor het gezicht der hemelsche Aanschouwers. Dan zien zij, en juichen.

Vs. 379 en 380. s'Hemels onsterfelijkheid. O hoe doen zich de boeken des oordeels

Vreesfelijk open, als waaijende Vaendlen van strijdende Seraphs!

Vs. 477. Hij peinsde op den val, veele eeuwen de rij af.

Ook in 't vervolg zal men wel eens *rij*, waar het *ordo* en niet *chorus* betekent, met een *ij* willen leezen, in plaats van met een *ei*; en zoo ook elders *veelligt* voor *veellicht*, *toch* voor *tog*, *Paleizen* voor *Palleizen*, *Hemeling* voor *Hemelling*, *vergeefs* voor *vergeefs* en omgekeerd.

Vs. 502. Ophief, en zwoer dat hij 't kroost van Adam zaligen zoude,

Vs. 515. 't Heir der Cherubs had nu den Hemel reeds juichend verlaaten,

Vs. 554. Deezes snellenden tijds, terwijl uw Schepper nog hier is,

Vs. 640. En 't geen leven daar ademt, verkwikt met blijvende stralen.

De tweede Zang is een meesterstuk van het begin tot het einde, hoe zeer het onderwerp niet anders dan schoonheden van een schitterend soort gedooft. Dan, zelfs dit nog wordt verzacht, en met aandoeningen van een' anderen aart gemengd, door het berouw van *Abbadóna*, één' der gevallen Engelen, en door zijn' tegenstand tegen den boosaardigen *Satan* en den ijsfelijken *Adramélech*.

Hoe echter de 524 en 525 Versen aan *Klopstock* hebben kunnen ontvallen, blijft mij' een raadsel, waar van ik de oplossing gaarne aan anderen wil overlaten. Zij zijn bij geen mogelijkheid anders op te vatten, dan dat *Herodes* hier door *Satan* de oorzaak genoemd wordt, dat de *toen nog* (of letterlijk, naar het oorspronkelijk *anders*) *onschuldige* zielen der kinderen te *Bethlehem*, die hij liet ombrengen, door deezen moord *zondigend stierven, den Schepper en hem vervloekten*,

en dat *hun geschrei* in de Hel aan Satan nu *een lieflijk offer was*. Immers aan andere zielen, door Herodes vermoord, hier te denken, strijdt geheel tegen den samenhang; en hoe kunnen zulke jonge kinderen op het oogenblik dat men hen ontzielde, bij mogelijkheid gezegd worden God en den Koning, die zij beiden niet kenden, gevloekt te hebben, en daar door zondigend gestorven te zijn, ja in de Hel deswegens smert te lijden? Wilde men Satan een' leugen in den mond leggen, zoo zou dezelve niet zeer gelukkig uitgedacht zijn, om dat hij zich kwalijk in 't bijzijn zijner mededuivelen op het schreien dier kinderen beroepen kon, indien zij tot het getal zijner Onderdaanen niet behoorden, en zich in den Hemel bevonden. Althans er staat hier duidelijk: *uw gekerm en vertwijffeling, en het geschrei der zielen* (van die kinderen) *is nu voor uwen beyredigten Heerscher een lieflijk offer*. De Delftsche Overzetter redt zich aldus uit deeze zwaarigheid: „ De gedachte is ijsfelijk, en de menschelijke natuur beeft voor dezelve terug, dat „ onnozele zuigelingen, welke noch goed noch kwaad deden, eeuwig verdoemd „ zouden zijn. Nooit dan beevend denk ik aan dit gewigtig Leerstuk van het „ hervormd Kerkgenootschap, met welk onze geloofsbelijdenis, 't is helaas waar! „ staan of vallen moet. Deeze aantekening had ik gaarne terug gehouden, maar „ ik kon het niet van mijn hart verkrijgen.” Ik twijffel zeer, of het den gevoeltigen, rechtvaardigen, menschlievenden KLOPSTOCK, zo hij ooit van deeze regelen iets vernomen heeft, aangenaam geweest zal zijn, op deeze wijs verdedigd te worden: zoo weinig als het hervormde Kerkgenootschap er den man, gelijk ik mij verbeelde, dank voor weten zal.

Een kleine misflag van onzen Dichter is ook Vs. 562—564 begaan. Hier worden in den mond van Johannes den dooper woorden gelegd, die mij vrij duidelijk voorkomen het bijvoegfel van Johannes den Euangelist te zijn, welke ze Hoofdst. I, Vs. 16 en 17 geboekt heeft.

Er volgen nu ook in deezen tweeden Zang de door mij bij nadere overweeging veranderde Versen:

Vs. 9. Als gij neêrdaalt op d'Aard; als d'Orions u door de Heemlen

Vs. 367. Somber, gelijk de donder van zwarte wolken, omhangen.

Vs. 421. Woedende krommen ze, en wringen ze, en porren zich aan, dit te waanen.

Vs. 442. Die, in het sterflijke ligchaam zelfs, de Godheid ronddraagt,

V. 450. Uit het brooze geraamt' van geplaagde stervlingen weeken;

- Vs. 506. En, tot hun troost, met juichende liedren terug naar den Hemel.
 Vs. 508. Of, verkiest gij 't aldus, den Heer der Heemlen op 't aardstof.
 Vs. 514. En de wanhoop van troostlooze moeders; de waasem der lijken,
 Vs. 543. Eindelijk scheen 't évenwel of hij meer merkwaard zoude worden.
 Vs. 572. Onze meer verheevne partij, den ons waardigen vijand,
 Vs. 704. Maar de vijand van Satan, de menschen en God, Adranélech.
 Vs. 744. Volgde van verre, om of hen nog voor de daad te behoeden,
 Vs. 767. Waar wij van God en van onze vriendschap zoo hartelijk spraken!
 Vs. 805. Die met onweëren en met dood voor den Donderaar heen trekt,
 Vs. 839. Of mij, als Overwinnaar des Gods, boven allen verheerlijkt,
 Vs. 893 en 894. Staalen krijgslieden zonden van hemelnaadrende bergen
 Ze in de diepte. Zij druischen met dof en ijzer geraas heen

De derde Zang, hoe zeer in kracht aan de beide voorigen niet gelijk, behelst evenwel zeer veel van 't geen men in 't Fransch *beautés de détail* noemt. CRAMER beweert, dat de Dichter, in het character van Jacobus den Zebedæide, dat van hem zelve heeft poogen af te maalen. In den droom van Judas zal men waarschijnlijk niet natuurlijk vinden, dat de Vader van den ongelukkigen hem daarom tot het verraden van zijn' meester poogt aan te zetten, om dat deeze hier door gedwongen zou worden, zijn aardsch koninkrijk vroeger, dan het zijn voorneemen scheen te zijn, op te richten, en Judas in het bezit van zijn erfdeel in dat Rijk, gelijk hij het verwachtte, te plaatsen. Judas althans, die voorgesteld wordt als niet onkundig, dat Christus van zijn opzet onderricht was, eer hij het voltooide, kon zich moeilijk belooven, dat, zo zijn verraad al het middel wierd van dit vervroegen van Christus Koninkrijk, hij evenwel zijn aandeel, hoe slecht dan ook, in hetzelfde bekomen zou. Voorts is de vergenoegde gemeenzaame maaltijd, bij welke Jesus reeds te vooren aan Judas, wel met geen woorden, maar met oogen der godlijkste vriendschap, zijn aanstaande verraad, volgens vs. 460 sq. voorspeld zou hebben, buiten twijffel die te Bethanien: want het toneel der drie eerste Zangen valt in het zesdaagsche tuschen-perk tuschen die maaltijd en zijn lijden. De aanspraak vs. 514: *Gij rechter der menschen*, leert de samenhang van zelve, dat op Johannes moet toegepast worden, terwijl hier op het mederichten der aarde door de Twaalven met Jesus, waar van zoo dikwijls te vooren gewag gemaakt was, gezinspeeld wordt. Men leeze voorts in deezen Zang aldus de volgende regels:

- Vs. 237. Zich naar God, de verboondskist en naar het verzoendekfel spoedde.
 Vs. 274. Welke in den vollen schoot van wellustige ouderen opwies.
 Vs. 281. Zoo ontrukkt zich een Koninklijk Held aan vertederde Dochteren,

- Vs. 341 en 342. Met snelheid week de verheven vergaading,
Maakte den sterfing plaats.
- Vs. 363. Diep in den nacht des doods ontvlood! dat ik lag, en heen sliep!
- Vs. 366. Waait hem nu tegen 't verstijfde gelaat met verwarmende luchten,
- Vs. 431. Heerlijke schatten in 't rond, de bloem des rijkdoms, zal zaamen!
- Vs. 454 en 455. Dierbre Seraph, wat zegt dan de Heiland, sprak Sélia verder,
Ach wat zegt dan de Godlijke Heiland van den Verloornen?
- Vs. 486. Of gelijk Abdiëls liefde tot Abbadóna geweest is,
- Vs. 610. Vormen, en 't kromme gewelf dier hooge muuren doorvloeijen!
- Vs. 630. Dagelijks peinzen ze op soorten zijns doods: Vermom u, o Judas,
- Vs. 633. Maar alleen om hem dus te beweegen, dat hij zich eindlijk
- Vs. 635. Dat hij, met schande, ontzetting en smaad ter aarde hen stortend,
- Vs. 667. Ach zoo gevoelig en bang, dat zwakke gedachten u kwellen!
- Vs. 708. En een eenige zoon, bij het opstaan elkaar zullen weérzien.
- Vs. 738. Doodende ziekten het menschedom, bij uwen avond, vernielen!

Omtrent den vierden Zang heb ik geen bijzondere aanmerkingen. In de redenvoeringen, die in de vergadering der Joodsche Priesters vóór en tegen Jesus gehouden worden, is dichterlijke welsprekenheid mijnes oordeels ten top gevoerd, en dit oordeel weet ik met lieden van den grootsten smaak gemeen te hebben; alleenlijk trekt zich mischien de aanspraak van Nicodemus op 't laatst eenigzins in het lange. Gelukkig is de vinding der liefde tusfchen den opgewekten zoon der weduwe van Naïn, en de even eens verreezene dochter van Jairus. En de aandoenlijkste tederheid straalt zoo wel in de uiting van humer beiden gevoelen door: als in die van Maria, welke haaren zoon voor het gevaar, dat hem bedreigt, wil komen waarschuwen: gelijk daarna ook in Jhuriël, wanneer hij Judas verlaaten moet; en in Jesus zelve, wanneer hij op den dag vóór zijn lijden, bij zijn graf staande, zich aan de overpeinzing toegeeft der heerlijke gevolgen van zijn dood. Voorts heb ik in vs. 1108 *sq.* het oorspronkelijke en de gewoone Bijbeloverzetting gevolgd. De Hr. VANDER PALM vertaalt de bekende woorden van jesaïa 53: *Hij is uit de angst en uit het gericht weggenomen; en wie zal zijn leeftijd uitspreken?* in een' geheel anderen zin: *uit de angst en het gericht werd hij ter strafplaats gesleept, en wie van al zijne tijdgenooten spreekt voor hem?*

Dit zijn ook hier de veranderde regels:

- Vs. 40. En wat beguichelt wel meer? Wat moet der verbijsterde schaare
- Vs. 70. Aron zag ik, in 't heilige cieraad, met dreigende wenken

- Vs. 133. Niet als of ik den schuldigen Jesus onschuldig erkende,
 Vs. 165. U verwaardigt te treden, en onder stervlingen wandelt,
 Vs. 174. Huichelaar noemt: toch stond hij met onverraadende oogen
 Vs. 253. Fel vervolgt? o Philo, u niet! u, Kajaphas, ook niet!
 Vs. 83. Traanenloos zij uw oog! daar aan zij het weenen geweigerd,
 Vs. 385. Toen hij diepzinnig, den blik geheel ziel, met hemelschen glimlach,
 Vs. 464. Als eenes menschenhaaters hart u verschept tot een monster!
 Vs. 602. Van de geringen des Volks dat deel in zijne eer zou verkrijgen,
 Vs. 656 en 657. Welke geen taal van menschen beschrijft, die de stervende
 Christen

Slechts gevoelt, en den naam er van noemt door zijn lagchend verscheiden.

- Vs. 687. Zachtens riep zij der slaapende toe, met fluistrende stemme
 Vs. 704. Toen zij haar zagen. Zoo zeer vermeldt haar gedaante den adel
 Vs. 719. Heerlijk: die Thabor, daar God op staart, en die Jesus zag schitteren.
 Vs. 735. Goedig hernam de vroomme Johannes: Hij heeft ons bevolen,
 Vs. 754. Minden, als 't jeugdige lam bij uwe wenken te speelen,
 Vs. 812 tot 814. Minn'? Wat verheft zich mijn hart, ook boven de edelste harten,
 Om ellendig en groot te zijn? Wat is het in mij, dat
 Steeds haaren naam nog noemt? Wil ik haar aandenken smoooren?
 Vs. 898 en 899. Neder aan zijne Godlijke voeten; heeft toch, begenadigd,
 Magdalena Maria wel traanen geplengd aan zijn voeten,
 Vs. 915. Ach om deezer Engelen-vreugd, die reeds Hemel in 't hart giet!
 Vs. 934 en 935. Joseph van Arimathæa, om hier op zijn' laatste doodsdag
 Op te staan over het stof; en hij wist niet, voor wien hij het bouwde!
 Vs. 997. Dien ge u verwaardigde jonger te noemen! Hij heeft u verraaden:
 Vs. 1004. Mijne rede wapnen! en tuschen de blinkende Troonen
 Vs. 1088. Welke des Heeren heerlijkheid zag, heeft ook in de toekomst
 Vs. 1149. Een van ulieden, die thans hier met mij houdt het verbondsmaal.
 Vs. 1189. Wierd ontroerd in den geest, en sprak met verhevener stemme:
 Vs. 1218. Maar men gebiedt ook de Koningen niet. Nog zal ik z' aanschouwen,
 Vs. 1223. Lijdend hart! Zo hij sterft, zoo was 't niets betekenend toeval,
 Vs. 1226. Toegewijd aan den God der Goden. Zij haatten hem eeuwig!
 Vs. 1305. Ach bewaar hen slechts voor den geest des verderfs, hun Vervolger!

In den vijfden Zang zal wederom niemand den dichter van den eersten rang voor-

bijzien, en ik heb reeds gezegd, dat Klopstock hem boven alle overige Zangen den voorrang gaf. Zeer veel verhevenheid en zeer veel aandoenlijkheid in het geheel; de uitmuntend schoone Epifode van eene waereld van menschen gelijk wij, doch welke niet gevallen, en dus onsterfelijk gebleeven zijn; de beschrijving der verschillende foorten van zonden; die van het zielen-lijden des middelaars, waar van zij de oorzaak waren; de kunst om de eerste der twee hervattingen van dit lijden door Abbadóna te laten verhaalen, en de treffende taat, die het deezen ongelukkigen Seraph doet uiten: terwijl in de laatste hervatting de versterkende Engel, Eloa, weder tot nieuwe afwisseling strekt.

Maar heeft aan de andere zijde zich Klopstock door eene te hevige verbeelding niet te ver in deezen Zang laten heen voeren? Jehovah, in den grimmigsten toorn, van zijn' Troon te doen nederdaalen op éénen berg van Palæstina, terwijl de Mesias zich op een' anderen bevindt; hem hier gericht te doen houden over zijn' Zoon, en het Zielen-lijden van deezen te beschouwen als een uitwerksel dier Rechterlijke handeling; hem eindelijk het vonnis te doen vellen, en terstond daarop weer ten Hemel terug keeren: is dit alles, zelfs voor een Gedicht, waarin men aan zijn vernuft mag bot vieren, niet veel te menschelijk van het Opperwezen en deszelfs handelingen gesproken? en, 't geen nog meer in aanmerking komt, wijkt het niet veel te ver zóo van de letter als den geest der Euangelische verhalen af?

Reeds eenige dagen vroeger had Jesus tegen twee zijner Discipelen, in een' samenhang, die buiten alle tegenspraak op niets dan op zijn aanstaande lijden en dood kan slaan, gezegd: „Nu is mijne ziele ontroerd; en wat zal ik zeggen: Vader, verlos mij uit deeze ure? maar daarom ben ik in deeze ure gekomen” (*Joh. XII vs. 27*). Niet tegenstaande al zijn gewilligheid om zijn lijden te gemoet te gaan, en al zijne gelaatenheid bij het afscheidneemen van zijne leerlingen, overvalt hem bij het gebed, 't geen hij voor 't laatst in Gethsemane voor zijn' Vader gaat uitspreken, deeze ontroering met eene tot nu toe onbekende hevigheid, en doet hem die aandoenlijke doch onderworpenen woorden uitboezemen: „Laat deeze drinkbeker van mij voorbij gaan (a)! Mijn Vader, zo hij van mij niet kan voorbij gaan, ten zij dat ik hem drinke, uw wil geschiede!” Deeze zinnebeeldige spreekwijze is door den Heiland, en vóór en na dit oogenblik, weder in geen' anderen zin dan in dien van zijn lijden en dood gebezigd. Immers had hij reeds tegen Jacobus en Jo-

(a) Volgens *Marc.* en *Luc.* Neemt hem van mij weg.

hannes bij zekere gelegenheid gezegd: „Mijn' drinkbeker zult gij wel drinken, en met „den doop gedoopt worden, waar mede ik gedoopt ben, enz.” *Matth. XX vs 23*. Vergel. hier mede *Luc. XII vs 50*); en kort daarna, toen Petrus het zwaard trok om wederstand te bieden, roept hij uit: „Den drinkbeker, dien mij de Vader gegeven heeft, zal ik dien niet drinken?” (*Joh. XVIII vs. 11*). Het woord van *Uure*, 't geen Marcus bij dat zelfde Gebed, om met dat van *Drinkbeker* af te wisselen, aan Christus in den mond legt, heeft, gelijk uit de zoo even gemelde plaats van *Joh. XII* blijkt, insgelijks geen andere betekenis. Maar zo er voor deeze opvatting (*a*) nog eenige twijffel kon overblijven, zoo wordt dezelve weggenomen door de duidelijke regels van *Hebr. V vs. 7, 8*, waar Paulus van zijnen Meester zegt: dat hij, in de dagen zijnes vleesches, gebeden en smeekingen tot den geen' *die hem uit den dood konde verlossen* met sterke roeping en traanen geöfferd hebbende, en *verhoord zijnde uit de vrees* (of *angst*), hoewel hij de Zoon was, nogthans *gehoorzaamheid* geleerd heeft uit het geen hij heeft geleeden.

't Is hoogst waarschijnlijk, dat hier een hevige aanvechting van den Vorst der duisternisse bij heeft plaats gehad. Niet zonder rede zegt Lucas, na de verzoeking in de Woestijne verhaald te hebben: „En als de Duivel alle verzoeking volëindigd „had, week hij van hem *voor een' tijd*” (*Cap. IV vs. 13*). En gewis is 'er geen andere tijd in de Euangelische Geschiedenis te bedenken, waaröp deeze hervatte aanval beter past, dan op dien waar van ik spreek. Hoe natuurlijk is het dan ook, dat de Zaligmaaker, die denzelven vooruitzag, drie zijner vertrouwdste leerlingen medeneemt, om *met hem* te waaken; en hun vervolgens, toen zij in slaap waren gevallen, toeroept: „Kunt gij dan niet eene uure *met mij* waaken? Waakt en bidt, „*op dat gij niet in verzoeking komt*.” Terwijl hij eindelijk, na volbrachten strijd, tegen hen zegt: *slaapt nu voort en rust*: niet tegenstaande 'er *hun* slechts kort daarna nog zwaare verzoeking voor de deur stonden. Ook komt het geen *Lucas* (*Cap. XXII vs. 42*) van deeze worsteling zegt: „En in zwaaren *strijd* zijnde, badt hij te ernstiger; zoo wel als het verhaal van de versterking van den Engel: hier zeer gevoeglijk mede overëen.

Misfchien zal men er tegen inbrengen, dat Satan in dit geval tegen zijn eigen ontwerp zoude aangehandeld hebben: daar hij aan de eene zijde, door Judas tot het

(a) Zie schijnt ook de der Kanttekenaars van onzen Bijbel te zijn op *Math. XXVI vs. 39*.

verraaden van zijn' Meester te verleiden, den dood van deezen laatsten bevorderde; en aan de andere zijde, Jesus wederom van het ondergaan van zijn lijden zocht af te trekken. Doch, wanneer booswichten zich door hunne driften laten wegrukken, handelen zij dan altijd, ik zal niet zeggen, volgens hun weezentlijk, maar zelfs volgens hun ingebeeld belang, en in overeenkomst met zich zelve? En kan dus ook de raazende zucht om ieder, naar deszelfs bijzondere betrekkingen, zijn' plicht te doen vergeeten, en daar door in 't verderf te storten, hem niet tot maatregelen bevoogen hebben, die zeer met elkander in tegenspraak stonden? behalven dat het allerduisterst is, wat hij van het Verlossingswerk en de gevolgen van Christus dood zich voor denkbeelden mag hebben gevormd.

Nog van onëindig minder aanbelang is, uit dit oogpunt beschouwd, die andere bekende tegenwerping: dat de Martelaars, die juichend naar de schavotten en brandpaalen gingen, den Zaligmaaker dan in moed zouden overtroffen hebben. Was het dan aan hunne hoedanigheden en deugden toe te schrijven, dat zij met onuitsprekelijke vertroosting van boven begunstigd wierden? terwijl het in Gods raad bepaald was, dat Jesus, om zijn verdienstelijk lijden te verzwaaren, om zijne gehoorzaamheid nog in grooteren luister te stellen, aan zulke hevige aanvechtingen voor eene korte poos moest bloot gesteld worden: want wie ging anders gemoediger, gewilliger, en met meer gelaatenheid in zijn lijden in? Maar boven dien, zo de Martelaars al een' even smertelijken, en sommigen uit hun zelfs een' nog langduuriger dood moesten ondergaan, verëenigden er zich dan in hunne straföeffening alle die zedelijke folteringen, die zich in die van Jesus geheel voorbeeldeloos op elkander stapelden? stierven zij dan een' dood, die de zonden van het geheele Menschdom tot oorzaak, den ondergang van hun Vaderland, en den eeuwigen dood van alle roekomende versmaaders van hun sterven tot gevolgen had? En, 't geen hier de hoofdzaak uitmaakt, wat waren zij in vergelijking, niet alleen van den geheel Onschuldigen en Heiligen, maar van den Zoon des Allerhoogsten, aan wien door zijne eigen schepselen; — van den Koning der Jooden, aan wien door zijne on-dankbaare Onderdaanen dit snood bedrijf wierd aangedaan?

Niet dat ik mij met dat alles vermetel zou willen aanmaatigen, op deeze wijze het lijden van Gethsemane volledig verklaard te hebben; noch loochenen, dat een levendig inzien in de ijsfelijke natuur der overtredingen, voor welke hij boette, en het ongenoegen zijnes Vaders over dezelve, geen droefheid en angst bij hem zoude hebben kunnen verwekken, voor welke beschrijving alle taal te kort schiet. Even-

wel, daar dit de gebeurtenis in een geheel ander licht zou plaatsen, als waarin ze mij voorkomt, uit hoofde der bijgebrachte bewijzen, geplaatst te moeten worden: twijffel ik, of dit in der daad het geval zij geweest. En ik meen hier tevens bij te moeten aanmerken, dat ik in het verhaal der gewijde Historie-schrijveren niets ontdekt heb, dat zelfs tot het flauwste denkbeeld van gevoel der gramschap zijnes Vaders gedurende zijn geheele lijden aanleiding geeft. Hij had zelve eenigen tijd te voren gezegd: „Daarom heeft mij de Vader lief, overmits ik mijn leven aflegge” (*Joh. X vs. 17*); en nog dien eigen avond: „Ik heb de geboden mijnes Vaders, „bewaard, en blijve in zijne liefde” (*Joh. XV vs. 17*). De geheele Geschiedenis van het lijden is vol van proeven deezer liefde, en van het vertrouwen des lijdenden op God. En, zó men de woorden: „Waarom hebt gij mij verlaaten!” tot een bewijs van het tegendeel wilde bijbrengen, zoo herinneren men zich, dat deeze zichtbaare toespeeling op den 22 Psalm niet verder kan getrokken worden, dan deeze woorden in dien Psalm met zich brengen: waar zij onmiddelijk gevolgd worden door: „verre „zijde van mijne verlossing!” ’t geen hun, vooral daar Christus ze in het oogenblik zijner Agonie, en bijna in éénen adem met het vertrouwelijke: „Vader, in uwe „handen beveele ik mijnen geest!” heeft uitgesproken, niet wel eene andere betekenis kan geven, dan die van een lichaaamelijk of uitwendig, en niet van een zedelijk verlaaten: zoo dat zij in den samenhang omtrent te kennen geven: Moest ik dan, gelijk van mij voorzeggd was, zonder gered te kunnen worden, den dood ondergaan; en is het oogenblik daar van nu genaderd: zoo beveel ik, o Vader, mijnen geest in uwe handen!

Indien nu KLOPSTROEK het lijden van Gethsemane van de zijde, gelijk ik het heb voorgesteld, ingezien had, zou mogelijk zijn vijfde Zang, zonder de voornaamste schoonheden, die men er in bewonderen zal, te behoeven op te geeven, nog veele van een’ anderen aart er mede hebben kunnen veréénigen! Tot hoe veel dichterlijke tafreelen van den eersten rang toch zou het hem geenaanleiding hebben gegeeven, indien hij bij de worsteling van Jesus tuschen afkeer van den dood, en tuschen plicht van hem te ondergaan, aan zijne veel omvattende verbeelding den teugel had gevierd; indien hij, in plaats van Adramélech een enkel oogenblik met den lijdenden te doen spot drijven, liever Satan, met al zijn wapentuig toegerust, naar hem in Gethsemane had heengezonden, en denzelven op den ter dood toe bedroefden had laten werken door al de drangredenen, uit de hoogheid des eeuwigen Zoons ontleend (gelijk hij hem eens te voren door dergelijk eene drangreden van de tinne des Tempels wilde nederstorten): ontleend uit al het bittere en het vernederende van zulk een lijden, aan-

gedaan aan zulk een' persoon; indien hij dan dien Zoon, na de onderworpenen en dus niet onbepaalde smeeking om het voorbijgaan, om het wegneemen, om het niet te moeten drinken van dien drinkbeker; en na de versterking, in deezzen heeten strijd hem door een' Engel gebracht, op het laarst had voorgesteld, als wel van 't lijden en den dood, die hem te wachten stonden, niet bevrijd: maar uit de vreeze, uit den angst voor denzelfden verhoord; met de voorige onvertsagdheid zijnen vervolgeren te gemoet tredende, en die woorden, die ik reeds heb aangehaald, uitspreekende; „Den „drinkbeker, dien mij de Vader gegeven heeft, zal ik dien niet drinken?” of: „Hoe „zouden dan de Schriften vervuld worden, die zeggen dat het alzoo geschieden moet?”

De navolgende zijn de verbeteringen van deezzen vijfden Zang:

Vs. 58 en 59. Onder hem, toen hij opstond. De bergen van 't Allerheiligst
Sidderden, en met hun het altaar des Godlijken Heilands.

Vs. 86. Maar zij beminden elkaar, meer dan anders sterflijken minnen.

Vs. 104. Tot niets kleiner gevormd, dan tot het eeuwige leven.

Vs. 122 en 123. — 't Is waar, dat me uw Seraph

Dus, toen ik dood was, troostte: Ik breng u niet naar 't gerigt heen!

Vs. 189 en 190. Stillere winden, lispelt van hem, gelijk gij het deed, toen

Hij, de Oneindige! lagchend van gindsche heuvelen afkwam;

Vs. 237. Die in haar sneekt, en die God maar om ééne ure nog! aanroept;

Vs. 245 — 247. En onkusten aan 't ouderlijke oog de manlijke traane.

Hand in hand zat zuster en broeder, en zagen elkander

Bang aan; en tegen de borst van de dierbre geliefden gezonken,

Vs. 336 en 337. Dien, die eeuwig is, die met onëindigheid afmat de duuring

Zijner gerechtigheid; dien, die des afgronds sleutelen vast houdt;

Vs. 352. Zelfs al deed mijn mond de geduchte bazuine weergalmen,

Vs. 355. Uit mijne borst, dat er zelfs de toon der bazuin bij te kort schoot:

Vs. 364. Meer van stof dan Moses; ó laat mij op zulk een' afstand;

Vs. 392. Ach hoe gevoel ik het sterflijke lot. Ook ik ben geboren

Vs. 423. Met het ontsluimren in 't Niet. Dan wies het gekerm der misleiden;

Vs. 518 en 519. Ja, gij zijt het! u heb ik gezocht! Hoe ademt uit u de
Kalmte, welke uwe deugd beloont! een rilling bevangt mij,

Vs. 589. Allen, ó Heiland, één enkel gelaat op u nedergevestigd.

Vs. 715. Der bazuine roept haast, haast roept de beendren-beroering,

Vs. 735. En door het bangste lijden omringd, den Godmensch aanschouwe;

Vs. 780 — 782. Vader en Zoon! En gij die mijne ziel nog vervult, die

Met de stilte van Gods tegenwoordigheid over mij kooft, 6

Heilige rillingen gaat, gaat voort uit de zondigheids grenzen.

Vs. 807. Zoo zong uit de Wolken de prijzende Seraph. En Jesus

Vs. 822. En de Aarde stond ftit. De Rechter vonniste. Driemaal

Van de beide volgende Zangen houdt zich de zesde met des Heilands veroordeeling voor den Joodschen, en de zevende met die voor den Romeinschen Rechter bezig. Aan beide, vooral aan den laatsten, geeft de talrijkheid der elkander als voortftuwende gebeurtenissen eene groote levendigheid; en KLOPSTOCKS genie heeft hier, zoo in de ontwikkeling der gefchiedenis zelve, als in de verdichtfelen tot welke zij hem aanleiding gaf, meest van alles op de gefukkigfte wijs partij getrokken. Het fchilderendes Joodschen Raads, eer de gevangene in 't paleis van Kajaphas gevoerd wierd; de aanspraak vervolgens des woedenden Philo's, in 't midden van welke hij door een' doodsengel gelftoord wordt; en die andere van denzelfden Pharifæer, om Pilatus tot het vellen van het kruisfigingsvonnis, en het volk tot het kiezen van Barrabas te beweegen; daarna de droom van Portia, Pilatus Huisvrouw, met het geen vooraf gaat, om haare denkbeelden zoo zeer met den lijdenden Heiland te vervullen; en haare ontmoeting van Maria, aan wie zij den droom verhaalt; eindelijk ook het berouw van Petrus; de wanhoop en de dood van Judas; de geheele voorftelling van Jesus voor Herodes; de aftekening van Barrabas, en meer andere tafreelen, verdienen buiten twijffel de hoogfte bewondering. Voorts fchijnt het mij duideljk toe, dat het geen KLOPSTOCK vs. 169 *fg.* van den zesden Zang verhaalt als in 't paleis van Annas gebeurd, en 't welk hij uit Joh. XVIII vs. 13 en 19 *fg.* ontleend heeft, niet tegenftaande de plaatsing van vs. 24 van dat Hoofddee! in 't Paleis van Kajaphas gefchied is: vooral, wanneer men Johannes met de overige Euangelisten vergelijkt. Of er in de denkbeelden van Portia (vs. 528—538 van denzelfden Zang) niet een weinig meer vernuft is, dan eenvoudige en natuurlijke leiding, verkieze ik liever dat mijne leezeren, dan ik zelve, beflifen. Hoe zeer Matthæus, de eenigfte die van den droom van des Stadhouders huisvrouw melding maakt, wel niets van de uitwerking fpreekt, die de boodfchap zijner gemaalin op hem te weeg bracht, zoo zoude men toch in een gedicht, waar die droom zoo uitneemend uitgewerkt is, er gaarne iets meer van willen vinden: inzonderheid daar de gefteltheit van Pilatus hart toen taameljk gunftig fcheen, om op die boodfchap acht te ftaan. Van deeze zijde komt de Epifode hier voor als met het volgende nauwelijks in eenig verband ftaande. In deeze beide Zangen leeze men nu de hier aangehaalde regelen aldus. In den zesden:

- Vs. 152. En de blijdschap der Helle met hem. Zij vermeestert de Priestren
 Vt. 196 en 197. Geen in den Hemel? en sluimert ook gij, die over hem zongt, als
 Hem Maria voor 't sterven, —
- Vs. 202. Geef den wreeden beulen een hart, dat menschelijk voele!
- Vs. 212 en 213. In den verbergenden nacht hem ten doode, op dat hem niet
 redde
 't Menschelijk hart des volks; op dat van leekende steenen,
- Vs. 234. Kon de trekken dier Goddelijkheid en hun inzicht ontdekken.
- Vs. 253. Om in het midden zoo laag eenes volks onërkend, enbewonderd,
- Vs. 301. O de vloek, dien gij vloekt, hij zal u zelven vermeestren,
- Vs. 332. Zal het toekomende ontwikkelen. Verhaast dat toekomende, en oordeel,
- Vs. 342. Haast gevonnist te worden, te slaan op den vlammenden puinhoop
- Vs. 357 en 358. Nedergezonken in traanen voor hem, dat hij gaan mogt en redden,
 Ach van den dood mogt redden, den besten en liefften der Zoonen!
- Vs. 373. Wreekenden God op Moria, den Priester van 't Allerheiligst',
- Vs. 382. Zullen ons toch geen getuigen ontbreken. Hij koome, die braafheid,
- Vs. 398. Toen den Tempel vermeestren, van daar op Jerusaleem vallen!
- Vs. 402. Konde: Wierd God niet door deezen gelasterd, die, vol van ver-
 waandheid,
- Vs. 409. Staavingen tegen een' man, die van onderneemingen duizelt
- Vs. 413. Weér uit het stof. Ik bouw hem! dat heeft hij dutven verzeekren.
- Vs. 423. Dat ook bij hem de moedige droom van 't onsterflijke leven
 Zal vergaan, gelijk hij. Hij blijft het belijden! De Wijze
- Vs. 427. Zwijgt. Maar gevleugelde woede drijft Kajaphas voort en hij
 vraagt hem:
- Vs. 469. Sloot dan snel voor 't verbaazende oog het geduchte toneel weér.
- Vs. 474. Staarde hij vreeslijk in 't rond, riep onder het volk, dat verstomde:
- Vs. 477. Philo zwol op, en schreeuwde: Hij sterve! hij sterve! de volheid
- Vs. 481 en 482. Over hem bloemen wasfen! Gebeente vergaa voor de Zonne,
 Ha! vergaa voor de opene Zonne, enz
- Vs. 497. Die met een' enkelen blik mij den glans der Englen weér aanschiep!
- Vs. 499. Aangetast door den wijdheerschenden storm der betere Schepping,
- Vs. 537. Gij kent slechts bij de lijdende deugd de beevende traane!
- Vs. 538. God der Goden, beloon hem! bewonder hem ook, zo gij 't doen kunt!
- Vs. 605. Dus badt Hij, dien de zondaar der aard' in woorden belijdt, in

In den Zevenden Zang:

- Vs. 65. Niet in de Rechtzaal te gaan. Pilatus zat op 't gestoelte:
- Vs. 68. Oude rechtvaardigheid eenige trekken te veinzen. Hij zeide:
- Vs. 83. Nu, zoo oordeelt hem dan naar uw eigene wetten: Hoe biedt gij
- Vs. 116. Wondren door kunst bewerkt. Op eens beweegt hij nu 't Volksheir,
- Vs. 131. Hem naar 't Outer. De Menschen, rondom hem woedende, waren
- Vs. 146 en 147. Wederhield hem met magt, en dwong hem terugge. Nu vlood hij
Naar den Tempel. —
- Vs. 152. Hij 't naar de Priestren, en sprak met woedend berouw: Ha! daar hebt g'uw.
- Vs. 280 en 281. Wendde hij 't aanschijn. Maar zij, toen de duisternis haar oogen,
En de verdooving haar ooren verliet, ging voorwaards, en beefde
- Vs. 295. Mijner ziele; verneem den angst, die mij heviger aantast,
- Vs. 305. Spraakloos. Hierop haar oog wederom verheffende, ziet zij
- Vs. 310. Portia, van u zeggen, dat gij een menschelijk hart hebt!
- Vs. 347. Beter Goden, die mij in den ernstigen droom u ontdektet.
- Vs. 349 en 350. Maar hoe dan uw naam zich ook noeme, gij zijt het, gijlieden
Zondt mij de Moeder des grootsten der Menschen, indien hij een
Mensch is!
- Vs. 408. 't Hoort tot mijnen last niet, geheel u de Godheid r' ontwikkelen.
- Vs. 432 en 433. En dit alles geschiedt om der Menschen wil! In dit uur zelfs!
Ziet, hem aanschouwde uw oog! Pilatus is 't, die den daader
- Vs. 450. Als zij, te dicht bij de diepten des Heeren, ten selften te rug heeft.
- Vs. 488. Ach nu scheurt zij op nieuw aan mij open, de woude der ziele!
- Vs. 572 en 573. U te verhoogen. Ik zoekte er, op dat u de keus niet doe aanzien,
Enkel verhevenc u uit! —
- Vs. 675 en 676. Af te trekken! Ik heb hem verhoord, en vind' hem onschuldig.
Zoo ook vindt hem Herodes. Ik laat niet toe, dat hij sterve!
- Vs. 723. Had zijn bloed reeds neder gevloeid: doch wij mogen niet doden!
- Vs. 735 en 736. Met den Tempel, hij ziet het! hoe d'outers van het Verzoenings
Offer zich buigen! Hij ziet het hooge Jeruzalem weenen!
- Vs. 770. Een Corintisch Vaas, met een zilvren fontein, en hij hield het
- Vs. 775. Die met het bloed der lammren bestreken waren, hij zweeft nu
- Vs. 785 en 786. Om 't voor den troon des Rechters te plaatsen. De Stadhouderwenkte
Nu den slaaf. —
- Vs. 801. Gaarne ook had hij den Heiland verzeld. Hij ging bij de poorte

Vs. 855. Dreigende schreeuwen ze om hoog: Zo gij dezen, ó Stadhouder, loslaat, De drie volgende Zangen, VIII tot X, heeft de Dichter aan de uitvoering van het vonnis toegewijd, tot op het oogenblik des doods; hij meende aan de hoofdgebeurtenis in zijn gedicht ook eene meerdere uitgetrektheid te moeten geeven, ten einde zoo veel te meer gelegenheid te vinden om alles, wat de daad der verlossing in haare meeste grootte kon voorstellen, bij elkaer te leezen: doch, nadien hij in het korte verhaal der Evangelien daar toe geen stof genoeg kon opdelven, nam hij bijna geheel zijne toevlucht tot de waereld der Engelen en Geesten: 't geen, bij zeer veel verhevenheid en schoonheid, echter somtijds niet nalaat of aanleiding tot herhaalingen te geeven, of de handeling tusfchen beiden door te lange alleen- of famenspraaken, of gebeden, wel eens voor eene poos te doen kwijnen. Door iets meer in één getrokken te zijn, zouden zij naar mijn itzien er over het geheel niet bij verlooren hebben. In den achften Zang heeft de Dichter aan het oogenblik zelve der kruisfging eene groote waardigheid en plegrigheid weten bij te zetten. Een voortreffelijk denkbeeld, en niet minder voortreffelijk uitgevoerd, is het mede wanneer Adamida, de star, welke de zielen van het menschedom bevat, eer zij bij de geboorte met het ligchaam op aarde verteenigd worden, moet strekken, om, met verlaating haarer loopbaan, de zonsverduistering te weeg te brengen, gelijk deeze na de kruisfging plaats greep; en wanneer de zielen, die de star bewoonden, door de Engelen naar Golgotha gevoerd worden, om getuigen te zijn van Jesus dood. De uitwerking, die dit op Eva doet, en haare gevoelens zoo wel omtrent dit kroost, dat nog geboren moest worden, als omtrent de finert van Maria aan den voet van het kruis, zijn van de ultierste tederheid. De drie regels, Vs 299 — 301, zijn door den Dichter, in de laatste uitgave, als de overgang tot de geschiedenis van den bekeerden moordenaar, in zijn Zangstuk ingeweeven, en staan in de vorige uitgaven niet. Zij zijn duister in het oorspronkelijke:

Unterweilen war der Unsterblichen einer durch kurzes
Hinschaun, in den Gefilden des heut kaum irdischen Frühlings,
Schöpfend aus diesem Quell ein wenig lindrendres Labfal.

Ik weet niet of mijne vertaaling er meerder licht aan bijzet:

Een der Onsterflijken, weidende 't oog onderwijl voor een' korten
Tijd in de velden der lente, thans nauwlijks een lente der aarde,
Schepte uit deeze bron een weinig verzachtende laafnis.

Men zal de meening echter ten naasten bij verstaan, wanneer men de lente allegorisch opvat, als den eersten daageraad en de eerste verwachting van een toekomstend heil; en wanneer men de verzachtende laaffenis, die cenen der Engelen te

beurt viel, slechts in den last wil zoeken, dien hij in 't vervolg verhaald wordt van Jesus ontvangen te hebben, om, na den dood deezes mede-gekruisfigden, deszelfs ziel tot den Verlosfer te brengen.

Het zijn intusfchen geen dergelijke vaerfen, die men dikwijls leezen moet om ze te verstaan, of die eenige oplossing noodig maaken, welke mijnes oordeels den grooten Dichter kenfcherfen: doch wel dezulke, die de verhevenfte gedachten in zoo duidelijke bewoordingen bevatten, dat ieder eenigermaate geoeffend leezer er bij den eerften opflag de meening van inziet: en dergelijke behelst er de Messias bij duizenden.

Over verscheiden uitlaatingen in dit gedicht heb ik mij verwonderd. Ik voel wel, dat sommige derzelven of niet van het grootste belang zijn, of mogelijk den Dichter in zijne vaart belemmerd zouden hebben: bij voorbeeld 't geen Marcus (XIV vs. 51 en 52) van dien vliedenden Jongeling bij het gevangen neemen van Jesus aantekent, en de verzoening tusschen Pilatus en Herodes. Doch waaröm in de Zangen van het lijden aan 't kruis, die buiten dat aan aardfche gebeurtenissen, voor beschrijving varbaar, niet zoo rijk zijn als de voorigen, waarom aldaar geen woord van de lotwerping over de kleederen, en derzelver verdeeling onder de krijgsknechten; waaröm geen woord over het aanbieden aan Jesus van den gemyrrheden wijn, en zijne weigering van denzelven te drinken; waarom geen woord van het opschrift boven het kruis, en de onderhandelingen daarover tusschen de Jooden en Pilatus gesproken? En 't geen mij voorkomt nog meer te dringen: waarom, uit eene mogelijk al te gezochte kieschheid, steeds oppervlakkig heen gegleeden over de in de Euvangeliën zoo naauwkeurig en zoo aandoenlijk beschreevene beledigingen en verguizingen, die aan Jesus, na zijne beide veroordeelingen in den Joodschen Raad en voor Pilatus, door de gerichtsdienaars en Romeinsche soldaaten zijn aangedaan; en van de schandelijke bespottingen, die hij van geringeren niet slechts, maar zelfs van Overpriesters, Schriftgeleerden, Ouderlingen en Pharifäen, toen hij reeds aan 't kruis hing, heeft moeten dulden, en die alleen met zijn' laafsten snik geheel hebben opgehouden? Dit althans behoorde ontegenspreekelijk tot het weezenlijke van het lijden.

In den negenden Zang zal men niet ligt de kunst voorbijzien, die er aan de ontmoetingen van den berouw hebbenden Petrus is te koste gelegd, om hem zijne verloochening dieper te doen gevoelen: terwijl er tevens bij gezorgd wordt voor 't geen in staat is hem in zijn' treurigen toestand te vertroosten. De **samenpraak tusschen Abraham en Moses** over het lot der Jooden is buiten twiffel
schoon:

schoon: doch het is mischien wat ver gezocht, om, kort vóór dit gesprek, den eerst genoemden Aartsvader te doen verschijnen, als getroffen over het medelijden, 't welk de bekeerde moordenaar met de droefheid oeffende, die de heilige Vrouwen over den smertelijken dood haares Meesters ondervonden. Zoo schijnt het mij ook voor eenige berisping vatbaar, in het andersins fraai en aandoenlijk verhaal van Abbadona's nadering bij het kruis, denzelven op 't laatst, toen hij Seraph Abdiël in den kring der Engelen bespeurde; en in den uitersten angst geraakte, dat hem deeze ontdekken mogt, echter naar dien Abdiël te doen heenvliegen, en door eene vraag, die weinig minder dan een leugen is, de ontdekking te verhaasten. De hellenvaart van Judas, waar mede de Zang zich sluit, zal gewisfelijk door een' ieder als een meesterstuk beschouwd worden.

Even krachtig is in den tienden de schilderij der wanhoop van Satan en Adramélech, toen nu het vrouwenzaad aan de slang den kop vermorsfelde. Zeer veel tederheid ligt er in het gebed, 't welk Jesus voor de zijnen doet tegen hunne uiterste ure; en in dat andere, in welk Adam den stervenden Heiland zelven aanroept, om de vruchten der verlossing aan zijne nakomelingen in alle hunne verschillende betrekkingen te doen genieten. Ook de beurtzang van Mirjam en Debora levert veel aandoenlijke schoonheid op. Onder de Characters van eenigen der vroegere Christenen, die, ten tijde van Jesus dood, het leven hier op aarde aanvingen, zal men er verscheidene wel getekende ontmoeten. Wanneer evenwel ééne der zielen, welke toen met een menschelijk ligchaam vereenigd wierden, Vs. 205-207. reeds vóór de geboorte aan *die vlek* gedenkt, die haar ontheiligde, *toen zij aan den hoogmoed des Eerstgeschapenen deel nam*: zoo zal aan veelen, met mij, te dier plaats de herinnering der Erfzonde niet zeer gelukkig voorkomen. De tien Zangen, van welke ik tot nu toe gesproken heb, met 's Middelaars dood eindigende, voltooijen de eerste helft van het gedicht, welke aan de Vernedering van Jesus, gelijk de tweede aan zijne Verhooging toegewijd is.

Volgende zijn de verbeteringen deezer 3 Zangen:

In den achtsten:

Vs. 17 en 18. Viert den grooten, den Sabbath van 't eeuwig Verbond! Van de Zonnen

Doe hij vlamdend aanbidding tot 's Rechters zetel om hoog gaan!

Vs. 47. Tot op Golgotha neêr; de nog diepre verwondering waagt niet

Vs. 77. en 78. Zweeven over den Ceder, en gaan vol diepe overpeinzing

Op de golvende toppen. Hij zelf staat boven des Tempels

N

- Vs. 82. en 83. Van toekomende Christenen, en, als Martelaars-Englen,
d'Eerste aan den troon van Hem, voor wien Palmtak-draageren
bloeden.
- Vs. 184. Adam zag 't, en bedwong zich niet meer. Met gloeiende wangen
- Vs. 227. Zijt gij Ontfermer! Volbrenger! gij Lijdende vol van genade!
- Vs. 264. en 265. 't Oog naar den Bloedenden neder, en toen met eene verheffing,
Als hem nog nooit een Onsterflijke zag, —
- Vs. 270. Toen hij door de Schepping daar heen trad, toen zag hij de Englen
- Vs. 351. En een wenk des Verzoeners ontbood nu één' van de Seraphs.
- Vs. 467. en 468. Weenende Moeders brachten naar 't Kruis! dat gij reeds der
Geboornen
Heiligsten kendet, uit wien in de krib de Menschheid reeds weende!
- Vs. 591. Wondervolle! gij liefde! o gij geliefde! gij liefde!

In den negenden Zang.

- Vs. 20. en 21. Ernstig toe: Wiens zweeven is daar het zweeven van deezen
Eindigen? 'k Beefde terug, ik zonk op mijn aangezicht neder,
- Vs. 56. en 57. Torens reikten, in treurige en zwaar neerdrukkende scheemring
Vreeslijk gekleed. Pas even liet van zijne tinnende Tempel,
- Vs. 84. en 85. Broedren beminnen zoo zeer niet elkaar, dan hem gij en Jo-
hannes
Minnen! Nog wendde Petrus zich weg: niet, om dat hij erkend was;
- Vs. 95. Welke in somberheid tegen een' boom, die verdorde, gebukt stond;
- Vs. 156. Die, door 't aanhoudend gebruik, naar de eene zijde geboogen
- Vs. 163. Op te heffen; nog niet evenwel tot aan 't hoofd van den veegen.
- Vs. 176. Gij ook, de Zuster der gene, die thans den besten der Menschen,
- Vs. 207. Van het in twaalven zich splitsende Volk, hij sprak tot den Stichter
- Vs. 225. en 226. Maar, dat mijne Kindren den Allerheiligsten dooden,
Dat geen berouw hen vermurwt, zij niet wederkeeren als deeze:
- Vs. 289. Lag, en maast mij de heilige brand ontvlamde, mijn oog nu
- Vs. 305. en 306. Zoon des Vaders! wat peinsde, fins u in Bethlehems hut een
Sterflijke Moeder baarde, o wat gevoelde ik niet sedert!
- Vs. 309. en 310. Onbegrepen van Englen, doch die hunne Jubelgezangen
Echter het meeste bezielt, hebt g'u in 't-niedige leven
- Vs. 331. Als een morgen verhieven zij zich. Haare ligchaamen hadden
- Vs. 336. Aan haar hart getrouw, en rein, gelijk Sterflijken rein zijn.

- Vs. 338. Was haar komen verlichten. Haar leidde de denkende Cherub.
 Vs. 345. Welke de vrome bewondring u overliet voor de beschouwing.
 Vs. 349. en 350. Wordt de naamgenoemd van den Godlijken, die voor de Menschen,
 d'Overtreeders, Beërvers des doods, den Rechter zich offert.
 Vs. 375. Uwen Heiland, den Geever van 't eeuwige leven! den Lijder!
 Vs. 380. Tot den Stervenden, welke haar lief had, eer Waerelden wierden.
 Vs. 406. en 407. — Zoo zeide Selith, en dwaalde
 In zijne denkbeelden niet. —
 Vs. 412. Naar hen om laag, nu luistert met beevend wachten de Moeder.
 Vs. 438. Ras gevoelt hij een wandelend beeven beneden zich. Rofen
 Vs. 450. Mogelijk nader dan hier! die kan ik nergens ontvlieden!
 Vs. 481. Toen 't Abbadóna besloot, zoo stond hij op eenes Gebergtes
 Vs. 493. en 494. Eindelijk vloog hij de beevende vlugt. Daar heen, waar de
 nacht het
 Dikste lag, begeeft hij zich snel. Om Golgotha's heuvel
 Vs. 511. Schrik overrompelt den Seraph, zoo dra hij den vollen, van Hemel —
 Vs. 599. Wachten, en, zo het een Eindige kan, den Godlijken Lijder
 Vs. 602. d'Uitgeleezenste hoop van vernietigd te worden? Misleidt mij,
 Vs. 613. Kwaalen niet meer! Eens ben ik geweest! Dan ben ik verdweenen,
 Vs. 635 tot 637. Ijlend, als had hem God uit verre starren tot andre
 Verre starren gezonden, als mogt hij op d'Aarde niet toeven,
 Keert hij naar Abdiël zich, en sprak de gevleugelde woorden:
 Vs. 642. Abdiël stont van hem afgekeerd, maar nu wen 't hij het aanschijn
 Vs. 649. Toen hij reeds ver van daar uit de lucht bij Palmbosfchen neerzank,
 Vs. 702. en 703. Echter was de Hemel niet minder Hemel, een Zetel
 Gode waardig; en zelfs —
 Vs. 709. Op dien troon, nu in nacht, val neder, beef en vertwijffel!
 Vs. 711. Zag, verschrikkelijk gekleed, zien we anders de Heerlijkheid Godes.
 Vs. 727. Elk, die hem mint, te verhoogen, sterft Jesus Christus aan 't Kruishout.
 Vs. 734. Met verbrijzende stem de Engel des doods; en zij vloogen.
 Vs. 737. Brullend sloeg, en tegen de naaste starren weergalmde.

In den tienden Zang.

- Vs. 16. Straalde, maar nu verborgen in schrikkenscheppende nachten,
 Vs. 69. 't Ligchaam van hun begeert, de Schepper de ziele: o zendt dan

- Vs. 169. Laat op de vlakke der waatren aldus een' steeds wijderen kring na.
 Vs. 182. Dan zij gelijken hem ook slechts in gedaante. In hun aanschijn
 Vs. 245. Eens noemt Jesus de naamen van zijne Getuigen vóór al de
 Vs. 251. Had gij den Lijder bemind, gij had hem bemind tot den dood toe.
 Vs. 388. Van verborgene stille goedheid. Hij laafde de Kranten,
 Vs. 392 en 393. Licht behoefden. Veel half reeds vluchtende Christenen bracht hij
 Tot den bloedenden Menschen-vriend weér, en terug tot den Hemel!
 Vs. 441. Maakt der Geloovenden veele, veel medebehoudene Broedren!
 Vs. 462. Maar ik zink weér omlaag. Ach, dien ik weenend omvatte!
 Vs. 492. en 493. — op Libanon stond hij, den moeden een schaduw,
 Maar hij is tot een Kruis gehouwen, —
 Vs. 515. D. Stil hebben alle starren gestaan, in haar schitterenden loopkring,
 Vs. 520. Woont, gij stof op stof, u weigert de Zon haare stralen!
 Vs. 527. Met haar oogen: maar hield het niet uit, het ontroerende heenzien,
 Vs. 544. O verzink in uw treurig hart niet geheel, gij Geliefde!
 Vs. 547. Die u zoo hartelijk mint! om wien g'ook nog kortelings weende:
 Vs. 552. en 553. Nog in het graf, en begon te verderven! wij hebben elkaar er
 Vaak over onderhouden: —
 Vs. 596. Toen de verhevene Lijder den Beenderen-heuvel om hoog klom,
 Vs. 603. En in het oogenblik, waar in Lazarus eindigde, riep hem
 Vs. 609. Nimmer nog zoo veel blijdschap gezien der andere Waereld!
 Vs. 617. Reeds van hem afgekeerd. d'Engel kwam van de Zonne gevloogen;
 Vs. 647. Traanlooze, een nimmer gevoelde: vermeestert de Zielen der Vaadren.
 Vs. 655. Ja, zij waren verzoend, z'ondervonden het dat zij het waren:
 Vs. 657. Van dat gevoel volkomen doordrongen, leunde nu Henoch
 Vs. 700. Tot u roept hij, tot u! maar er komt geen hulp, geene hulpe!
 Vs. 719 tot 721. Of een andre, die ginds in de vlakke door rotssteenen toeven!
 Loopt, en van verre in d'eenzaam nacht den doolenden toegalmt,
 Welke eene schreeuwende klagt meent te hooren, en weenende
 droefheid:
 Vs. 724. Hem was gebleeven, die 't lijden hem toezond; oprecht, voor zoo
 veel 't een
 Vs. 826. tot 829. Maar haar hart, en gelaat. Nu nam haar versloemen een einde.
 Op den dag, op welken z'u zullen begraven, o Lijder!

Ja, gij voor zondaars geofferde, op deezen dag daar uw bloed stroomt,
Heden mag Eva zich ook haar vergeevene misdaad herinneren,

Vs. 843. Feilloos met nieuwe ontdekkingen, nieuwe vreugden gekroond wierdt?

Vs. 859. Vol van herboren vuur, breidde Adam zijn armen naar 't Kruis uit.

Vs. 888. Blusch het vuur niet uit, dat hen, om u te minnen, in vlam zet,

Vs. 917. Allen, die 't baarende graf te zelden beschouwen, te vlugtig

Vs. 919. Als zij niet hooren de stemme der liefde, de tedere Vader —

Vs. 929. Ach herschep ze, en breng ze weer rein terug tot uw Vader!

Vs. 935. Veel overvloediger sterkt, dan alle wijsheid der Aarde!

Vs. 937. Noch dit graf vol vergaanklijkheid! noch de verteerende vlamme!

Vs. 942 en 943. Reeds hurne zielen op! Ach laat hen, wanneer gij z', o God-
mensch,

Opgewekt hebt, —

Vs. 957. Gods aanschouwing, dit vóór den dood hun geheel nog verborgen

Vs. 959 en 960. God! Voleinder! wanneer gij nu tot uw laatste Gericht kooft,
En de Aarde, ontlast van den vloek, herschept tot een Eden:

Vs. 967. Zelf de Waereld-monarch, o, die gij verhieft tot die hoogte,

Vs. 994. Neerwaards, gelijk ze nooit nog van hem d' Onsterflijken hoorden,

Vs. 1005. Gloeijen, flikren en dooden, als God om te dooden hem afzond,

Vs. 1011. Zoon! gij Waerelden-rechter? dus bad hij, die, dien uw offer

Vs. 1026 en 1027. Vreesfelijk staaf hij, en houdt het vlammende zwaerd, dat
ver heenen

Straalde, naar Golgotha toe,

Vs. 1031. Aardwaards heen, met een' gloed die voor uit schoot. d' Onsterflijke zeide:

De XI tot XIII Zang behelzen het tijdvak tusfchen Christus dood en opftanding,
de laatste, tevens met derzelve vroegfte gevolgen, daar onder mede begreepen.

De elfde in 't bijzonder is enkel toegewijl aan het verhaal der opwekking van
de voornaamfte Heiligen van den ouden dag, en van eenige andere vroomme gestorven-
nen van dien tijd zelve, waarin de Heiland op aarde omwandelde.

Hier heeft de Dichter zich aan den letterlijken zin van Matth. XXVII vs. 52 ge-
houden, en dus deeze ontwaaking laten gebeuren gelijktijdig, niet met de Opftan-
ding, maar met den dood van Christus: een gevoelen, dat zekerlijk door den samen-
hang van het verhaal, en vooral door het volgende 53fte vers eenigen graad van waar-
fchijnlijkheid bekomen zou, indien bijna de aart zelve der zaake, en de herhaalde ver-
klaaringen in het N. Testament, dat Christus *de eerste uit de Opftanding der dooden*,

de eerstgeborene uit den doode, de eersteling der geenen die ontslaapen zijn, en der opgewekten is, niet voor het tegendeel pleitten, en ons niet drongen, om het openfcheuren der graven wel als een gevolg der aardbeving; die Christus dood verzelde, te beschouwen, maar de opwekking der in dezelve rustenden slechts als het gevolg van de verrijzenis hunnes Verlosfers. Want hoe zeer er ook te voren dooden weder in 't leven zijn gebracht, is dit evenwel een geheel ander soort van Opstanding geweest, dan die der zulken, wier bestemming het was om nimmer wederom te sterfen, en om zich wel voor oogenblikken aan de nog leevenden te vertoonen, maar niet om weér op nieuw, gelijk Lazarus en anderen, met hun te verkeerē. Wat KLOPSTÖCK ook bewoogen hebbe aan het andere gevoelen de voorkeur te geeven, zoo is het zeker, dat het zich in zijn ontwerp beter vleide; dat hij het schier behoefde, om het tijdvak van den dood des Middelaars vol te maaken; en dat het verhaal van de opstanding deezer verreezenen andersins te dicht bij dat hunner verschijning, 't welk nu eerst de stoffe des XV^{den} Zangs uitmaakt, zoudē gekomen zijn.

Doch een andere opmerking, en zoo 't mij voorkomt van nog meer gewigt, welke deze XI^{de} Zang mij noodzaakt hier ter neêr te stellen, is deeze: dat ik bij onzen Dichter tusfchen deeze dooden van het Oude Verbond, vóór en na hunne opwekking, geen onderscheid hoegenaamd bespeure. Hij laat hen, ja, na in een soort van bedwelming gevallen te zijn, met een straalend, schitterend, heerlijk ligchaam omkleed worden, dat tot hun voorig ligchaam, in het weezen der zaak, in enge betrekking stond; hij tekent hen steeds als hoogst gelukzalig door deze herfchepping af; eene enkele reize zegt hij: —

Met des nieuwen levens gevoel, in 't hemelsche ligchaam,

't Welk, een bekwaamer genoot der verlostē onsterflijke ziele,

Schier met haar denkt en gevoelt, waarin God zich aan d'eeuwige aanbiedt.

Doch nergens wordt deeze bepaaling ontwikkeld. Gelijk de Vaderen vóór hunne opwekking dachten, spraken, baden, handelden, zich van de eene naar de andere plaats begaven, zelfs toen reeds met glans en stralen bekleed waren: zoo doen zij ook daarna; aan nieuwe zintuigen, aan die ontwikkeling der voortigen, waarvan LAVATER, in zijne *Uitzichten in de Eeuwigheid*, met zoo veel g nie de mogelijkheid heeft aangewezen, wordt niet gedacht. Met één woord de dooden herleeven niet, maar de leevenden hebben slechts, om het nooit weér afteleggen, zich met hun prachtigste gewaad omkleed.

Maar zouden in der daad de staat des doods en de staat na de opstanding dan wel zoo weinig van elkaar verschillen? Het tegendeel, dunkt mij, leert het N. Testament

op iedere bladzijde; en gelijk meest alle Wijsgeeren, die de gewijde Schrift tot hunne leidsvrouw verkoozen, dit hebben toegegeeven, en sommigen in de diepte der stof verder hebben poogen intedringen: zoo is dit eenigen tijd geleeden nog op eene zeer voldoende wijze door den Maafrichtschen leeraar Roux in twee leerredenen geschied: waarvan de eerste op onwrikbaare gronden aantoon, dat het weezenlijk geluk der rechtvaardigen, en in het geheel de eigentlijke staat van vergelding, eerst na de opstanding een' aanvang zal neemen; en waarvan de andere den dood beschrijft als een' staat van rust, vrede en helderheid, als een' staat van herdenking en gevoel, als een' staat van overweeging en voortgang, als een' staat van onuitspreekelijke verwachting en vreugd, en eindelijk als een' staat van inniger verëeniging met God en den Zaligmaaker (α): terwijl, gelijk van zelve spreekt, het tegenovergestelde van dit alles omtrent de ongelukkigen moet plaats hebben, die in hunne zonden gestorven zijn.

Ik kan aan dit gevoelen gaarne mijn zegel hangen, en vinde het noodeloos, daar deeze leerredenen veel gelezen zijn, hier de bewijzen, waarop het gebouwd is, te herhaalen. De enkele wijsbegeerte, dunkt mij, kan weinig den toestand des doods tot zekerheid brengen: daar wij ons toch geen denkbeeld hoegenaamd kunnen vormen van het bestaan van onzen geest, ontheven van de Organen onzes lichaams: het eenigste voertuig, door welk hij in dit leven werkzaam is, en zoo wel denkt, als voelt en handelt; en het intuschen niets minder dan volkomen bewezen is, dat wij de fijere Organes van hetzelfde in een ander leven met ons zullen medeneemen: behalven nog daarenboven dat de poogingen der rede niet verder hebben kunnen gaan, dan eene onsterfelijkheid der ziele 't zij dan waarschijnlijk of zeker te maaken, maar nimmer om eene opstanding vast te stellen, gelijk ons deeze door de Openbaaring is medegedeeld. Wanneer men dan den Bijbel raadpleegt, is het mij voorgekomen dat men grovelijk dwaalt, wanneer men zich ons tegenwoordig lichaam niet anders voorstelt dan als een kleed, 't welk met ons bestaan niet op het naauwst verëenigd is, en 't welk men vrijelijk af kan leggen, en tegen een nieuw gewaad verwisselen, zonder daaron, wat het wezen der zaak betreft, in 't minste te veranderen. Hoe zeer het betere deel van ons in allen opzichte

(α) Eene uit het Hoogd. vertaalde verhandeling, in een paar nummers der Vaderl. Bibliotheek van 1804 ingevogten, gaat nog verder, en stelt den dood der oprechten als eene loutering voor, die zelfs, schoon met de volle verzekering van aanstaande gelukzaligheid, met smertelijke beproevingen zou kunnen gepaard gaan: voor die geenen althans onder hen, die nog niet rijp waren voor een volledig geluk. De prijsverhandelingen van den Heer VAN DER WILLEN over deeze zelfde stoffe, door het *Hollandsche Genootschap tot verdediging van den Christeliken Godsdienst* in 1811 bekroond, verrijdt zich zaaklijk niet ver van het gevoelen van den Heer Roux.

verwonderlijk bestaan, en zo men wil ons eigenlijk Ik, ongetwijfeld overblijft, en na den dood aanvankelijk gelukkig of ongelukkig wordt: zoo is evenwel het ligchaam, 't geen ons de dood ontnemt, en 't geen ons ten jongsten dage verheerlijkt zal terug gegeven worden, zoo eng met hetzelfde verknocht, en maakt met hetzelfde samen zoo zeer den geheelen mensch uit, dat bij de onderlinge scheiding deezer twee bestanddeelen, welke voor een' tijd moet plaats hebben, WY, WY ZELVEN gezegd worden te sterven, gelijk bij de wedervereeniging WY, WY ZELVEN gezegd worden te zullen opstaan.

't Is hier de vraag niet, of wij iedere zwaarigheid, welke zich daarbij voor onze denkbeelden opwerpt, volkomen kunnen beantwoorden: want hoe veele tegenstrijdigheden schijnen er beide in de Physische en Moreele waereld aan ons bekrompen verstand zich aan te bieden, die evenwel niets minder dan tegenstrijdigheden zijn: de Goddelijke invloeden, bij voorbeeld, op ons verstand en hart aan de ééne, en onze onbetwistbaare vrijheid aan de andere zijde? Maar de vraag is enkel, wat wij uit het weinige, 't welk ons omtrent den staat des doods geopenbaard is, in dit opzicht besluiten kunnen. En hoe veel beslissend zijn dan niet reeds die woorden des Zaligmaakers (Joh. VI vs. 39): *En dit is de wil des Vaders die mij gezonden heeft, dat al wat hij mij gegeven heeft, ik daar uit niet verlieze, maar hetzelfde opwekke ten uitersten dage?* En op deze laatste woorden legt Jesus zulk een' nadruk, dat hij ze in deeze zelfde redenvoering nog driemaal herhaalt. Maar kon het nu gezegd worden een verliezen te zijn van 't geen hem zijn Vader gegeven had, zo de ziel het tegenwoordige ligchaam, hoedanig dan ook ontwikkeld, niet weezentlijk behoefde om den Mensch, in den vollen nadruk van het woord, te doen bestaan? Was de Mensch dan daarom verlooren, al kreeg hij dat zelfde ligchaam in eene nieuwe verheerlijkte gedaante niet weder? Was zijne ziel niet reeds na het afwerpen van dit omkleedfel hoogst gelukkig; en konden er haar, zo zij al een gewaad behoefde, niet duizend andere omkleedfelen worden toegereikt? Het schoone hoofdstuk van 1 Cor. XV, rust op geen' anderen grondslag. Wat zegt het toch: *Zo Christus niet opgewekt is, zoo is onze prediking ijdel, en ijdel is ook uw geloof. — Zoo is ook uw geloof te vergeefsch; zoo zijt gij nog in uwe zonden; zoo zijn dan ook verloorn, die in Christus ontslaapen zijn.* Waarom dan dit alles? Had de offerhande van Christus niet voor de zonde betaald? Ging zijne ziel niet na den dood in 't Paradys? Had hij niet even eens zich aan zijne Discipelen met de aanneeming van zijne voorige gedaante kunnen vertoonen, en hun toeroepen: Ik leef? Had deeze ziel zich in den Hemel niet met eene andere zichtbaare gedaante ter Rechter-hand des Vaders kunnen plaatsen, en daar

dat alles verrichten, wat hij met zijn oorspronkelijk aardsch, maar daarna verheerlijkt ligchaam in der daad verricht heeft, en noch verricht? Wat schade, wat verlies zouden de Christenen van Corinthen, en van alle landen en tijden daar bij geleden hebben, dat Jesus niet was opgewekt geworden, indien hij ook zonder dat in een' volkomen zin kon gezegt worden te *leeven*?

En deeze zelfde redeneerkracht heeft dus natuurlijkerwijze ook plaats omtrent alle die, die met hem gestorven zijn, en ook met hem zullen opstaan (a): 't welk dan in het vervolg van dat hoofddeel verder ontvouwd wordt in het antwoord op die vraag: *Hoe zullen de Dooden opgewekt worden, en met hoedanig een ligchaam zullen zij komen?* wanneer ten duideljkste verzekerd wordt, dat ons tegenwoordig ligchaam het graan is, 't welk eerst gezaaid moet worden, en in de aarde sterven en vergaan, eer er de halm uit oprijst; 't welk millioenen verscheidene trappen van luister zal opleveren bij de millioenen ondeelbaaren, die ieder het zijne zullen terug bekomen; en 't welk, in plaats van hier in verderffelijkheid, onëer, zwakheid, en als een natuurlijk ligchaam gezaaid te zijn; in onverderffelijkheid, heerlijkheid, kracht, en als een geestelijk ligchaam, zal opgewekt worden. Het is noodeloos hier de bewijsplaatsen te vermenigvuldigen (b): doch zo men die wil naslaan, die ik hier onder noeme, zal men altijd ontdekken, dat, niettegenstaande het overblijven en werkzaam overblijven der ziele, het waare *Leeven* zoodanig aan de verëeniging van ziel en ligchaam verbonden is, dat het in een' zekeren zin de *Persoonen* van Christus en de Zijnen zijn, die gezegd worden gestorven en opgewekt te zijn, of nog te zullen sterven en opgewekt worden; en dat dit met elkander onderling in het nauwste verband staat. Van daar wordt ook de dood bestendig met de rust van den slaap, en de Opstanding met het weder ontwaaken vergeleeken: gelijk het sterven zelfs den naam van ontslaapen daarvan ontleend heeft. Ons ligchaam behoort dan in den sterfksten zin tot den volkomen Mensch; de ziel, die aan hetzelfde van God gegeven is, en wel, gelijk mij hoogst waarschijnlijk voorkoomt, in het oogenblik onzer allerëerste wording (c), en middelijk door de voortteeling (want waarom zou een' Mensch, uit

(a) Dit wordt insgelijks; 1 Thesf. IV vs. 14 bijna met dezelfde woorden uitgedrukt: *Indien wij gelooven dat Jesus gestorven en opgestaan is, zoo zal ook God de geenen, die ontslaapen zijn met Jesus, wederbrengen met hem.*

(b) Zie bij voorb. Joh. V vs. 28, Hand. II vs. 24, Rom. XIV vs. 9, 1 Cor. VI vs. 14, 1 Thesf. I vs. 10, Hebr. XIII vs. 20, 1 Petr. II vs. 21, Openb. I vs. 18.

(c) Zo dit gevoelen het waare is, gaat er zelfs geen *Embryo*, die ontijdig afgesneeden wordt, voor den hemel verloren.

ziel en ligchaam saamgesteld, niet het leven geeven aan een' Mensch, insgelijks uitziel en ligchaam saamgesteld?) — deeze ziel, zeg ik, is in ons zoodanig met haar voertuig verbonden, dat zij ons zonder hetzelve, zoo lang wij op aarde verkeeren, even weinig laat denken als handelen. In de eerste dagen en weeken na onze geboorte, is ons leven even dierlijk als vóór dezelve: doch allengskens bekomen onze Organes de noodige rijpheid, om vatbaar voor de werkingen van den geest te worden; en de bewustheid van ons bestaan begint zijne volkomenheid te bereiken. In den slaap, in ziekten, houden voor een' tijd deze betrekkingen op, en, hoe de geest ook intusfchen werkzaam moge zijn, Wij, dat is de Mensch gelijk hij thans in zijn geheel bestaat, hebben geen bewustheid van deeze werkzaamheid. De dood ontbindt deeze betrekkingen nog op eene veel sterkere wijze, maar om ze bij de Opstanding wederóm op eene veel engere en voortreffelijkere wijze te vernieuwen. Van onze eerste vorming af, ligt in dit ligchaam dus de kiem van alles wat het eens tot in de verfte eeuwigheid, met de ziel vereenigd, worden zal; en de scheiding des doods is dus alleenlijk de tijd der toebereiding, om het in de waare gedaante, voor welke het bestemd is: niet meer als het zaadje, maar als de weezentlijke plant (a): te voorschijn te doen komen; om uit het kleine tarwegraan den rijken halm, om uit den onāanzienlijke bloembol en akker, den heerlijken hyacinth, de hondert-jaarige eike te doen uitspruiten; en om Organes, van welke wij nu nog geen denkbeeld hebben, aan de ziel ter nieuwe bewerking aan te bieden.

Doch even zoo zeker als het is, dat ons tegenwoordig ligchaam te nauw met onze Ziel verbonden is, om het slechts als eene toevallige hoedanigheid van ons bestaan te beschouwen: even zoo zeker is het ook, dat in een' anderen zin de ziel, ons wezentlijk en ontstoffelijk deel, na het sterven overblijft; en dat op deeze wijze ook wederóm WIJ, WIJ ZELVEN, waarlijk en met het hoogste recht gezegd worden te blijven leeven. De bewijspiaatsen hiervan, met het geen de rede zelve ons daarómtrent kan doen vermoeden, zijn te bekend, om er bij te behoeven stil te staan; en sommige daarónder zullen gedeeltelijk zoo even nog van zelve in overweeging komen. Dikwijls heb ik mijne gedachten over die vergelijking des doods met den slaap, van welke ik zoo even sprak, verder laten doorgaan; en mij dan wel eens afgevraagd: Zou God, indien de slaap geen ander oogmerk had, dan om beide aan ons ligchaam; en, gelijk wij gewoon zijn het uit te drukken, ook aan onzen geest, de noodige rust, en de vernieuwing van krachten tot de werkzaamheden van den volgenden dag te be-

(a) En hangt dit niet meer, dan men denkt, met de voortduuring van ons gelukkig of ongelukkig bestaan in een volgend leven samen?

zorgen; zou God, die om zijne einden te bereiken, steeds de eenvoudigste, kortste en gemaklijkste middelen verkiest; die tot de voeding en onderhouding van ons ligchaam nauwelijks een paar uren tijds als 't ware heeft afgezonderd: zou deeze voor de rust van het slaapen, gedurende welke wij als blokken daar neder liggen, bijna een derde van ons leven geschikt hebben? Zou zijne wijsheid hem geen andere mogelijkheden hebben ingegeven, buiten eene zoo lange werkeloosheid, indien de slaap geen verdere bedoeling, dan enkel die van het rusten had? Kan deeze slaap niet tevens, en wel als een hoofd-einde, tot een soort van toebereiding van onzen geest, zoo ter voortzetting van het tegenwoordige als van een volgend bestaan, moeten strekken, van welke wij ons hier even weinig denkbeeld kunnen vormen, als wij er de noodwendigheid van inzien? Kan wel een onstoffelijk Wezen, gelijk de ziel, avanteur onze Organes door den slaap onvaarbaar gemaakt worden om haare invloeden te ontvangen, daarom alleen gezegd worden onwerkzaam te zijn, dewijl wij van haare werkzaamheden geen bewustheid draagen? Kan, bij voorbeeld, het bekende verschijnsel, dat iets, 't welk men zich des avonds vruchteloos heeft afgetoed om van buiten te leeren, zich, na eenen gerusten slaap, des morgens als van zelve voor den geest komt aanbieden, kan dit alleen uit de rust, die het zenuwgestel gedurende den slaap geniet, verklaard worden? Wat zijn de Droomen? Ik weet wel, dat naar maate men geruster slaapt, men ze doorgaans ook minder heeft; ik weet, dat de verwarring, die zoo dikwijls in dezelve heerscht, aan verkeerde Organes wordt toegekend, die wij den geest gedurende onzen slaap als overleveren; aan verkeerde tekenen, van welken hij zich daar door bedienen moet; ik weet, dat onze droomen gedeeltelijk hunne vorming ontleenen uit vroegere of laater denkbelden, herinneringen, gebeurtenissen, die in onzen geest hebben post gevat. Maar is hier mede de gantsche stof der droomen afgehandeld, en tot klaarheid gebracht? Van waar dan die Romans, die, wanneer wij duidlijk droomen, wij niet zoo zeer scheppen, als wij er ons volkomen lijdelijk bij voelen, en waarin wij schier zonder onzen wil beide als acteurs en aanschouwers geplaatst worden; waarin wij wel meest naar onze denkwijze, en naar onzen gewoone aart, spreken en handelen: maar waar in wij de overige personen dingen hooren zeggen, die wij hun nimmer in den mond zouden gelegd hebben, en daaden zien verrichten, die ons ten uitersten vreemd voorkomen; waar in eindelijk gebeurtenissen na elkander afloopen, aan veele van welken wij waakende nooit zouden gedacht hebben? Waarom dan bestaan de droomen niet veelëer uit dergelijke werkzaamheden, verward of niet verward, als onze geest al waakende er in hondertvoudige verscheidenheid oeffent; en waarom in het tegendeel zijn het eeuwig Historiën, eeuwig Romans, die wij, indien ik mij zoo eens uit

mag drukken, niet opstellen maar lezen? Ik spreek nu nog niet eens van die droomen van voorgevoel, van die zonderling uitgekome droomen, waarvan sommige voorbeelden onloochenbaar zijn, en die met vermogens van onze ziel kunnen gemeenschap hebben, welke tot eene volgende Waereld behooren, maar waarvan in de tegenwoordige somtijds een enkele vroegere straal, wanneer het der Voorzienigheid goeddunkt, aan den geest gaat ontsnappen (a)? Misschien zullen opletende denkers deeze vraagen met meenigvuldige anderen kunnen vermeerderen: maar geeven deeze reeds geen aanleiding genoeg, om aan werkzaamheden van den geest gedurende den slaap geloof te slaan, die ons tegenwoordig vreemd zijn, maar waar van wij met der tijd de zekerheid en de nuttigheid eerst zullen inzien, en er tevens de vruchten van inzamelen? Want wie zou durven beweerden, dat ziel en ligchaam in dit opzicht altijd zoo geïsoleerd zullen blijven, dat wy het bewust zijn van 't geen de ziel gedurende dat derde van ons leven verricht heeft, nimmer ontvangen zullen? Zou dan de vrucht van den arbeid eenes zoo zuiveren wezens voor eeuwig kunnen verloren gaan? En om dit nu op de afscheiding van ziel en ligchaam, wanneer wij dood zijn, toetepasfen: zou de ziel niet ook de geïsoleerde werkzaamheden, die zij in den staat des doods, gelijk wij zeker weten, oeffent, even eens kunnen gerekend worden te behoeven, om bekwaam te zijn tot haare vereeniging met het nieuwe verheerlijkte ligchaam, dat zij bij de Opstanding ontvangen zal: terwijl van zijne zijde ons ligchaam, met alle zijne Organes, de ontbinding, de rust, de verkwikking des doods behoeft, om toebereid te worden tot zijne aanstaande verëdeling, en tot zijne hervatte betrekking op de dan wederkeerende ziele: wanneer de verreezene geheele Mensch nu eerst een inzien genieten zal in het geen de ziel, in den tijd dat zij afwezend was, heeft verricht (b)? En zo men dit gevoelen aanneemt, dat mij ver van onwaarschijnlijk voorkomt, dan vervallen ook verscheiden zwaarigheden omtrent den tusschen-staat

(a) Dit lost misschien ook eene meenigte andere verschijnselen op, die wij in een' zekeren zin onnatuurlijk noemen. Zoude bij voorbeeld de gaave der voorzegging, aan de Propheeten geschonken, niet slechts een door God op dien tijd vroeger geopend zintuig zijn geweest, 't welk reeds in den mensch ligt, en bij alle de overigen van ons geslacht voor eene andere huishouding bewaard blijft?

(b) Het spreekt van zelve, dat de spoedige verandering der geenen, die op den jongsten dag leevend zullen overgebleeven zijn, hier geene tegenwerping tegen zijn kan, zoo min als die der nimmer gestorvenen: daar het Gods wijsheid en macht aan geen middelen ontbreekt, om in deeze enkele, van den gewoonen weg afwijkende gevallen, het gemis dier toebereiding aan de ziele, gedurende den staat des doods, op eene andere wijze te vergoeden.

der weder in 't leven terug gebrachten. Gelijk een wakker wordende, die niet gedroomd heeft, ook geen bewustheid ter waereld draagt van 't geen er gedurende den slaap in hem is omgegaan: zoo hebben ook de Lazarusfen, de Sémida's en Cidli's, en de vroeger en laater opgewekten, om hier op aarde nog eenigen tijd te leeven, bij hun ontwaaken denkelyk, indien al iets duisters gevoeld, althans niets duidelyks geweeten, veel min aan anderen iets kunnen mededeelen van het geen er in dien tusfchen-ftaat in hun omgegaan is; en zo zij aanvankelyk reeds grootere gelukzaligheid dan in dit leven ondervonden hadden, heeft het gemis daarvan, bij volkomen gebrek aan herinnering, hen niet kunnen treffen: terwijl de onwrikbaare verzekerdheid van een toekomend geluk daar buiten twyffel aan zal te gemoet gekomen zijn.

Maar zal de geest dan gedurende den staat der afcheiding enkel in zich zelven werkfaam zijn? Gewisfelyk niet; en men zou er bijna bij kunnen vraagen, of het wel zoo zeker is, dat hij zijne krachten zelfs in den staat des slaaps hier toe bepaalt, en of de opmerking van het zoo doorgaande historieele karakter der droomen niet zelfs van verre eenige aanleiding zou kunnen geeven, om het tegenövergestelde te vermoeden. Ik moet hier andermaal, tot ftaaving van deeze stelling, naar de reeds boven aangevoerde leerredenen van den heer Roux mijne leezers heenwijzen; en zijne gronden noch verkiezende noch behoevende over te fchrijven, zal ik mij enkel met eenige opmerkingen over deeze stof vergenoegen. Het N. Testament behelst mijnes oordeels geen vruchtbaarer plaats omtrent den staat des doods, dan die van Luc. XXIII, die jaarlijks, fchoon doorgaans meer met andere bedoelingen, behandeld wordt: *Heden zult gij met mij in het Paradyf zijn.* Deeze weinige woorden leveren de 9 volgende, of zekere, of ten minften hoogst waarfchynlyke stellingen op:

- 1) De zielen der dooden zijn vatbaar voor gewaarwordingen. De belofte, welke hier aan den bekeerden Moordenaar gefchiedde, zoude anders weinig betekenen.
- 2) Deeze gewaarwordingen zijn van verfchillenden aart; en gelijk er hier eene van genot aan een' berouwhebbenden en geloovenden overtreeder wordt toegezegd, zoo spreekt het fchier van zelve, dat het tegenövergestelde omtrent menfchen plaats moet hebben, die in hunne zonden vergaan. De Parabel van Lazarus en den Rijken man, die tot een zeker punt toe geduurig met deeze stellingen kan vergeleeken worden, geeft hetzelfde te kennen.
- 3) Dit genot, en dus ook dit tegenövergestelde finertelyk gevoel, is met onze gezindheden in dit leven nauw verbonden. De belofte aan den Mede-ge-

kruisfigden door Jesus gedaan, was een gevolg van zijne boetvaardigheid en zijn uitmuntend geloof, en een verhooring zijner bede.

- 4) Deze verschillende gewaarwordingen in den staat des doods behooren zoodanig tot ons IK, dat, even als te vooren aangetoond is, dat door de enge betrekking, die ons ligchaam op den geheelen Mensch heeft, WIJ ZELVEN in een' zekeren zin gezegd worden waarachtig te sterven: zoo ook weder in een' anderen zin WIJ ZELVEN waarachtig overblijven. Gij zult met mij in 't Paradijs zijn: en men lette hier, dat dit door den Zaligmaaker een' korten tijd te vooren wierd uitgesproken, eer hij, in 't oogenblik zelve van 't sterven, zeide: *Vader, in uwe handen beveele ik MIJNEN GEEST.* Zoo worden ook de woorden bij Matth. XVI vs. 26: *schade aan zijne ziele lijden*, door Lucas IX vs. 25 uitgedrukt met *zich zelve verliezen*, of *schade aan zich zelve lijden*. En Paulus zegt Phil. I vs. 23 *Ik heb begeerte om ontbonden en met Christus te zijn, en 2 Cor. V vs. 8 Wij hebben meer behaagen om uit het ligchaam uit te wonen, en bij den Heere in te wonen.*
- 5) De zielen der dooden wordt eene plaats toegewezer. De Heer Roux verzekert, als eene zaak die boven alle tegenspraak gesteld is, dat de Jooden door het woord van *Paradijs* nimmer iets anders verstaan hebben, dan het onzichtbaare verblijf van de zielen der rechtvaardigen na hunnen dood. Dan, het komt mij ten minsten voor, dat de klimmende spreekwijze van Paulus, wanneer hij 2 Cor. XII eerst zegt tot in den derden Hemel, en dan in 't Paradijs te zijn opgetrokken geweest, te kennen geeft, dat het Paradijs ook wel de heerlijkste plaats des Hemels heeft betekend: gelijk dit nog sterker bevestigd wordt door Openb. II vs. 7. En deezem zin zoude ik er ook hier liever aan geeven, wanneer Christus tot dien bewelddadigden zegt: *Gij zult met mij in 't Paradijs zijn.* Want dat de Zaligmaaker daarna is opgevaaren naar den Hemel, verhindert niet, dat zijne ziele, in de geheel andere betrekking des doods, zich in de meeste nabijheid bij zijnen Vader bevonden hebbe.
- 6) De zielen der dooden vinden niet allen haar verblijf in dezelfde plaats. Mischien zelfs is het Paradijs niet dat van alle rechtvaardigen: gelijk uit Openb. VI vs. 9 zou kunnen opgemaakt worden: maar zekerlijk althans ligt in de toezegging des Zaligmaakers aan den bekeerden moordenaar duidelijk genoeg opgesloten, even gelijk het omtrent de verschillende gewaarwordingen der dooden reeds opgemerkt is, dat het zijn met hem in 't Paradijs, bij voorbeeld, niet het lot van den anderen ongelukkigen, die terzelver tijd gekruisfigd was, zoude worden.
- 7) De aangename of onaangename gewaarwordingen van de zielen der dooden

ontleenen deeze laatste, onder anderen, uit de plaats van haar verblijf. Ook dit dunkt mij ligt duidelijk in deeze belofte opgeslooten, en in den nadruk op 't woord *Paradijs* gelegd; en ook hier weet ik niet, of de reeds genoemde Parabel niet zonder al te veel beschroomdheid te hulp mag geroepen worden.

't Zou thans mischien het oogenblik zijn, om van de verplaatfing van de zielen der dooden, waar van drie voorbeelden uit de H. Schrift in overweeging komen, te spreken: Doch behalven dat de woorden, uit welken ik bezig ben gevolgen te trekken, er mij geen aanleiding toe geeven, zoo zullen zich deeze voorbeelden van zelve in het nummer, tot welk ik nu overgaa, verëenigd vinden.

8) De zielen der dooden hebben een soort van betrekking op elkander. Gij zult **MET MIJ in 't Paradijs zijn.** Zou dit alleen betekenen: onze zielen zullen zich op dezelfde plaats verëenigd vinden, zonder verder in de minste onderlinge gemeenschap te staan? of ligt er in dit **MET MIJ** niet een aanmerkelijk en wezentlijk gedeelte der belofte? Het laatste koemt mij onbetwistbaar voor. En men zie boven al niet voorbij, dat hier een geheel ander geval is, dan toen Paulus een verlangen had, om, door zijnen dood, met Christus te zijn, of bij den Heere in te wonen: want dit raakte eene betrekking tusfchen de ziel eenes gestorvenen en den verheerlijkten Heiland; hier in 't tegendeel is het de betrekking tusfchen den dooden boeteling, en den dooden Jesus: welke laatste, wat voorrechten hij ook boven zijne natuurgenooten smaaken mogt, toch wezentlijk, even gelijk zij, den waarächtigen staat des doods beproefd heeft.

Dit brengt mij tot de gewigtige plaats van 1 Petr. III vs. 18 — 20, vergeleeken met het 6de vs. van het volgende vierde Hoofddeel. Ik kan niet na-laaten alle andere verklaaringen derzelve voor gedwongen te houden; en, na met **MICHAËLIS** geleezen te hebben: *Christus is wel gedood naar het vleesch, maar levendig gebleeven naar den geest: naar welken hij ook heen gegaan zijnde, den Geesten, die in de gevankenis zijn, gepredikt heeft, die eertijds (in de dagen van Noë) ongehoorzaam waren enz.:* dit ook met hem te verstaan van eene werking van den afgescheiden Geest van Christus op de zielen der geenen, die in den Zondvloed waren omgekomen: eene werking, die derzelve heil ten doel had, en die plaats gehad moet hebben gedurende den tijd, dat Christus ligchaam in 't graf lag. Ik begrijp zelfs niet, dat **MICHAËLIS** de andere woorden, die zoo kort op deeze volgen, en die door deeze uitlegging zoo veel licht ontvangen, niet in denzelfden zin heeft opgevat: *Want daar toe is ook den dooden het Euangelium verkondigd geworden, op dat zij*

wel zouden geoordeeld worden naar den mensch in het vleesch, maar leeven zouden naar God in den geest. Het geheele stelsel kooft dan hier op neder: God heeft wel noodig geacht de eerste Waereld, met uitzondering van het huisgezin van Noë, te verdelgen, maar evenwel aan de zielen van zulk een aantal ongelukkigen eene genade willen bewijzen, die anders den geenen, welke in hunne overtredingen worden afgesneden, niet te beurt valt: de genade naamentlijk, van dezelve bij elkander verzameld te houden tot den tijd van Jesus dood, en ze alsdan andermaalen aan de beproeving eener prediking te onderwerpen. Dit Euangelium, deeze blijde boodschap van vergiffenis en verlossing, op voorwaarden van geloof en bekeering, die zij eens op aarde versmaad hadden, moest aan deeze zielen door de ziel van Jesus bekend gemaakt worden: even gelijk de prediking van den nog leevenden Jesus, te vooren aan de leevende menschen op aarde geschied was; en tot dat einde moest zijne ziel zich in haarlieder midden begeeven, even gelijk hij zelf zich tot zijne prediking op aarde in 't midden der menschen begeeven had. Ik betuig in dit stelsel geen de minste onmogelijkheid noch onwaarschijnlijkheid te zien; noch te durven beweerden, dat dit aan Petrus door openbaaring niet zou hebben kunnen bekend gemaakt zijn geworden. KLOPSTOCK laat, in den XVII Zang, den Heiland eerst na zijne Opstanding deeze prediking verrichten: Doch zomen, met MICHAËLIS, gelijk de samenhang en de constructie het volstrekt schijnen te vorderen, ζωοντες door *levendig gebleeven*, en niet door *levendig gemaakt*, moet overzetten, vervalt deeze opvatting; en het kooft mij veel natuurlijker voor, die prediking door de werking eener ziel op zielen aan te neemen.

Met deeze stof van de betrekking der dooden op elkander onderling, hangt eenigermaate samen die van de dooden op de nog leevenden. Doch in dit opzicht hebben het bedrog en de bijgeloovigheid, veel eeuwen achter één, eene zoo sterke rol gespeeld, dat men in onze verlichte dagen mischien niet onpartijdig genoeg meer is, om zelfs de mogelijkheid der zaak in eene bedaarde overweeging te brengen.

Zonder mij te durven vermeeten, de natuur der afgescheidene geesten, noch derzelver wijze van bestaan, genoeg te doorgronden, om hun door eene orakelspreuk alle middelen van gemeenschap, 't zij ze onder de zinnen vallen, of voor ons verborgen blijven, met de leevenden te betwisten, veel minder te beslissen, wat God hun al of niet zou kunnen toestaan, of in welke hoedanigheid hij dezelve, tot bereiking van hooge eindens, zou kunnen bezigen; zonder alle

ver-

verhaalen daarentrent van lieden, wier doorzicht en hoogste geloofwaardigheid men geen recht heeft in twijfel te trekken, met een' lach van bespottig te verwerpen, of reeds te vooren als een spel hunner verbeeldingskracht, of de uitwerking van een te bloedrijk gestel te beschouwen: zal ik enkel met een woord de twee voorbeelden van verschijning, welke de gewijde bladeren behelzen, aantippen. Het eerste is die van Samuël aan Saul; het andere, die van Moses op den berg der Verheerlijking aan de drie discipelen des Heilands. Ik weet dat de verschijning van Samuël meest altijd voor een bedrog der toveres gehouden wordt: doch verwisfelt men hier bij niet twee van elkander zeer verschillende dingen: het ééne, of het de bedriegster is, die Samuël heeft doen te voorschijn komen; het andere, of God heeft toegelaaten, dat Samuël, tegen haare verwachting aan, verscheenen zij? en tot dit laatste gevoelen doet mij de verwondering der vrouwe zelve, toen zij den weezentlijken Propheet, en niet het Phantôme, dat zij voor dacht te brengen, bespeurde, volgens 1 Sam. XXVIII vs. 12, overhellen; en vervolgens ook de waardige taal, die hem in den mond gelegd wordt, en zijne vervulde voorzegging, die de vrouwe nimmer in die bijzonderheden voor uit kon zien, en die zij, indien zij Samuël aanvankelijk gekend had, ook waarschijnlijk zich wel gewacht zou hebben te doen. Althans, zo ik mij in deeze wijze van die gebeurtenis uitleggen bedriege, zoo zoude ik ten minsten lieden van den eersten rang in de Bijbelkunde kunnen noemen, die met mij daarentrent eenstemmig denken. Wat Moses betreft, zoo is het zeker zonderling, dat de ziel van een' afgestorvenen zich hier met een' nimmer gestorvenen (a) verëenigt, om, *zelve in heerlijkheid gezien zijnde*, tot de verheerlijking des Heilands op den berg mede te werken; met Jesus te *spreeken*; en den *uitgang*, dien hij te Jerusaleem *volbrengen zoude*, ten aanhoore van drie Discipelen, te *verkondigen*. (Zie Luc.

(a) De Hemelvaart van Elias, zoo wel als die van Henoch, worden beiden door MICHAËLS, die anders ver is van aan wonderen geen geloof te slaan, betwist; en die van Elias voornaamentlijk, uit hoofde, dat er (volgens 2 Chron. XXI vs. 12) lang na dien tijd een geschrift van hem, met voorzegging van onheil, aan Joram gebracht wierd. De tegenwerping is in 't geheel van weinig belang: doch ik geeve als eene oplossing, die mij de natuurlijkste voorkomt, in overweeging, of men voor den Propheet Elia niet of ELISA, die toen nog leefde, of wel den Propheet Eliëzer moet leezen, van wien juist in 't laatste vers van 't voorige Hoofddeel gesproken was. Dit zoude ik zelfs verkiezen, om dat er in de boeken der Chronieken noch van Elia, noch van Elisa met een enkel woord gewag gemaakt wordt. Hoe ligtelijk kan door eene fout der afschrijvers het eene woord in 't andere verkeerd zijn!

IX vs. 30 en 31.) Men zoude bijna verleid worden, hier uit op te maaken, dat Moses, van wien wij zeker weeten dat hij gestorven is, reeds te vooren uit den doode was opgewekt: doch daar er niet het minste bewijs hier voor aanwezend is, en het in 't tegendeel tegen die uitdrukkelijke en herhaalde verklaring aanloopt, waarvan ik boven reeds heb gewag gemaakt, dat Jesus *de Eerste, de Eersteling, de Eerstgeborene uit den dooden* is: zoo schijnt het zeker te blijven, dat de ziel van Moses zich hier, even als de opgevaarene, en dus naar ziel en ligchaam leevende Elias, in eene heerlijke maar tevens menschelijke en kennelijke gedaante aan de drie Discipelen, die Christus met zich mede nam, vertoond heeft; en hoe veel andere gevolgen hier wederom, ten opzichte van den staat des doods, zo dit niet een hoogst buitengewoon geval ware (a), uit te trekken zouden zijn, zal ik thans niet ontwikkelen.

9) Eindelijk de laatste stelling, die in de woorden van Christus aan den bekeerden Moordenaar ligt opgesloten, is: dat die staat van bewustheid en gevoel, en die overvoering der zielen naar de voor haar bestemde plaats reeds zeer kort na den dood, ten minsten *kan* bestaan. Het woord van *heden*, en de weinige uren in 't geheel genomen, die Jesus in 't graf gelegen heeft, bewijzen dit genoegzaam. Ook schijnt de Parabel van Lazarus en den Rijken man dit insgelijks te kennen te geeven. Het spreekt van zelze, dat men ze niet geheel letterlijk kan opvatten; en dat er, terstond na den dood, als 't ware de geheele belooning en straf in wordt voorgesteld, en dus tuschen den staat des doods, en dien na de opstanding, geen onderscheid in wordt gemaakt. Doch de Rijke man gedenkt in dezelve evenwel aan zijne Broederen, die hij achtergelaaten had, en die nog leefden: 't geen althans den staat des doods uit de Parabel niet geheel schijnt uit te sluiten. Ik zeg intuschen *kan bestaan*: om dat men weder uit sommige uitdrukkingen, gelijk Matth. IX. vs. 24. en Hand. XX vs. 10, dikwijls gegist heeft, dat de zielen van die gestorvenen, die bestemd waren hier in het leven terug te keeren, wel opgehouden hadden de onderlinge betrekking met het ligchaam te oeffenen, maar nog niet de vaste plaats, welke haar togedacht was, bereikt hadden.

Dit zij genoeg over deeze stof, van welke men het verdere in veelerlei Werken kan aantreffen. Ik wilde slechts doen zien, dat, zo KLOPSTOCK, gelijk onbetwistbaar zeker is, de vrijheid wel gehad heeft de zielen der Vaderen, vóór derzelver Opwekking, in zijn ontwerp in te weeven: hij evenwel, van het heerlijk ligchaam, met welk zij omtrent den tijd van Christus Opstanding verëenigd wier-

(b) Dat Petrus het voor eene waare gebeurtenis, en niet voor eene vertrekking van zinnen gehouden heeft, kan men uit zijn' algemeenen Zendbrief opmaaken (2 Petr. I vs. 16—19).

den, in tegenövertelling van haaren voorigen toestand, geheel een ander gebruik mijnes inziens had moeten maaken, dan ze enkel maar te doen straalen en glinsteren.

Wat nu de schildering deezer Opwekking zelve betreft, zoo schijnt er mij, niet tegenstaande al de verscheidenheid, die de Dichter van bijkomende omstandigheden ontleend heeft, toch steeds, door dit in bedwelming vallen, en door die enkele beschrijving van meerder zichtbaaren luister, een zekere eenvormigheid in te heerschen. Zeer veel schoonheid zal men in de ontwaaking van Rachel, van Joseph, van Daniël, Moses, Jonathan, en Simeon ontdekken. Die van Benóni is een geheel Drama van de uiterste tederheid. Den Man, die, in het graf van Elifa gelegd zijnde, door het aanroeren zijner beenderen herleeft, heeft KLOPSTOCK in eene Vrouw veranderd: 't geen men hem gaarne, wegens het alleráandoenlijkst tafreel, dat wij er door bekomen hebben, vergeeft. De onderwerping aan Gods wil van Koning Salomo, om dat hij niet onder het getal der vroeger Vereezenen behoorde, en zijn ligchaam tot den Jongsten dag in 't graf moest blijven liggen, is mede fraai behandeld. Aan Abraham, Isaac en Jacob heeft de Dichter waarschijnlijk hunne vrouwen en kinderen, de wettige althans, en niet de dienstmaagden of haare zoonen, in de Opstanding niet willen onthouden; anders weet men nauwelijks, wat sommigen derzelve gedaan hebben, om met zoo groot eene gunstbewijzing geëerd te worden. Van Lea's zoonen komen de meesten zekerlijk vrij onverdiend tot dat geluk; en in plaats van hunne moeder, zoude men mogelijk de Godvruchtige moeder van Samuël, en al ware het ook de Moabitische Ruth, hier liever hebben zien verschijnen. Samuël zelve misfe ik ook niet dan zeer ongaarne op het veld deezer eerste Opstanding. Het verrijzen van Hiskia toont vinding en genie: doch of er overal een zuivere smaak in heersche, laat ik liever aan anderen ter beöordeeling over; ook had ik wel gewenscht, dat hij zijn terug bekomen leven niet had behoeven aan te vangen, met vloeken tegen Sanherib uit te spreken. Bij de opstanding van Habakuk, Amos, Ezechiël en andere Propheten, komen eenige dichtregels voor; die zeer duister zouden blijven, zo men de voorzeggings deezer mannen niet tevens opsloeg. Om ze eenigfins verstaanbaar te maaken, gelijk ten opzicht van meerder Schriftuurplaatsen van dit gedicht, heb ik de Nederduitsehe vertaaling van den Bijbel moeten volgen, en mij dus niet zoo stipt, als elders, aan de uitdrukkingen van KLOPSTOCK kunnen houden, die op de Hoogd. overzetting zullen geschoeid zijn (a). Wat hem bewoogen hebbe, om Melchisedek

(a) Mischien had ik ook Z. XI vs. 531, in plaats van: *Zoo dat de Pijniger zank*, moeten zetten: *Zoo dat de Haater zank*, daar het een zinspeeling is op Ps. CVI vs. 10; gelijk mede vs. 569 *gloeienden oven* in plaats van *gloeiende diepte*, in het bekende geval der drie Jongelingen; doch ik weet niet, of het hier de Duitsehe vertaaling is, die KLOPSTOCK deeze uitdrukkingen heeft doen gebruiken, dan wel zijne keuze.

door iemand, die hem toen begrөөf, dood op het veld te doen vinden, en wel zoo ver van zijne Koninklijke stad verwijderd, als de oorsprong der Jordaane is, durf ik niet bepalen. Ik voor mij zoude den man *zonder begin der dagen, noch einde des levens* liever tot de nimmer gestorvenen gebracht hebben. Eindelijk, zo de toen ook ontwaakte Asnath de vrouw van Joseph zijn moet (en er komt in den Bijbel niemand anders voor van dien naam), had haare verrijzing, door eenige trekken die dit hadden aangewezen, wel dienen opgehelderd te worden. Hilkia's zoon, weet men voor 't overige genoeg, dat Jeremia is.

Het verhaal van alle die ontwaakingen wordt, omtrent halverwege van deezen uitgestreken Zang, door dat van de beenbreking der gekruisfigden, het doorsteeken van Christus zijde, en den dood des bekeerden Moordenaars afgebroken. Den laatste worden mischien eenige lange en wat gedrongene alleenpraaken of sterfgedachten in den mond gelegd: doch in de beschrijving der beenbreking is veel stoutheid en waarheid. Zij begint met het 758ste vers, 't welk, door bij vergissing niet naar binnenwaards gedrukt te zijn, met het voorige veerkeerdelijk schijnt samen te hangen.

Mijne vertaaling van deezen Zang is mij voorgekomen vatbaar voor de volgende verbeteringen:

Vs. 3 en 4. ——— zoo heeft mij,

Openbaaring, 't gevoel uwer hoogten doen zaligheid smaaken.

Vs. 7. O diens toejuiching vliede mijn oor, en verwaaije in lucht; of,

Vs. 57. Is der Zondaaren heil en hunnes geloofs verrukking.

Vs. 76. Toen dus onderling zich de Vader en Zoon openbaarden,

Vs. 94. Jesus Christus, de Lijder, d'Ontfermingsvolle, de Liefde,

Vs. 97. Adam, verdor ook niet meer, bloei voort tot het eeuwige leven!

Vs. 120. Hun kan na gevoelen, tast vreugde hen aan, en doorstroomt hen

Vs. 167. Doods tegen over het bosch, waarin hij den Godlijken Lijder

Vs. 176. Niet zoo ver van Golgotha af, kwamen bij hunne graven

Vs. 284. En waar aanbidt gijlieden? die mij herschiep, ô waar is hij?

Vs. 301 en 302. ——— Hoe wonderlijk, ô gij Verzoener,

Zijn de gevolgen van uw Verzoening! hoe vol van genade!

Vs. 333. En de Seraphs weerhielden zich niet, en deden hun Lof-lied

Vs. 373. Als de Zon, die de zoomen der avondwolke met goud verwt.

Vs. 433. Dikwijls herhaalen: Gij leeft! Zoo had het vernietigingsdenkbeeld

Vs. 441. Leeren de Zaligen spoedig. S. Ik leere gaarne. Onderwijs gij

Vs. 538. Om te doen galmen, hoe nu ten tweedenmaale elkander

Vader en Zoon ontvingen, —

- Vs. 708. En in het schitterende stof zinkt hij neêr vol verrukking! Zijn Engel
 Vs. 794. Nog dit bloed uit het lijk des heiligen Lijdenden vloeijen;
 Vs. 797. Eer d'onuitvorschbaare weefflen des sterken bands der Natuur zich
 Vs. 853. Welke boete der gruwlen gedaan, en zich Gode geheiligd
 Had, ook snel te gemoet vloog. —
 Vs. 877. 's Heeren Heerlijkheid zag. Hij zweefde verdiept. Gij zijn aarde —
 Vs. 895. Gerizims kruin mij niet toe, en het eeuwig Outer des Kruisberg?
 Vs. 897. Zongen om Nebo de Englen naar boven, door welke Jehovah
 Vs. 924. Om, bij den Ceder Gods, als een lentestruikje te groenen,
 Vs. 926. Als nu die Ceder zijn' kruin tot in de wolken om hoog heft,
 Vs. 935. In de lucht, in de zachte en lieflijke koelte des avonds,
 Vs. 948. Al zijne Vorsten met hem, en de Priesteren Gods, en wien God toen
 Vs. 960. Puinhoop viel, het hartlijkst van allen! Zij weenden om hem, wien
 Vs. 1054 en 1055. — edoch ach rust hier ook niet het gebeente
 Sauls? D. Gij klaagt toch niet, o gij mijn Jonathan! J. David,
 Vs. 1067 en 1068. 't Pas geroepen, of Jonathan zonk in sluimering neder!
 Even zoo spoedig stond hij, nu gantsch onsterflijk, voor David!
 Vs. 1091. Ging hij vooraan in het lijkgevolg. En eene der klaagstren
 Vs. 1098. Van die vreemde haar Kind, en bracht het den Vader al fiddrend.
 Vs. 1133. Glans zijner zaligheid, had het hem niet in den Hemel verlaaten.
 Vs. 1297. 'k Zag wel Heman en Chalkol den weg des doods betreden,
 Vs. 1417. Lof zij u, Heerlijke, Heerlijke u, die aan gaaven zoo rijk zijt.
 Vs. 1419. Wekt het uw Schepper ook op, hij, die aan gaaven zoo rijk is!
 Vs. 1436. Met het eeuwige leven, oprechte, lijdsaame Vader!
 Vs. 1451. Van Jerusaleem af zich kromde om den voet des Olijfbergs,
 Vs. 1476. Toe, en verfrischte den Moeden. B. De lucht is helder, mijn Vader.
 Vs. 1482. Daar hij de sombre gedachte des doods van Jesus niet uithoudt.
 Vs. 1534 en 1535. Vroeg Johannes aan zijn' Behoeder. Den Hemelschen Jongling
 Kleedt de lente-schoonheid van iedre verrukking. Ik ken hem!
 Vs. 1569. Kooft de Sionietin, en noemt mij de hemelsche naamen.
 Den twaalfden Zang, welke de begraaffenis van Jesus, de droefheid zijner Disci-
 pelen en Discipelinnen, en het sterfbed van Maria, Lazarus Zuster, afschildert, geef
 ik in zijne aandoenlijke en onwederstaanbaare schoonheid mijnen leezeren over. Ik
 veroorloove mij hier bij alleen de vrage: waaröm de Dichter toch heeft goedgevon-
 den, om over de ziel deezer uitmuntende vrouw in haare laatste uren zoo veel dui-
 sterheid te werpen, die bijna slechts een oogenblik vóór haaren uitersten snik ver-
 dwijnt? Het behaagt aan de Voorzienighcid buiten twijffel wel eens aan lieden, die

hun gantsche leven aan den Godsdienst hebben toegewijd, de blijmoedigheid en het vertrouwen, die anders hier van 't natuurlijk gevolg moesten zijn, somwijlen, en vooral in dat gewigtig tijdstip, om wijze redenen te onthouden. Doch is de toepassing hier van op Maria van Bethanien gelukkig? op die Toehoorderesse van Jesus, die van zijne voeten niet af te scheuren was? op haar, die het goede deel gekoozen had, *dat van haar niet zou weggenomen worden?* op de eerste onder zijne leerlingen, die verondersteld wordt na zijn' verzoenenden dood gestorven te zijn? En wat veroorzaakt dan toch bij haar deeze duisterheid? Het is de uitspraak van Moses (a): *Vervloekt zij, die de woorden deezer Wet niet zal bevestigen, doende dezelve;* welke door Paulus (b) dus wordt aangehaald: *Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al het geen geschreeven is in 't Boek der Wet, om dat te doen.*

Dat deeze Apostel in meer dan ééner zijner brieven de Pharisaïsch gezinde Jooden van dien tijd, welke meenden hunne gehoorzaamheid aan de Mosaïsche Wet bij God in rekening te kunnen brengen, uit hunnen waan zocht uit te rukken, door die bondige tegenwerping: zoo gij door *uwe* gehoorzaamheid, en niet door geloof aan Gods vergiffenis, den Hemel wilt binnen treden: zoo weet, dat gij geen één gebod der Wet onvervuld moet laten: want de vloek op de overtreding is algemeen: — dat, zeg ik, Paulus op deeze wijs, tegen dit soort van lieden rede-neert, is zeer natuurlijk. Doch moest deeze uitspraak der Wet de ziel van Maria kwellen? Wien toch der Heiligen van den ouden dag heeft dezelve ooit gekweld? Wanneer heeft God iets anders van den bedorven mensch geëischt dan eene oprechte, schoon gebrekkige gehoorzaamheid, met vertrouwen op zijne vergiffenis gepaard? Aan dien zelfden Moses, die deeze vloekwoorden moest uitspreken, openbaarde de Heere zich tevens (c) als *barmhartig, genadig, lankmoedig, — die de ongerechtigheid, en overtreding, en zonde vergeeft;* en men zoude de helft van Davids Psalmen moeten uitschrijven, behalven zoo veel plaatsfen uit de Prophetiën en de overige boeken van het Oude Testament, om volledig aan te toonen, dat de Heiligen van dien tijd even weinig voor de donderen van Sinai gebeefd hebben, als het de verzekerdste Christen in onze dagen behoeft te doen, welke echter in zijn Euangelie nog veel sterker bedreiging tegen opzettelijke en volhardende ongehoorzaamheid aantreft, dan *Vervloekt is een iegelijk!* Maar waarom dan aan eene

(a) Deut. XXVII vs. 26.

(b) Gal. III vs. 10.

(c) Exod. XXXIV vs. 6 en 7, Num. XIV vs. 18.

der geliefdste Discipelinnen van Jesus, die zoo veele van zijne vriendelijke, uitnoodigende, geruststellende verklaringen had aangehoord, den vrede van haar sterfbed door een' vloek, die haar gewis niet trof, te gaan ontrusten?

In 't voorbijgaan maak ik bij dezen Zang mijne leezers nog opmerkzaam op eene zeer stoute uitlating van KLOPSTOCK, vs. 272, waar de woorden: *toen hij* (Petrus) *de moeder bij Jesus gewaar wierd*, betekenen, *bij de leege plaats, waar Jesus gezeten had.* Zie vs. 264.

Hier volgen de verbeteringen van deezen Zang.

- Vs. 7. Ach nu zal haar het witte gewaad der zege niet kleeden!
- Vs. 26. Alles hetgeen gij van d'Aloë bracht, neem dat op, en verwacht mij
- Vs. 93 en 94. ——— het heil van onrekenbaare eeuwen,
Van nog ongeboorne Verlostens stroomt neer uit een iedre!
- Vs. 138. Thans het geklank van die harpen gehoord, die gij, toen ook nog sterflijk,
- Vs. 140. En nu zong een Choor van Verreeznen, en zag op het ligchaam:
- Vs. 158. Schoonste onder Menschen en Englen, hebt gij tot den dood u vernederd,
- Vs. 191. Eindelijk heeft de Lijder des doods en de Lijder des levens,
- Vs. 256, 257. Op den bloedigen rok van Rachels Zoon, op den rok van Joseph vloeide, zoo vloeije —
- Vs. 301 en 302. En de Englen der andere weenenden. Alziend oog van U, wiens dood zij beweenden, ook gij, gij oog van ontferming,
- Vs. 322 en 323. Riep in zijn' dorst, niet alleenlijk gal; zij gaven hem ook den Ondersten droessem van hunnen hoon in zijn plaagen! *o* Rechter!
- Vs. 371. Joseph van Arimathæa: Gij Broedren des Heeren, mijn Broedren,
- Vs. 380 en 381. Luid geroep doordrong de als rotten verstijfde Vergaading,
Drong haar door beendren en merg! Pas had zij ten Hemel 't geroepen,
- Vs. 387. Harp, die van toonen der droefheid galmt! De flauwste uwer klanken
- Vs. 407. Neer deed zinken, het hoofd, en zocht met benevelde blikken
- Vs. 457. Troost mij weder! ach laat uw vrijmoedige geest me ondersteunen!
- Vs. 492. Ziet hen de Wandelaar aan. Zoo vond uw Engel, Maria,
- Vs. 529 en 530. ——— Zij stonden gereed om des Dooden Moeder thans te verlaaten. *o* Zijne Moeder, ik wil niet,
- Vs. 568 — 570. O gelijk over haar Zuigling een Vrouw zich ontfermt, zoo ontfermt g' u

Over ons, El Schaddai! En schoon zich ook over haar Zuigling
Niet eene Vrouw ontfermde: gij toch zoudt u onzer ontfermen!

Vs. 612. Heen in vrede, bij 't tallooze heir der Dooden des Heeren!

Vs. 633. En hij beefde zoo luid van vreugd, dat een lispelend gefuis hem

Vs. 638. Dwaalt hij met wanklende handen om laag langs de schitterende
snaaren.

Vs. 653. Dan zelfs, wanneer, zoo hij meent, boven hem reeds bonsfen de doffe,

Vs. 661. Tot dat de zonde der erfgenaamen des doods nu verzoend was!

Vs. 842 en 843. En zo een aanval haar op deed vliegen van weerkeerend hartzeer,
Zoude ik deeze ellende der snel ontwaakte verzachten

Vs. 868. Een' der Cederen om: zoo dat dof van het schriklijke ploffen

De dertiende Zang is die van Jesus Opstanding. Het tooneel is hier voor een groot gedeelte wederom in de waereld der Engelen en Gezaligden; en daar door valt het, bij derzelver gesprekken en gebeden, wel een weinig in het lange, en in herhaalingen van het voorige; niettegenstaande er te gelijk veel verhevens en fraais in heerscht: gelijk het geen met Adramélech en Satan bij deeze gelegenheid gebeurt, ontzagchelijk is. Het oogenblik van Jesus opstaan zal mogelijk aan sommigen wat al te kunstig behandeld schijnen: althans de lange gelijkenis de verwachting te vertragen. Doch tot eene der eerste daaden van den Verrezenen, het vroegere Oordeelvellen over de ziel eenes Konings, die zijn volk onderdrukt heeft, te maaken, vrees ik dat meer algemeen voor geene der gelukkigste vindingen zal gehouden worden: behalven dat er op het verhaal zelve nog wel 't een en ander zou kunnen aangemerkt worden. Het geen in de bovenwaereld geschiedt, wordt afgebroken door de twijfelsingen en den zelfsfrijd des Hoofdman, die te vooren bij het Kruis bevel voerde, en nu de wacht bij het graf had; en na de Opstanding eindigt de Zang met de ontroering des Joodschen Raads, toen er de Romeinen en die zeldige Hoofdman komen indringen, om de aardbeeving en het ledige graf aan de Priesteren te boodschappen, waar van de zelfsmoord van Philo 't gevolg is. Beide deeze onderwerpen zijn uitmuntend getekend.

Als verbeteringen in mijne vertaaling van deezen Zang stel ik de volgende voor:

Vs. 29 en 30. Nimmer bezweeken de krachten van mijne Onsterfelijkheid nog voor
d' Oordelen, die Jehovah mij opdroeg! voor 't laatste bezweek ik;

Vs. 67. Neen, gij kunt ons niet de naamlooze vreugd der Verrijzing

Vs. 71. Afaph! (bij vloog in des Zaligen arm) de Godlijke Lijder

Vs. 88. Tallooze juichende schaaren, zij alle Verzoenden! die hebben

Vs. 91. In de bezielende hand der juichende schaaren om Sion,

Vs. 175.

- Vs. 125. Ach gij wordt mij, dus weder herdacht, een uur van het beetre
- Vs. 161. Buigen, de kroonen nederwerpen, en vieren, en danken,
- Vs. 199. Ik, een dor gebeente! O dank, dank zij mijnen Wekker,
- Vs. 206 en 207. Wel maar een enkele aire; de oogst is echter veel grooter,
Dan de onöverzienbaare golven van tallooze airen,
- Vs. 232. Wierd op hem geworpen! Ons heelen de striemen des Lijders!
- Vs. 297. Kwelt ook haar van dit duistere lot des gevelden Oprechten.
- Vs. 326. Maar waar zoek ik hen? Hij is dood, en zal mij niet leeren!
- Vs. 333 en 334. — O konde ik uwer Propheeten
Leering en openbaaring verstaan, het deksel ontblooten,
- Vs. 336. Had ik hem kunnen vraagen! Nu is hij verstomd! Voor eeuwig?
- Vs. 397 en 398. — Gij Heiligen Gods, gij des Heeren
Broederen en de mijnen, gij nu voor eeuwig geliefden,
- Vs. 416. Eeuw, en houden, door de eeuwigheid heen, niet op met te klimmen!
- Vs. 434. Scheppen. Verloste Schaar, ach Broedren des Dooden en de onzen,
- Vs. 549. Als de donder, een nieuwe verbaazing voor haare Bewoondren,
- Vs. 563. Riep: De ure is gekomen, ja de ure der Heerlijkheid is er!
- Vs. 581. Echter de Hemellingen, die luider de Zee en de Stroomen
- Vs. 620. Schitteren zullen! En gij, verstommende vreugde, o leg uw
- Vs. 651 — 653. Eeuwige bron des eeuwigen levens; o laaf gij de zielen
Van hun allen die dorsten, van hun die als 't hijgende hert tot
U om verkwikking schreeuwen! —
- Vs. 687. Nu terstond zou gebeuren, verfnacht was, toen ijlings de wolken
- Vs. 754. Hoog uit het fiddrende stof, de Eerstgeboorne der Dooden.
- Vs. 842. Ziet, de Verhooging van Jesus Christus nam met zijn ontwaaken
- Vs. 854. Na te staaren Hem, die den Troon langs den Lichtweg om hoog gaat.
- Vs. 933. Roerloos, gedenksteen van ontzetting. Er volgden den eersten
- Vs. 971 en 972. Zwarte, bloedende ure, bevlugel, gij ure des doods de
Laatste van uwe schreden. Gij dal van Benhinon, o wees gij,
- De veertiende Zang herhaalt de verschijningen des Heilands aan zijne vrienden en vriendinnen op den dag zelve der Opstanding; en hier heeft KLOPSTOCK, behalven andere schoonheden, aan het ongeloof van Thomas in der daad al zijn Dichter-talent te koste gelegd: gelijk hij het bezoek, met welk Jesus des avonds zijne vergaderde leerlingen en de heilige vrouwen vereerde, tot een tooneel van de tederste aandoeningen heeft weten te maaken. De gemeenzaame vriend, dien Joseph aan Thomas verhaalt hem in de Opstanding wedergegeven te zijn, na dat hij er lang van was gescheiden ge-

weest, is buiten twijfel zijn broeder Benjamin; en de woorden: *Mij scheidde zich reeds in het land van den Nijl af*, zien op het vervoeren der beenderen Josphs naar Canaän: terwijl die van Benjamin in Egypten, waar hij insgelijks gestorven is, bleeven. In het zien van de twee Emmausgangers met derzelver reisgenoot, door de Apostelen en anderen, op het dak van 't huis daar dezelve vergaderd waren, geli k dit verhaal vs. 518 tot 538 voorkomt, is mogelijk wat te veel gezochts, en het beloop daarvan te weinig natuurlijk.

De verbeteringen zijn hier de navolgende:

- Vs. 42. Blijdschap: Weest niet bevreesd! Ik weet, gij zoekt den Gekruisten,
 Vs. 95. 't Schreeuwende hert alleenlijk de bron; de Zon, die om hoog rijst,
 Vs. 148. Uitgebreid; toen de Getuigen van Hem, die leefde, nu kwamen.
 Vs. 280. Magdale? M. Nauwelijks zag ik de Englen. Mijn oog was verduisterd
 Vs. 333. Van zijnen dood, het Kruishout, staat nog! De bergen en rotsen
 Vs. 343. d'Andre, gij zaagt het, leunde in het stof, bij de plaats, daar zijn voet stond.
 Vs. 424. Troosten! Wie ben ik? Wie ben ik? Ach mijne vreeslijke zonde
 Vs. 508, 509. Didymus was op het dak geklommen. De anderen volgden,
 Om door de schoonheid des dags, en het leevend suifen der winden
 Vs. 576. Van haare woede, en gedreig, en geschreeuw, Gethsemane galnde!
 Vs. 600 en 601. Kléopas zeide: Wij wenschen te veel, gij Geliefde! De hoogste,
 d'Onuispreeklijkste vreugd, wie kan ze, al wenscht hij ze, hoopen?
 Vs. 748. Volgde, en droeg het waschvat, waarin de leevende bron was,
 Vs. 916. Dat de beevende ziele van allen, van schrik voor 't gebeurde,
 Vs. 922 en 923. — zoo dat de bazuine uwer legers
 Vóór zich de hooge getorende stad in het Palmdal stortte!
 Vs. 959 en 960. — Doch het duurt niet lang tot aan 't sterven! des levens
 Tijd is vliedend en kort, — — —
 Vs. 961. Maar alleen als 't voorbij is gesnelde; wanneer zijn last nog
 Vs. 1008. Wiens is deeze klagt, die uit de grafsteden uit galmt?
 Vs. 1150. Petrus naderde spoedig: O Broedren van Christus, de mijnen!
 Vs. 1254—1256. Maar steeds nam het getal der Seraphim, die naar hen heenen
 Snelden, nog toe, en dat der Vaadren, die met de juichende
 Englen er heen snelden! Jona Zoone zag de Vergaarding:
 Vs. 1392. En zij stonden rondom hem, en waagden het niet hem te bidden,
 Vs. 1412. Simon, sta op! ik zeg u: U is uwe zonde vergeeven!
 Vs. 1416. Heere! wij volgen u na in Galilza! Des grafkuils

Gelijk de elfde Zang zich met de opwekking van veele Godvruchtigen, bij gelegenheid van den dood van Jesus, had bezig gehouden: deelt ons de vijftiende de verschijning van eenigen derzelve aan sommige Vroomen mede. Onder dit twaalfstal schilderijen zijn ver de meesten uitmuntend, en in de uitvoering heerscht mijnes oordeels veel meer verscheidenheid, dan in die hunner Opstanding. De keuze laat ik gaarne aan den smaak en het gevoel mijner leezers, en voege hier enkel een paar regels ter opheldering bij. De Benóni, die in het eerste tafreel zich aan den jeugdigen Nephthóa vertoont, schijnt de Zoon van den te vooren bezetenen Samma te zijn: de Benóni daar en regen van vs. 328 en 331 is buiten tegenspraak Benjamin, die ook deezen naam gedraagen heeft. Zoo is ook de Cidli, die aan Gedor, haaren echtgenoot, ontrukkt wordt, en onder welke ik reeds te vooren zeide, dat KLOPSTOCK de beminde zijner eigene jeugd, gelijk in haaren dood het verlies dat hij zelf geleeden heeft, aftekent, onderscheiden van Cidli, Jaïrus dochter, wier verheerlijking, en verééniging met haaren Sémidá, den Zang zoo onnavolgbaar besluit. Beter ware het geweest zulke overéénkomsten van naam, terwijl zij somtijds duisterheid verwekken, te vermijden. Voorts komt mij ook het slot van Nephthóas gebed, vs. 116 *sq.*, niet overeenkomstig met het vroegere gedeelte voor, noch ook volkomen in denzelfden geest gesteld. De vriendin, die door Debora betreurd wordt, zo men het niet in het verhaal, met het gelijke lijkgevolg tevens, voor eene verächtting der Prophetesse houden moet, schijnt María de Zuster van Lazarus te zijn. Een zonderlinge Geographische fout is in deezen vijftienden Zang ingesloopen. Reeds in het verhaal van Josés, Ananias en Saphira, schijnt de Dichter den weg naar de Jordane als eene wandeling even buiten Jerusaleem voor te stellen: dit evenwel blijkt niet zoo duidelijk, als dat hij in het laatste tafreel den berg Thabor schier zoo na bij de Hoofdstad plaatst, als de Olijfberg bekend is er bij te liggen. Uit onkunde is dit gewis niet geschied, en voor eene Poëtische vrijheid, die buiten dat hier niet noodzaakelijk was, gaat het een weinig ver. Doch wat zijn dergelijke kleine vlekken, in vergelijking van het genie, dat deezen gantschen Zang heeft ingegeven!

De verbeteringen, die ik hier voorstelle, zijn deeze:

Vs. 15. Van de Aarde, bevlakt door geen' laagen trek tot het ijde,

Vs. 27. Wit gemaakt in het bloed des Lams, de zalige Lijders!

Vs. 113. En zich naar 't Hoogre verheft, ondersteund door rijpere jaaren.

Vs. 116. Als ik eens, staat ge 't mij toe, die mij tot dien ernst hebt geroepen,

Vs. 132, 133. — De steeds Onsterflijke kon zich

Niet meer bedwingen van vreugd, en omarmde den hemelschen
Jongling.

- Vs. 162 Zoone des lichts! vertel mij iets van mijne Dooden, Beërver
- Vs. 342 en 343. — Ach, mijne Geliefde
Rust nu beter, —
- Vs. 381, 382. Haleluja, met Heerlijkheid! gij Orion, en gij des
Rechters Weegschaal, gij waart slechts weinige schreden geklommen,
- Vs. 411. 't Rillen van welke zaligheid stroomde mij heen door het binnenst
- Vs. 479 en 480. Op het stillere dak was thans de eenige Zoon der
Rijke bewoondren geklommen. —
- Vs. 501. 't Ernstige noodlot reeds des grooten Propheet's van Judæa?
- Vs. 567. Op de glibbrige keijen, eer ze over de beeke dorst stappen.
- Vs. 570. Stond voor hen beiden. Zij zaten bij hunne toekomende graven.
- Vs. 610. Met geene woestheid nogthans: met waardigheid in hunne bede.
- Vs. 717. Waren gestoken, van ééne van 's Archipelagus telgen.
- Vs. 883. Als met eene ijzeren vuist, rukt ze hoog uit den stroom uit, en treft ze.
- Vs. 1009 en 1010. Tegen één' der met palm-loof omwondene pijlers, een Jongling
Staan, vol ernst, en vol van diep aanbeddende aandacht.
- Vs. 1012. Grooten naam ter eer' de verheven bazuine nu galmde,
- Vs. 1024. Met den ernst van aanhoudende aandacht, verheven naar Hem, die
- Vs. 1094. Klaagden met Joël daar over. Zij vorschten, maar konden de Jongren
- Vs. 1179. Heeft vereend! In zijn eindeloos plan van de zaligheid Aller;
- Vs. 1253 en 1254. — Ik ben, O die den Herfstelder
Onzer onschuld gebaard hebt, —
- Vs. 1279. M. Hebt gij de bloedige kroone des smaads om de slaapen des Heilands
- Vs. 1302. — 1304.
Arm! toen van het Altáár des Gerichts de Zoon in het duistre
Riep: Mijn God! mijn God! waarom hebt gij me verlaaten?
E. Moeder van Christus, —
- Vs. 1308. Zalig ook gij! Gij zijt de Moeder van al zijn Verzoenden!
- Vs. 1405. Om mij deeze boodschap te brengen des luisters van Jesus,
- Vs. 1461. Ziet, hij smacht, en roept naar hulpe, maar zonder verhooring.
- Vs. 1542. Blijde waren, en bang! Nu naadren z' elkaar. Toen verdweenen
- Bij den korten inhoud van het 3de Deel, verandere men bl. 283 reg. 3, *order in orde*. Bl. 284, reg. 11, den naam van *Joël* in dien van *Benóni*, en reg. 13, den naam van *Benóni* in dien van *Joël*.
- De XVIde Zang is voor ver het grootste gedeelte toegewijd aan een eerste Gericht, 't welk de Verlosfer op Thabor over de zielen der Dooden houdt, die sedert zijne Opstanding gestorven waren. In de meesten dier tafreelen heerscht zeer veel Poëti-

sche schoonheid: 't zij de Dichter geheele schaaren deezer Zielen uit allerlei volkeren te gelijk laat verschijnen, en door elkander om genade smeeken; 't zij hij Chris.us over één' of slechts weinige perfoonen tevens de Vierfchaar laat spannen. Eenige ophelderingen of bemerkingen over deeze of geene plaats zullen sommigen mijner leezeren daarbij misfchien niet onāangenaam zijn. Zoo is het bij voorbeeld, indien ik mij niet bedriege minder algemeen bekend, dat de Tiën en Alvader van vs. 70 de ééne den Chineefchen Hemel berekent, de andere, welke vs. 56 terug komt, onder de naamen behoort, waarmede de oude Germaanen het Opperwezen kenmerkten: terwijl men al ligtelijk, bij de geringfte beleezenheid, van den Brama der Indiaanen, en den Zeus Kronion, of Jupiter Saturnus Zoon der Grieken en Romeinen, heeft hooren gewag maaken. Met eenige aandacht zal men vervolgens van zelve zien, dat van vs. 73 tot 104 (daarna ook Z. XVII vs. 93 en 94) verscheiden benoemingen, van dingen of van plekken deezer Aarde ontleend, gelijk de Astronomie zich in 't geheel aan dien roof heeft fchuldig gemaakt, tot beftempeling der ftarren zijn overgenomen. Aan veelen zoude het kunnen toefchijnen, dat Gélimar, die in het fterkfte ongelooft aan de voortduuring der ziele, wanneer zij het ligchaam verlaaten heeft, fterft, niet zoo onmiddelijk al het geluk had moeten ondervinden, 't geen hem KLOPSTOCK doet fmaaken: doch, behalven dat hij een Heiden was, behoort men de verdediging des Dichters, die zich overal als den grootften Voorftander der nederigheid, en den gezwoftenftan vijand des hoogmoeds betoont, in de woorden te zoeken, welke hij hem in den mond legt: *Voor de Onfterfelijkheid zijn wij Armen veel te gering.* De Zelfsmoordenaar, met zulke ftoute verwen in deezen Zang gefchilderd, die kort na Gélimar insgelijks genade ontvangt, heeft zedenkelijk aan *de woede der wanhoop*, waar in hij de daad bedreef, en aan de wrofteling die voorāf ging, dank te weteen. Tufchen beiden kan men de fraaije Epifode van KLOPSTOCKS ziekte, als eene beek, die hij in den ftroom zijnes Gezangs liet vloeien, niet genoeg bewonderen. Hij fchijnt door het zingen van Christus, eerste Gericht, reeds voor onttrent achtjaaren, te doelen op het geen daarvan in den XIII Zang vs. 855 *sq.* voorkomt: ten zij hij aan den tegenwoordigen Zang reeds lang in voorraad gewerkt hebbe. Ook fchijnt deeze zwaare ziekte eene andere geweest te zijn, dan die hem, even na zijn huwelijk, in zijne Vader-ftad overviel. Te bewonderen is ook, niet lang na deeze Epifode, het beminnelijk denkbeeld van Elifāma's hond, wiens ziel ook *haare* onfterfelijkheid deelāchtig wordt, doch het niet hooger in den Hemel brengt, dan tot de gemeenfchap met zielen der jonggestorvene kinderen gedurende den aavang van derzelve verblijf aldaar. Duifter zijn eenigfints de vsf. 316 en 317

't Snorde als zweepen! De pas ter neêrgefabelde Krijgsknecht
Zweepte, schreeuwde enz.

Ik ben hier letterlijk het hoogduitsch gevolgd: *Schwirri' es als Geislung — geis-
sete, schrie.* Ik geloof, dat het in den samenhang op het doorklieven der lucht
ziet, 't welk de neêrgefabelde krijgsknecht ook in het volgende leven verondersteld
wordt met zijn zwaard te doen. Uitmuntend is de straf van Tôi getekend, den
eenigsten, die in dit Gericht als een nog levend mensch gevonnist wordt, doch als
een mensch uit die Star, van welke alle de overige inwooners zich voor de zonde en
haare gevolgen hebben weten te behoeden. Het kan echter enigszins vreemd schij-
nen, dat de misdaad des eersten van dit geslacht, die Gods geboden overtrad, in
het murmureeren bestaan hebbe over den dood, die ons nog blijft verdolgen, niet
tegenstaande de Verzoening des Middelaars ons het eeuwig geluk heeft te weeg ge-
bragt. Ik zeide zoo even, dat hoogmoed het kwaad is, en waarlijk volkomen in
den geest der H. Schrift, 't geen de Dichter het zwaarste en onverbiddelijkste laat
straffen. Dit blijkt niet alleen uit de ontsagchelijke schildering van den Overweldiger
zijner landgenooten, en uit zijn vonnis, met zijn gedrag en zijne taal vergeleeken:
maar ook uit het aandoenlijke verhaal van Zóar en Séba. Indien men hier mocht te-
genwerpen, dat tuschen een' Phariseeër en een' Tollenaar bij geen mogelijkheid een
zoo enge vriendschaps-band kan plaats grijpen, als er tuschen deeze twee veronder-
steld wordt, zal ik ter versoening van Klopstock antwoorden, dat de van zich
zelve laag denkende Zóar het valsch vertrouwen van Séba niet anders zal beschouwd
hebben, dan als het kenmerk van een verzekerd Christen; en dat de hooggevoelen-
heid zijnes vriends zich alleen omtrent God, en niet omtrent menschen zal hebben
geöpenbaard. Misschien evenwel, indien men deeze plaats des Dichters met andere
vergelijkt, waar hij de deure der hoop niet zoo volkomen toesluit, is bij deeze
veroordeeling zijn leunen op de woorden: *voor eeuwig!* wat streng. Welke
Mythologie hij gevolgd heeft, wanneer hij, als de belijders van verschillende Hei-
densche Godsdiensten door elkaar tot den Rechter bidden, de Romeinen of Grieken
daarbij laat zeggen:

Gij met de vreeslijke Bus, gij hebt ze daar ergens verborgen,
Ergens begraven in 't duistere, laat, Minos, niet vallen, niet vallen
Uwe woedende loten! de Bus verberg die voor eeuwig!

— — — — —
Verberg toch, o Minos, de Bus, ja vergruis haar;
Laat uwe woedende loten om laag in het Chaos verwaaijen;

heb ik niet volkomen kunnen uitvorschen. Ik weet slechts, dat VIRGILIUS *Aeneid.* VI 431—433 het volgende zegt:

Nec vero hæc sine sorte data, sine iudice, sedes.

Quæsitur Minos urnam movet; ille silentum

Conciliumque vocat, viasque et crimina discit.

doch dit verklaren de beste Uitleggers (a) van het trekken eeniger naamen van Mederechteren uit de Bus, 't geen Minos, op het voetspoor des Romeinschen Praetors, bij elke zaak gewoon was te doen: terwijl er zich altijd een aantal personen in zulk eene Bus vonden uitgedrukt, van welken het lot telkens beslissen moest, wie over deezen of dien beschuldigten zitten zoude. Sedert heeft de opsteller van het bericht in den Letterbode (23 Jan. 1807) mij wel geweezen naar HORATIUS, die L. II Ode 3 zegt:

Omnes eodem cogimur; omnium

Versatur urna, serius, ocius

Sors exitura, et nos in æter-

Num exilium impositura cymbæ.

doch hier, en in eene dergelijke plaats L. III Od. 1, wordt slechts gedacht aan eene bus, die altijd geschud wordt, en uit welke de eene naam na den anderen, der genen wier beurt het was dit leven te verlaaten, wordt uitgetrokken: 't welk bij deeze Zielen niet meer te pas kwam, en daarenboven op de eigenlijk voorkomende bede in de zoo even aangehaalde regels niet toepastelijk is. Een andere beoordeelaar (in de *Vaderl. Bibl.* 1805 No. 15) verklaart het aldus: dat de zielen der Romeinen hier Minos bidden, dat hij die loten, of stemtafeltjes, waar bij zij mogelijk veroordeeld konden worden, derwijze niet versprooijen, dat zij even als geheel vernietigd worden; en hij meent, dat zo men die stembriefjes voor zulke wilde houden, waar mede de rang der Rechters in het uiten van hun gevoelen beflist wierd, KLOPSTOCK de Zielen kon doen wenschen, dat de bus vergruisd en de loten vernietigd wierden. De Zielen zouden zich, naar het gevoelen deezes uitleggers, dan verbeelden, dat Minos uit goedwilligheid de lotbus reeds verborgen had, en hem dus bidden, dat hij toch vooral de loten niet bij ongeluk mogt laten vallen, op dat de veroordeelingen, die reeds door de onderaardsche rechtbank geveld zijn, niet weder door de Hemelsche, voor welke zij zich thans geplaatst vonden, mogten vernieuwd worden. Deeze uitlegging is buiten twijfel vinding-

(a) Zie HEYNE *ad l. l. et in Excurs. XI Edit. ult.*

rijk: doch de Zielen zagen hier Jesus voor Minos zelve aan, en maakten dus geen onderscheid tuschen twee rechtbanken; en onder deeze Zielen waren er immers ook goede, voor welke er zich vrijspreekende stemlootjes in de bus bevonden, welke in het verbergen en vergruizen der bus geen belang konden vinden.

De Nederdaaling ter Helle maakt het einde van den Zang uit, waar bij de Fictie, dat de Duivelen zich zelve en elkander voor geraamten aanzien, waarvan de verworpene Zielen en Abbadóna (deeze wordt vs 636 door *den Engel* verstaan), althans ten opzicht van zich zelve, vrij zijn, mij altijd toegescheenen heeft, wat te veel in den smaak van MILTON en zelfs van DANTE te vallen.

De volgende verbeteringen zijn mij noodzaakelijk gescheenen.

Vs. 31. Als haar Geleidsman, te rug, van de Dooden, die sedert des Heilands

Vs. 48. Sprak: Wie zijt gij, Zielen? Een dof en door één gemengd schreeuwen

Vs. 199 en 200. Na den dood, gelijk ik? E. God is maar een enkle. Hij
schiep ons,

Doch onsterflijk. —

Vs 408. Versche bloessens, ook wel een vrucht, die gezet is, gevloogen.

Vs. 483. Eeuwig is nu haar verbond, o Séba! d'Onsterflijke hoorde 't,

Vs. 616. Nedergeslingerd, zoo dat ook de Helle vergaat, en de lasten

Vs. 620. In de laagte diep uitgestrekt! Waar de Tempel der gouden

Vs. 643. Maar ook daar, waar de Zielen die onderscheidde, erkennen

Vs. 647. z'Ook tegenwoordig, maar doffer, door woede en door plaag meer
gebroken!

Vs. 676 — 678. Rechterhand leunend, sprak hij tot Magog: De wervelwind
doet mijn

Beenderen wagglen! d'Orkaan huilt mij door 't bekkeneel! ik wil echter
Opstaan! Laat Adramélech liggen! —

Vs. 692. Gog! Zij drong hem omlaag in des Geests onpeilbaarsten afgrond.

De XVIIde Zang begint met de openbaaring van Christus aan Thomas; en brengt den Godmensch vervolgens, als Prediker des Euangeliums, bij de zielen der geenen die door den Zondvloed omgekomen waren, in derzelve gevankenis. Ik heb reeds te vooren mijn gevoelen over dit onderwerp medegedeeld; thans zal ik alleenlijk, wat de inkleeding betreft, nog aanmerken, dat KLOPSTOCK mij hier voorgekomen is een' anderen stijl te hebben aangenomen, dan in al het voorige van zijn gedicht: doch een' stijl, die in het vervolg, beide in deezen XVIIden en in den XVIIIden Zang, nog meermaalen terug keert, en die, behalven het duistere en ingewikkelde, waar meé hij zich omgeeft, te veel naar het Wijsgeerige overhelt, en te weinig

Poëzie is. Eene der moeilijke plaatsen daar onder, maaken, aan het einde der optelling van alle die verschillende gemoeds-beweeingen, die in de zoo lang gevangene Geesten omgingen, eer het uur hunner redding genaakte, de 111de en 3 volgende Versen uit:

————— hoogmoed, van vóór de wedergeroepnen
't Pad te betreedden der eersten, vóór hen den blinkendsten Palmtak
Heen te draagen; woede over 't missen van erfdeel in 't rijk der
Vrijen, waar nacht en onzekerheid niets meer bewolken!

Ik geloof, dat door de Wedergeroepenen de Waereld na den Zondvloed moet verstaan worden, terwijl de Geesten zelve, van welken hier gesproken wordt, de Eersten zijn. De zin zou dan hier op neder komen: Zij waren dikwijls trotsch op het denkbeeld, dat hunne verlossing, met al de heerlijkheid, waar zij mede gepaard ging, de algemeene Opstanding der Dooden van de tweede Waereld vooraf zou gaan: terwijl er op andere tijden zich in hun wederom woede verhief over het missen van een erfdeel in 't Rijk der Vrijen: een gemis, 't geen zij, als gevangenen, nog steeds beproefden. In de vsf. 126 en 127, zal men bij sommige deezer Zielen, die gegaan waren om te onderzoeken of het tijdstip der redding gekomen was, en die wederkeerden; terwijl andere, met hetzelfde oogmerk vertrokken, niet wederkeerden: bezwaarlijk eene geestige zinspeeling op de raave en de duive der Ark over 't hoofd zien. Doch de rede van het niet wederkeeren, is hier het blijven wachten op het teken aan den Hemel; en die van het wederkeeren, het bericht, 't welk de uitgezondenen aan de teruggebleevenen brengen wilden, dat zich het teken nog niet geopenbaard had. Eenigstins moeijelijk komen mij bij de eerste leezing ook de Vsf. 151 en 152 voor:

————— ontwikkeld alleen! zoo smachtten er hunner
Eenige, om 't nieuwe lot toch te kennen enz.

En inderdaad is er ook geen onderscheid tusschen de begeerte deezer Zielen, om eindelijk haar noodlot ontwikkeld te zien, en tusschen die, van toch het nieuwe lot te leeren kennen, dat op haar wachtte. De Dichter evenwel schijnt op dit laatste een' sterkeren nadruk te hebben willen leggen, dan op het eerste. Bij de Versen 180—185 zou men de aanmerking kunnen maaken, dat, indien KLOPSTOCK voor het geringere gedeelte deezer Zielen der eerste Waereld, welke, na het volbrengen der scheiding, veroordeeld waren om in de gevankenis te blijven, en welke meenden, dat zij nu voor eeuwig van het Rijk des lichts verstoken zouden zijn, nog een toeko-

mend heil bestemmen wilde, hij dezelve wel mogt laten weenen, maar dat de woorden van murmureeren, en vooräl van muiten (*sich empörten*), in dit geval wat hard gekoozen schijnen. Zo het mij geoorloofd is, ten opzichte deezer geheele stof, mijn gevoelen vrij uit te zeggen, dunkt mij, dat onze Dichter er meer partij van had kunnen trekken, en ze op eene aangenaamer wijze had kunnen behandelen.

Allerinneemendst daarëntegen is de Epifode, welke hierop volgt: van het jongskē Nephthóa naamendlijk, die men zich uit den XVden Zang herinneren zal, dat aan Benóni verscheenen was, en die thans geroepen wordt, om aan de vrienden van Christus, bij het graf, van deeze Verschijning kennis te geeven. Bij het Zegelied, 't welk de getuigen daaröp aanheffen, laat de Dichter bij ieder Couplet den kleinen Nephthóa, met negen andere kinderen, zich door een' dans in het rond verlustigen, die niet schilderächtiger kon uitgedrukt worden, dan door dien telkens wederkeerenden regel van enkel Dactylusfen:

————— Naar maate 't gezang in stroomen zich uitgoot,
Dansten de kindren den heiligen rei bij het hooge Triumphlied.

en daarna:

Dansten de kindren den heiligen rei om één van de graven.

In het lied der Heiligen moet ik tusfchen beiden de oplettenheid des leezers doer vallen op de stoute uitlating in vs. 273, waar men vóór de woorden:

Riep: Mijn-Heere! en mijn God!

den naam van Thomas, waar van in de regels, die vooräf gaan, niet gesproken was, moet invullen. Ik heb dit niet durven veränderen: even gelijk ik dikwijls ook het oorspronkelijke gevolgd ben in de uirdrukking: *sprak het*, of *riep het*, in plaats van *hij sprak het*, of *hij riep het*, op de wijze van het *ἔειπε*, of *Dixit* der Griekfche en Latijnsche Poëten, na het eindigen eener redenvoering, door den een' of anderen gehouden. Ik weet, dat men mij hier over berispt heeft, als strijdende met den aart van onze taal: doch, daar het even zeer tegen den aart van het Hoogduitsch aanloopt, koomt het des noods voor de veräntwoording van KLOPSTOCK, en niet voor de mijne. Schoon is het ook daarna in deeze zelfde Epifode, wanneer een aantal Verreezenen Nephthóa hier voor een' korten tijd in hunnen kring opneemen, en hem het lied der Geuigen, dat hij zoo even gehoord, en met den dans verzeld had, laten herhaalen. Asnath vertoon't zich hier wederöm onder deeze Opgewekte; 't geen nog

tot eene sterkere proeve strekt, dat die wij te vooren hebben zien verrijzen, geene andere is, dan Josephs Huisvrouw.

Het overige van deezen Zang wordt door eene nog veel langere Epifode gevormd: een Vrienden-avond-feest naamentlijk, 't welk Lazarus in den tuin, dien hij met Martha bewoont, aan verscheidene Vroomen en Pelgrimmén van zijne kennisfe geeft; en 't welk met de tegenwoordigheid van eenige Opgereezenen verëerd wordt, die zich eerst in de gedaante van Pelgrimmén hier en daar bij sommige gasten onder 't wandelen voegen, en, na met hun in gesprek getreden te zijn, zich aan hen in hunne heerlijkheid openbaaren. Dit geheele verhaal geeft aanleiding tot allerbeminnelijkste tafreelen: gelijk onder anderen de samspraak tusfchen Lazarus, die zich, van het gezelschap even verwijderd, bij het graf zijner zuster Maria bevond, en tusfchen de Ziel van deeze laatste, zonder dat Lazarus echter iets van haar verneemt. Fraai ik ook het geen hier met Bethóron voorvalt, den rijken Jongeling, dien Jéfus lief had, hoe zeer hij te dier tijd noch geen moeds genoeg bezat, om alles te verkoopen en hem na te volgen. In Japhets aanspraak aan Sébida vs. 476, en daarna in het geen Lazarus vs. 525 en volg. tegen één' der onder de Pelgrims-gedaante verborgene Onsterffelijken zegt, vinde ik weder te veel van dien Philosophifchen toon, die mij dunkt dat meer in de Didactifche Poëfie, dan in de Heroïfche past. Wanneer Maria aan haar Broeder Lazarus, welke haar evenwel niet hoort, de Pelgrimmén aanwijst, die in zijnen Hof met de genoodigden wandelen, en echter Onsterffelijken zijn, noemt zij ook Hufai en Jéduthun, die uit de gefchiedenis van David genoeg bekend zijn. Minder mogelijk zullen zich sommigen herinneren, dat Heman de Kleinzoon van Juda geweest is, en een man van vermaarde wijsheid, fchoon hij door Salomon daarin overtroffen wierd: Zie 1 Kon. IV vs. 30 en 31, en 1 Chron. II vs. 4 en 6. Uit de bijvoeging van Jephtha's Dochter bij den naam van Megiddo, zien wij, dat het deeze is, die op het laatst van den XVden Zang aan Cidli verfcheen, en haar vervolgens naar Thabor voerde. Of de Dichter, vs. 600 en 601, door den Jongeling, die zoo hartelijk om Lazarus treurde, vermoedelijk toen deeze geftorven was, en aan wien nu Eliphaf verfchijnen wilde, een bepaald perfoon verftaan hebbe, durf ik niet verzekeren; althans ik heb hem niet kunnen uitvinden. Aangenaam is tegen het einde van dit feest het Duët van Sémida en Cidli, met de klanken nabootfende en tekenende befchrijving, die er van voorafgaat vs. 698 en volg: doch er is, dunkt mij, iets vreemds in, wanneer wij Sémida vs. 718 aan de bewooners van Hesperus juist zeven Zinnen hooren toekennen. Ten laaftén zouden er wel bemerkingen te vormen zijn tegen de reden, waaróm vs. 739 en volg. een der Opgewekten zich aan Semno niet vertoonen wil. 't Is waar, de volkomenheid zijner overtuiging van 's Heilands Opftan-

ding deed dit onnoodig worden: dan, daar hij toch verklaard had, dat hem Verschijningen zeer gelukkig zouden maaken, moest de vrees, dat ze hem te zeer ontroeren zouden, den Onsterflijken, zoo 't mij voorkomt, niet meer hebben afgehouden van zich aan iemand, die zoo sterk een' geest had, in zijne Heerlijkheid te openbaaren, dan dit wel aan veel zwakkeren te beurt was gevallen.

De verbeteringen zijn hier de volgende:

- Vs. 35, 36. Uitgestrekt ligt, en het zege-gejuich der strijdren voor Vrijheid,
Hij hun Makker, verneemt. —
- Vs. 77—79. Tot het aanschouwen; dáár legge een andre Gemeente zich neer tot
Dood en aanschouwen. Er zullen eens eenigen uwer bewandlen,
Ach in schriklijke tijden, den wandel tot dood en aanschouwen!
- Vs. 111. Bittere droefheid; hoogmoed, om, vóór de wedergeroepnen
- Vs. 120. Ziet, Gethsemane beeft! de Trawanten der Star zijn aan 't wanklen!
- Vs. 166. Naar beneden te zien, zoo ver zich de strecken der Diepte
Uitbreidden onder de Dooden.
- Vs. 173. De geheel Rechtvaerdige, 't geen geen Onsterflijke hoorde,
- Vs. 203. Van de graven het voorgevoel smaakt der aanstaande verrukking.
- Vs. 224. Dicht bij den hof in de struiken. Nu scheidde hij negen der Jongskens,
- Vs. 241. Ach eene zalige Schaar, weldra Vermelders van Jesus
- Vs. 347. Stroomde, toen toefde niet meer de wellust-volle Vergaadring
- Vs. 368. Welken een luchtige beek doorvloede, en één van wier paden
- Vs. 387. Lazarus ging, en strooide bloemen, besproeide het steenzand
- Vs. 492. Dan, dan wierd ik gered uit die Zee van twijfflingen, daar 'k in
- Vs. 513 en 744. Daaden beslissend, leide hij op de weegschaal het Oogmerk;
- Vs. 577. Ligtrooden wandelstaf, deeze is Hufai, Ginds aan de kromming
- Vs. 611. Wordt uw Broeder verheerlijkt. M. Wordt, Englen des Heeren!
verheerlijkt
- Vs. 671. Niet verschijnen! Bethóron was onbemerkt langs de beeke

Ik gaa nu over tot den XVIIIden Zang, dien ik openhartig belijden moet, mer minder genoeg dan de voorigen vertaald te hebben; niertegenstaande het er gewis aan geen schoonheden in mangelt. Doch er is mijnes oordeels te weinig handeling in, en daar en tegen stapelen er zich te veele en lange aanspraaken, bijna had ik leerredenen gezegd, op elkaâr, waar van sommige wel eene treffende welspreektheid bevatten, doch andere weder ingewikkeld en donker zijn, althans eer men ze twee of driemaal geleezen heeft. Van verscheidene gezegden, en de keus van verscheidene personen, om hen iets te doen zeggen, betuig ik zelfs niet altijd het oogmerk des

Dichters genoeg te hebben kunnen nagaan. Boven dien ontbreekt het hier, gelijk meermaalen in dit anders zoo uitmuntend Werk, aan geene herhaalingen; en de Zang valt dikwijls op nieuw in den trant van het Leergedicht. Indien men eenige plaatsen van denzelfden om deeze reden in de overzetting harder mogt vinden, dan het vroegere gedeelte van mijnen arbeid, verzoek ik, dat, eer men mij beoordeele, men zich de moeite geeve, het oorspronkelijke daar mede te willen vergelijken. De inhoud is een Gezicht, dat aan Adam vergund wordt, van eenige gebeurtenissen, die op den jongsten dag zullen plaats hebben: en wel van het Gericht, dat over eenige soorten van Menschen, gelijk Vervolgers van hunne Broederen om den Godsdienst, Spotten met de Openbaaring, Haateren en Lasteraaren der Vroomen, Stichter des Afgodendiensts, en booze Koningen, als dan gehouden zal worden. Ik zal slechts hier en daar eene enkele opheldering: doch daarna nog eene bemerking van meer gewigt laten volgen.

Niet zeer duidelijk is het 47ste Vers:

————— ach op den Troon zag ook hij nu den Rechter.

Ik meen, dat in den samenhang het woordje *hij* gebracht moet worden tot het geen even vooraf gaat: Niemand van u zal dan kunnen uitspreken, 't geen *hij* zag; en dat dus de zin is: Even gelijk *ik* nu in een Gezicht den Rechter op den Troon gezien heb, zult gij allen er hem dan ook op zien zitten. In 't Hoogduitsch staat:

Was er sah. Ach er schaute dann auch auf dem Throne den Richter.

Ik heb gedacht dat ook *hij* het in 't Nederduitsch iets minder duister zoude maaken. Dat er vs. 115 enz. van eene vervolging van Dweepers, en van verheven Heiligen in hunne eigen oogen gesproken wordt, heeft nauwelijks eenige herinnering noodig. De Regel Vs. 600:

Of als de Orion te doof was, en niet de paerden deed stilstaan.

heeft mij steeds duister gescheenen. De Opsteller der beoordeeling in de *Vaderl. Bibl.*, van welke ik zoo even sprak, neemt het in deezen zin op: de Halve Goden of Helden, die men meende dat in de starren hun verblijf hielden, verbeeldde men zich, als met strijdwagens door het zwerk rijdende. Orions ondergang gebeurde in November, en voorspelde regen en den winter. Wanneer men hem dus bad de paerden te doen stilstaan, zoo wenschte men den naderenden winter en deszelfs stormvlaagen te rug te houden.

Duister is ook buiten twijffel Vs. 547 en 548, zelfs gelijk ik ze nu, nader aan het oorspronkelijke, voorstelle:

Martelaars, in het toekomende, zelfs van de deugd, zo de Menschen
Andere martelaars hadden verdiend.

Ik maatige mij hier geen uitlegging aan.

In de Leipziger Uitgaave, die ik volge, staat eene Noot, en wel de eenigste van het gantsche Werk, onder Bladzijde 98, welke in mijne Vertaaling hetzelfde getal heeft; zij is betrekkelijk tot Vs. 655 en de één-en-vijftig volgenden, welke zich in geene der vroegere Uitgaaven bevinden, en dus ook tot nu toe in het Nederduitsch nog niet verscheenen zijn. Deeze hoogstmerkwaardige Noot luidt aldus:

Er stonden nog andere Godenverzimmers enz. „Deeze regels wierden in 1753 „opgesteld, doch daarom weggelaaten, om dat de Schrijver vreesde, dat zij, zelfs „bij de besten onder zijne Roomschegezinde Leezers, de zedelijke uitwerkingen „mogten belemmeren, welke zijn Gedicht konde hebben. Hij meent niet, dat dit „nog tegenwoordig te bevreezen zij.”

Na de Versen, van welken hier gesproken wordt, slechts vlugtig doorlezen te hebben, bespeurt men onmiddelijk, dat de Dichter op de zulken zinspeelt, die de aanroeping der Heiligen tot een Leerstuk van den Christen Godsdienst gemaakt, en in de Kerk ingevoerd hebben; en niemand zal zich daarbij weerhouden kunnen, van het schoone tafereel te bewonderen, in welk des Heilands Moeder zich verblijdt, dat op den Oordeelsdag al de aan haar toegewijde Altaaren in duigen liggen, en dat zij nu geen traanen meêr behoeft te storten over de aanbiddingen, welke zij zoo veel eeuwen achter één ontving; terwijl zij, en de Martelaars, hunne Kroonen aan de voeten van Jesus nederwerpen, die geleeden heeft om ook hen te verzoenen. Intuschen blijft het duister, wat KLOPSTOCKS denkbeeld omtrent het toekomende lot dezer *Christelijke* Godenverzimmers geweest zij, en zelfs of men uit zijne gezegden opmaken kan, dat hij dit voor het tegenwoordige nog onbeslist wil gelaaten hebben: want de Versen 655 tot 659 kunnen op het voorleedene slaan; en het geen vs. 674 gezegd wordt, ziet buiten allen twijffel, en vs. 679 hoogst waarschijnlijk op de Martelaars, en niet op de verreezene Aanbidders van Heiligen. Uit de Versen 689 tot 691 zoude men zelfs een ongunstig oordeel ten hunnen opzichte moeten vellen: want *Zielen op dien ontsagchelijken dag van den verhevensten Geest af te scheiden, Geschapenen van den Ongeschapenen*, betekent hier niet anders, dan de eeuwige afscheiding der Ongelukkigigen op den Oordeelsdag van het Wezen dat hen vormde. Hoe dit zij, de Noot, die ik zoo even heb aangehaald, heeft mij getroffen, om dat de Dichter in dezelve toont overtuigd te zijn, dat er tuschen 1753, toen de regels ge-

schreeven, en 1799, toen ze ter perse gezonden wierden, zulk eene verlichting onder de Roomschegezinden is opgegaan, dat, daar in het eerste deezer jaaren zelfs de besten onder zijne Leezers van dien Godsdienst zich aan de bewuste plaats geërgerd zouden hebben, dit in het laatste daarëntegen niet meer te duchten was. Hoe zeer ik aan de ééne zijde ver ben van te willen loochenen, dat, vooräl in sommige Gewesten van het Roomsche Duitschland, door het veelvuldig leezen van Protestantse Werken, en door de hervormingen van Keizer Joseph, zoo wel als sedert van den Koning van Beijeren en andere Vorsten, een onëindig vrijër en edelmoediger denkwijze bij de belijderen deezer Leere doorgedrongen zij, dan omtrent de helft der voorige eeuw: zoo verzekere ik mij toch aan de andere, dat het ook toen niet aan verstandige lieden onder hen ontbroken hebbe, die de grove verëering van Maria en de verdere Heiligen door hunne Geloofsgenooten afkeurden, en die het mischien zouden hebben kunnen dulden, wanneer de Moeder des Zaligmaakers bij den Dichter uitroept:

Droog nu, heilige traane, die zelfs in de eeuwige ruste

Dikwijls mijn oog vergoot, als Christenen mij miskenden,

En, gelijk den Zoon, mij verëerden! méedogende traane,

Zwijg nu! de Aarde is verbrijzeld, en in den puinhoop der Aarde

Liggen zij allen tot gruis, de schitterende Outers, van welken

Mij aanbiddingen galmden, zoo veel verloochningen Godes!

ten minsten, indien door deeze aanbiddingen hier slechts het misbruik, en niet de door de Kerk zelve voorgeschreevene hulde verstaan moet worden: want anderszins zouden ook nu getrouwe aankleevvers van hunnen Godsdienst, hoe doorzichtig ook voor 't overige, er zich noodwendig aan moeten slooten.

Ik heb mij dikwijls verwonderd over de zwakheid van een Argument, 't geen men bij aanhoudenheid ziet terug keeren: dat naamentlijk de Voorzienigheid, door de beslissing der Kerke omtrent alles wat het Leerstellige betreft, voor de gewetensrust der Leeken met zoo veel wijsheid als goedertierenheid heeft willen zorgen: een voorrecht, waar van zich de Protestanten moedwillig beroofd hebben; — daar ieder Roomschegezinde toch, zal hij tot deeze rust zijnes gemoeds geraaken, zich eerst, zoo wel als wij, van de Waarheid en Goddelijkheid der H. Schrift overtuigen moet, eer hij er uit besluiten mag, dat Christus in der daad daar bij verklaard

heeft, dat de meerderheid eener algemeene en wettige Kerkverzameling zich nimmer door alle eeuwen heen omtrent de Leer zou kunnen bedriegen; wanneer hem dan nog het Historisch onderzoek naar de algemeenheid en wettigheid van alle die Concilien, die allengskens zijn geloof bepaald hebben, overblijft: een onderzoek, waarmede het eenvoudige lezen des Nieuwen Testaments, om er de Leer des Christendoms zelf uit op te maaken, in geen vergelijking van moeilijkheid kan gebracht worden.

Het stelsel, dat het in twijffel trekken van een enkel leerstuk, door dit Kerkgenootschap als zoodanig aangenomen, reeds een ophouden is van tot het zelve te behooren, kan niet anders dan ieder onpartijdig onderzoek, zonder welk er geen hervorming mogelijk is, slechts tot eene zekere hoogte toe te staan. Wie zou zich anders niet verwonderen van bij één' der geachtste Dichteren van Frankrijk, niet later dan in 1804, na dat hij altoorens al het troostrijke en met het menschelijke hart overeenstemmende, het welk de leer des Vagevuurs insluit, had opgevijseld, de volgende regels te ontmoeten: *Les tristes et farouches Sectaires, qui l'ont rejetté (ce dogme) dans le seizieme Siècle, ont méconnu à la fois les besoins de l'homme et la bonté de Dieu.* Of de kleine bijgeloovigheden omtrent wonderdaadige beelden en voortgelijke beuzelingen reeds alom zoo zeer verdweenen zijn, als het aan eene doorzichtige Geestelijkheid, van welke het alleenlijk afhangt dit te bewerken, betaamde, is eene vraag, die nauwelijks beantwoording verdient. Hoe het zij met de toekomstige vooruitzichten omtrent eene Kerk, die zulk eene menigte van Ledemaaten in ons Waerelddeel telt, en daar onder zoo veel lieden, wier kundigheid en oprechte Godsdienst-liefde mij steeds eene waare hoogachting heeft ingeboezemd, zoo beruste ik ook ten deezen opzichte volkomen in het wijs bestuur van hunnen en onzen gemeenschappelijken Heer, in wiens groot Ontwerp ook dwaalingen en verkeerdheden moeten medewerken tot volmaking van het geheele, en tot het eindelijke geluk der gantsche Aarde, wanneer zij voor haar schitterendste tijdperk zal rijp zijn.

Deeze zijn de verbeteringen, in deezen Zang voorgesteld:

Vs. 164. Aanbracht, deeze zielen! Maar neen, niet de Schepping mischiep zich;

Vs. 341. Zoo dat de gouden Tyran, dien de Toverdrank neder deed storten,

Vs. 344. Nu naar alle traanen gekeerd heeft, de hangende wolken

Vs. 362. Onder de Volkren der Aard', om van 's Rechters bloed te getuigen.

Vs. 396 en 397. Hoe verheven, en schoon, met welk een vooruit- op vooruit-zicht,

Steeds in 't eeuwige, —

Vs. 527.

- Vs. 527. Voor den God der Goden! geen halve Menschlievenheid, volle
 Vs. 547. Martelaars in het toekomende zelfs van de deugd, zo de Menschen
 Vs. 553. Mij aan iederen arm! op den bodem, waar Lasteraars woonden,
 Vs. 598. Al den praal en 't gedruisch uwer offerhanden, de Hoorder
 Vs. 644. *Sqq.* — onsterflijk u achtet, en veel u
 Inbeeldet, als gij, naar uwe wijsheid, het Wezen der Wezens
 Dorst ontwikkelen; als gij, van droomen bevreugeld, in 't vreeslijk
 Duister om hoog drongt, en Hem die eeuwig is, gantschlijk, gelijk hij
 God was, ontdektet; dan zijne volkomenheid splitstet, ze matet
 Mer eenes Menschen maatstaf; die God van eeuwigheid doorzaagt!
 Vs. 662. Over den voet der Godlijke; en bloed besprengde die kleeding.
 Vs. 681, 682. Ziet, gij troft den Dood ter verdelging toe, en de Zonde
 Was onze Verklaagster vergeefs voor den dondrenden Zetel!
 Vs. 701. Eere, Hofanna, aan Bethlehems Kind! den Lijder! den Dooden!
 Vs. 799. Aan uwe zielen! Gij hebt de waardij der Menschen-natuur, haar
 Bij den XIXden Zang, welke het onsterffelijk Werk van KLOPSTOCK met den
 XXsten voltooit, heb ik bijna niet anders te doen, dan op dichterlijke schoonheden te
 wijzen. Adams Gezicht, 't welk reeds den geheelen achtienden Zang vervuld had,
 wordt steeds nog voortgezet; en onder de Tafreelen uit het algemeene Waereldge-
 richt, die aan den Aarsvader vertoond wierden, ligt nu de beurt aan de trotsche
 najaagers van eigen gerechtigheid. Ongetwijffeld heerscht er zeer veel kracht en
 waarheid in de ontdekkende taal, welke Johannes tot hen voert; wanneer men in-
 tuschen niet alleen den aart zijner verwijtingen met oplettenheid overweegt, maar zich
 vooral te binnen brengt, het geen ik, bij gelegenheid van den XVIden Zang, van
 's Dichters afkeer van geestelijken hoogmoed heb doen opmerken, en aan zijne ver-
 oordeeling van Séba tot eene eeuwige scheiding van Zoär, deszelfs Vriend, en tot
 een eeuwig onheil, terug denkt: zoo zal het mischien meerderen met mij eenigfins
 verwonderen, hem hier bij het Vonnis over deezen hoop van lieden te hooren
 zeggen:

De lichtere schaal vloog

Niet volkomen om hoog. Geen nacht, maar schemering wierd het

Lot der gevonnisten. Mogelijk rijst hun zelfs vroeg (a) eens de dag op.

(a) *Auch früher.*

Nu volgt de heerlijke schilderij van Abbadóna's herftel, waar over alle uitweiding of opheldering eene beleediging zou zijn van het gevoel mijner Leezeren, en waarbij alle Theologifche tegenwerpingen zeer ten onpas komen: daar toch niemand zich verftouten zal te beweerden, dat God geen magt zou hebben, zelfs in een enkel geval, de verdienften zijnes Zoons verder dan tot de inwooneren van deezen Aardbol uit te breiden. Iets meer misfchien zou er te zeggen vallen tegen de zaligheid van het geheele Menschdom, dat in den Zondvloed omgekomen was, zonder uitsluiting van iemand, voor zoo ver naamentlijk dat Geflacht niet reeds vóór de Hemelvaart van Christus uit deszelfs gevankenis was verlost, en ter Heerlijkheid ingegaan. In der daad zou het een verbaazend voorrecht deezer eerfte Waereld zijn (eener Waereld, die zulk een' hoogen trap van verdorvenheid beklommen had) boven de nakomelingfchap des rweeden Stamvaders Noa, van op den Oordeelsdag, zonder verlies van een enkel van deszelfs leden, gezaligd te worden. En, indien er toch bij de *Verfchijning van Christus* in hunnen kerker tot hen gezegd was, dat zij geoordeeld zouden worden naar maate zij op dat tijdstip zelve hem al of niet aannamen: waarom worden zij dan, ook na den tweeden proeftijd, dien zij zoo wel als den eerften verftmaad hadden, begenadigd, daar er aan hunne overige Natuurgenooten slechts ééne dag der zaligheid toegestaan is? Het verhaal van Christus *Verfchijning* aan zijne *Discipelen* bij de *Zee van Tiberias* heeft veel bevalligs. Door *den Tweeling* van *Vs. 277* meen ik, dat *Andreäs*, de *Broeder van Petrus*, verftaan moet worden. *Schilderächtig* is *Vs. 314* met de 4 *Spondæusfen* of *Trochæusfen*, waar in men den laatstgenoemden *Discipel* het zwaare, met visfchen belaadene net, meer ziet op 't strand trekken, dan men er wel de befchrijving van leest. Van de *Verfchijning* aan meer dan 500 *Broederen* op eens, waarvan *1 Cor. XV vs. 6* door *Paulus* gefproken wordt, doch waarvan geen één der *Euangelisten* gewaagt, hoe zeer het ons oppervlakkig ook toe moge fchijnen, dat eene gebeurtenis, zoo uitnemend tot *verfterking des Geloofs* gefchikt, het verdiende (*a*): heeft *KLOPSTOCK* eene groote

(*a*) Er zijn, in enkele uitlaatingen der *Euangelisten* in hunne verhalen, bijna zoude men zeggen in den verfchillenden geest hunner verhalen, duisterheden, die waarfchijnlijk nimmer zullen opgelost worden, daar het ons aan eene genoegzaame letterkundige gefchiedenis deezer gewijde fchriften ontbreekt, uit welke de oorzaak van dat *Verfchijnsel* andersins ligtelijk zou op te maaken zijn. De *waarheid* der gebeurtenissen intusfchen lijdt 'er in geen deele bij, zoo dra men slechts niet aan de buitenfte fchors blijft hangen, en zich de moeite van het doordenken en vergelijken getroosten wil: behalven dat zelfs deeze omftandigheid medewerkt, om de *Schrijveren* van alle afspraak met elkaar ten sterkten vrij te pleiten. Dan, de zaak blijft daarom niet te min onbegrijpelijk. Ik bepaale mij, om

partij getrokken. Hij laat de Leerlingen des Heilands, waar onder evenwel de Apostelen niet geteld worden, allengskens op Thabor verzamelen, en, toen hun getal vol-

dit in zijn volle licht te zetten, tot Christus Opstanding, waarin het ook voornaamelijk ontdekt wordt. Na dat alle vier de Euangelisten zijne Lijdensgeschiedenis, ieder op zijne wijze, zeer breedvoerig hadden medegedeeld, komen zij aan zijne Verrijzenis: eene zaak van het alleruiterste gewigt: gelijk ook de Apostelen bij hunne geheele volgende prediking steeds getoond hebben overtuigd te zijn, dat het geloof aan Jesus met de waarheid of onwaarheid deezer gebeurtenis stond of viel. Wat doet nu terstond Matthæus, die als Apostel de Verschijningen des Heilands zelve bijgewoond heeft, en wiens Euangelium het oudste en tevens het uitvoerigste is van de vier? Hij vergenoegt zich met het enkele bericht van Christus Verschijning aan de Vrouwen, aan welke eerst een Engel bij het graf, daar na de Heiland in persoon, last geeft, aan zijne Broederen of Discipelen te zeggen, dat zij zich naar Galilæa moesten begeeven, waar hij hen voorging (gelijk Christus hun, eer hij stief, zelf gezegd had te zullen doen, (Zie Math. 26. vs. 32. Marc. 14. vs. 28.) en dat zij hem *daar* zouden zien. Met geen woord wordt hier gemeld, dat hij zich aan de Elven, eerst zonder, vervolgens met Thomas, op den dag der Opstanding, en acht dagen daar na, te Jerusaleem vertoonde: zij gaan slechts, gehoorzaam aan het ontvangene bevel, naar Gallæa *op den berg*, *daar Christus hen bescheiden had*, en hooren hier de laatste gesprekken hunnes Meesters, zonder het minste gewag, noch van hun wederkeeren naar Jerusaleem, noch van de Hemelvaart op den vlak bij deeze stad gelegenen Olijfberg. Van eene geheel andere natuur is het verhaal van Lucas. Hij, die, *na alles van vooren aan neerfelijk onderzocht te hebben*, op het voetspoor van veele anderen een bericht van het gebeurde omtrent den Zaligmaaker te boek stelde, gelijk het aan hem en aan hen *hadden overgeleverd, die van den beginnen zelve aanschouwers en dienaars des woords geweest zijn*: de wegens zijne nauwkeurigheid hoog geschatte Lucas kent geen Galilæa in de gantsche Opstandings-geschiedenis, in de Handelingen zoo weinig als in zijn Euangelium, in het bevel des Engels of des Zaligmaakers zoo weinig als in de daad. In 't tegendeel wanneer men Luc. XXIV Vs 44 — 51 en Hand. I Vs. 3 en volg. met aandacht leest, zoude men schier bewoogen worden er uit te besluiten, dat de Apostelen, gedurende de volle 40 dagen tusschen de Opstanding en Hemelvaart hunnes Meesters, de Hoofdstad niet verlaaten hadden. Marcus, schijnt beide de genoemde Euangelisten, of derzelve bronnen, vóór zich gehad te hebben, en ze als 't ware te hebben willen vereenigen. Uit Mathæus neemt hij het bevel des Engels aan de Vrouwen over, om den Discipelen last te geeven van naar Galilæa te gaan, waar hij voorging, en waar zij hem zien zouden, met de bijvoeging: *gelijk hij ulieden gezegd heeft*. Uit Lucas neemt hij vervolgens onder anderen de Verschijning aan de Emmausgangeren, en die aan de Elven op den dag der Opstanding over: waar na hij dan in 4 Versen eenige bevelen en laatste gezegden van den Middelaar te boek stelt, en hier op met een woord de Hemelvaart laat volgen: zonder van het vertrek zelve der Discipelen naar Galilæa, en van iets 't geen daar geschied zoude zijn, te gewaagen: ten zij men de genoemde 4 Versen, vergeleeken met de laatste Versen van Mathæus, voor 's Heilands uitspraak in Galilæa op den berg wilde houden. Johannes eindelijk is in zijn 20ste Hoofddeel uitvoerig in het verhaal van eenige Verschijningen des Heilands op den dag der Opstanding en den volgenden dag des Heeren, waarbij echter wederom aan geen bevel van zich naar Galilæa te begeeven gedacht wordt: de beide laatste Versen van dit

komen was geworden, Lazarus, als Patriarch, het Avondmaal des Heeren onder hen uitdeelen: terwijl de naderenden en terug keerenden elkander door de bemoedigendste en aanspoorendste taal in hunne verwachting en getrouwheid versterken. De Sprekers van sommige troostredenen ontdekt men uit hunne gezegden zelve. *Gelijk d'Engel u, o Moeder, groette* enz. Vs. 641, is bij voorbeeld de taal van Portia. *O wanneer toch, wanneer toch* Vs. 652, die van Stephanus. *Mij wierdt het gezet,*

Hoofddeel schijnen zelfs bijna het Euangelium te besluiten. Evenwel er wordt nog een geheel Capit- tel bijgevoegd, wel toegewijd aan eene Verschijning aan 6 der Elven en aan Nathanaël bij de Zee van Tiberias, met eenige gesprekken bij deeze gelegenheid gevoerd: doch niemand ziet niet in, dat dit meer het verhaal eener belangrijke gebeurtenis op zich zelve is, dan wel het verhaal van de gewigtige Verschijning van Christus aan de Discipelen op den berg in Galilæa, waar hij hen afscheiden had. Onmiddelijke tegenstrijdigheid ontdekt men in dit alles niet; en, wanneer men Luc. XXIV. vs. 29. vergelijkt met Hand. I. vs. 4. kan het bevel van niet van Jerusaleem te scheiden, hoewel het, in de eerste dee- zer plaatsen, voorkomt gezegd te zijn op den dag der Opstanding, zeer wel verklaard worden, van op den dag der Hemelvaart te zijn uitgesproken. Het stilzwijgen zelfs van Lucas omtrent Galilæa kan geregtvaardigd worden door het weinige gewag, 't welk 2 der overige Euangelisten, die het uitdruk- kelijk noemen, er van schijnen te maaken. Intuschen moet het één zoo wel als het andere noghans iederen denkenden Leezer noodwendig treffen: In Matthæus vooräl, als of de Discipelen den ver- reezen Zaligmaaker nergens dan in Galilæa, endit slechts eene enkele reize, gezien hadden; in Lucas, als of zij nimmer uit Jerusaleem geweeken waren, en als of deeze hoofdafscheiding op den berg in dat Gewest geen omstandigheid ware, die eenige melding verdiende; in Mathæus en Johannes, juist de twee Apostelen die bij de Hemelvaart tegenwoordig geweest zijn, dezelve met een volkomen stilzwijgen voorbij te zien gaan; en eindelijk in allen, hen niets te hooren zeggen van de Verschijning aan meer dan vijf hondert Broederen op eens, waar van er, toen Paulus aan de Corintheren schreef, nog verscheiden leefden. Ik herzeg het, de bewijzen voor alle deeze gebeurtenissen zijn, wegens zoo veel andere ver overweegende redenen, boven allen aanval, en kunnen door het stilzwijgen van sommigen der Euangelieschrijveren, hoe onbegrijpelijk het ons ook moge voorkomen, niet omver ge- worpen worden. Niet tegenstaande dit, twijffel ik echter grootelijks, of iemand eenige uitlaatingen, van den aart als ik ze daar heb voorgesteld, in zaaken van zulk een' aanbelang, op eene voor zich zelve en anderen voldoende wijs zal kunnen oplossen. Ik weet wel, dat het aan den Geest, welke de gezegde Schrijvers geleid heeft, niet heeft behaagd, dat zij alles te boek stelden, wat wij gaarne gewild hadden dat zij ons hadden medegedeeld, en gelijk ieder van ons, wanneer wij ons in hunne plaats overbrengen, waarschijnlijk thans een Euangelium opstellen zoude: doch anderfins, wanneer men slechts in 't oog houdt, dat Johannes enkel uit een zeker gezichtspunt geschreeven heeft, zijn er in 't overige hunner verhalen, omtrent de uitoëffening van Christus openbaare bediening, geen uitlaatingen van een dergelijk belang, behalven die van de opwekking van Lazarus, welke met des Verzoeners lijden in zoo eng een verband stond, door de drie eerste Euangelisten: zoo wel als die van het bezoeken der Feesten te Jerusaleem door den Heiland, vóór het laatste Paaschfeest, 't welk men insgelijks bij den vierden alleen ontmoet.

om tweemaal te sterven Vs. 665 — 680, kan nauwelijks in den mond van iemand anders dan in dien van Lazarus gelegd worden, hoewel verscheiden uitdrukkingen mij lang op een' anderen Spreker hebben doen denken. De woorden: *O die hij mij toezond* enz. zien dan niet op eene Verschijning, die hij zelf had aanschouwd, maar op de Verrezenen onder Pelgrimsgeedaante, die in zijnen Hof zich onder de genoodigden gemengd hadden. Zoo gelukkig deeze Viering van 's Heeren dood de komst deszelven in hun midden vooraf gaat: zoo aandoenlijk wordt zij achtervolgd door het onverwachte sterven van den kleinen Nephthóá! Ik gaa de Verschijning des Heilands aan de Jongeren in Galilæa voorbij, om in 't bijzonder de oplettenheid mijner Leezers op het latere afscheid, dat hij bij het beklimmen des Olijfbergs van hun nam, en op zijne wegvoering van deeze Aarde, te vestigen. Hier draagt alles de trekken van het stoutste penceel. De diep gevoelde treurigheid der Jongeren over het verlies van hunnen Meester, hoe zeer zij er ook sedert lang toe waren voorbereid; het geheele verhaal van het beklimmen der spits des bergs; de Schaar van Hemellingen, die ongezien er boven zweeven, en tot Verzellers der Opvaart bestemd zijn; vooral de schildering des Mesfias, gelijk hij in 't midden zijner Jongeren op den top des Olijfbergs staat, welke met Vs. 1019 een' aanvang neemt, en met het nedervallen van Elóá voor hem Vs. 1034 eindigt: dit alles is onnavolgbaar schoon; en KLOPSTOCK konde, na de verheerlijking van Lazarus, midden onder de laatste woorden die Christus tot zijne Jongeren spreekt, en na den plegrigen Aaronischen Zegen, zijn verhaal met geen meer waarligheid eindigen, dan door die voortreffelijke regels:

Met dien zegen zegent hen Jesus. Hemel en Aarde!

En gij allen, Verlosten Gods! nu had het de Heiland

Alles, alles op Aarde volbragt! en ziet de Wolke

Kwam naar beneden, en hief hem om hoog naar den Hemel. —

Zonder innige ontroering, kooft het mij nauwelijks mogelijk voor, dat iemand, die gevoel voor het verhevene en schoone heeft, het geheele slot van deezen XIX Zang, gelijk het met Vs. 957 begint, zal kunnen leezen.

Men verandere hier de volgende Versen aldus:

Vs. 10. Rilling, hij hoorde somtijds nog het lispelen der hemelsche Harpen.

Vs. 51. Van het Menschdom, gelijk te stellen! Gij stichttet u zelve

Vs. 65. Trof, dat hij Mensch was? Die sterker niet poogde zich zelve te ontvluchten.

- Vs. 73. Ziet nu welk een deel gij gemist hebt. Een andere weg ging
 Vs. 94. Des Mesfias droegen z'in 't richtende oog. Toen zij zweefden,
 Vs. 133. Toen hij ontwaakte. Nu drong deeze stem door de wachtende
 Heemlen:
 Vs. 312 en 313 — tevens van de gevangene visfchen. —
 Vs. 377. Nu getuigden, naar Galilæa weêr neder gedaald was,
 Vs. 411 en 412 — Gij hebt het Triumphlied van Gods Englen —
 Vs. 421. En hij ontfermde zich mijner, hij, wien de meedogende traan in
 Vs. 428. Hadden geen lust aan den Minnenden, riepen in Gabbatha's Vierschaar:
 Vs. 440. Boog, gekroond met de kroone des smaads op den Schedelen-heuvel,
 Vs. 443. Kroone des smaads bekroont! niet meer de rotfe van 't graf in
 Vs. 457. Magdale wifelde 't lied met een roepen van innige vreugd af:
 Vs. 484. Niet bij het graf meer; hij zit op den Troon zijner Heerlijkheid,
 heerscht aan
 Vs. 507 en 508 — dan Cherubim, echter
 Deeze en de Martelaars-kroon ongezien, Bethóron en gij, o
 Vs. 511. Strooide bloemen op haaren weg, pas ontflootene bloemen;
 Vs. 523. Jesus groet, zoo dikwijls hij zich openbaarde aan de Zijnen.
 Vs. 581. Boven de verfmading, den arbeid en 't bloed aan de Lijders.
 Vs. 868. Op dat de liefde, waar mée gij mij lief had, hun hart overmeestre,
 Vs. 908. Moeder des Heeren, en zijne Moeder, met galmende vreugde
 Vs. 971. Met de fhrikken van haare vreugde zal komen! Geen Doode
 Vs. 1029. Lucht, of die stof, als van Menschen, bekleedt, op hem, die vol-
 bracht had!

De twintigste Zang is eene stoute onderneeming des Dichters, die denzelven enkel aan den Triumphtocht van Jesus, van zijne verlaating deezer Aarde, tot op zijne aankomst in den Hemel, heeft toegewijd. De Hexameters, het eenigste foort van Versen der voorige Zangen, worden hier alleen als in 't voorbijgaan gebezigd tot het beschrijvende gedeelte; het overige bestaat uit niet minder dan 55 Hymnen of Choorgezangen van de verschillende rangen van Zegeverzelleren: Seraphs, Cherubs, Verrezenen, Zielen, of ook van andere Wezens, die het Heir in zijne vlugt voor bij vaart: slechts afgebroken door het geen een enkel paar Stervelingen van deeze Aarde den Verlosfer toezingt. Alle deeze Oden, een' Psalm uitgezonderd, splitsen zich in Strophen van vier Versen ieder; en het getal der Strophen van elken Hymne loopt van eene enkele tot 17 toe. Schier alle bekende Rythmen der oude Poësie, en

verscheiden zelfs, van welke zij nimmer iets geweeten heeft, zijn daarbij gerantfoeneerd. Het geheele wordt eindelijk wederom in Hexámeters, met de betreeding van den Hemel door Christus en zijn Heir, en met de Zitting ter rechterhand beslooten.

Na deeze algemeene schets, zij het mij geoorloofd, met dezelve onzijdigheid, die ik bij het beoordeelen der voorige Zangen meen betoond te hebben, mijn gevoelen ook over deezen twintigsten mede te deelen. Niemand, die de Odes en Liederén, daarin vervat, met den vereischten aandacht doorleest, en die de opvolging en aaneenschakeling derzelven overweegt, zal kunnen nalaaten, zeer veel kunst en zelfs Genie, in den inhoud zoo wel als in den vorm; zeer veel verhevenheid in de denkbeelden; en mogelijk zoo diep een inzien in het groot ontwerp Gods bij de zending van zijn' Zoon op deeze Aarde, als zelden aan een' Mensch te beurt viel, in den Dichter te ontdekken; en zij verdienen derhalven dubbel eene dikwils herhaalde betrachtting. Niettegenstaande dit alles evenwel, heeft mij deeze Zang in het Oorspronkelijke, zelfs, indien ik mij zoo uit mag drukken, bij de twintigste herleezing, nimmer bevaller. Voor eerst heerscht in denzelfen, met al de verscheidenheid van Versaart en stof, eene hinderende eentoonigheid. Na 't geen wij, in zoo veelen der voorige Zangen, de Engelen en Verrezenen reeds ter verheffing van 's Heilands dood en opstanding, en van het geheele Verzoeningswerk, hebben hooren zingen, deezen laatsten nu, welke op verre na de kortste niet is, wederom enkel vervuld te zien met Hymnen, die voor een groot gedeelte dezelve stof behelzen, kan niet anders dan gelegenheid geeven tot het ontdekken van onëindige herhaalingen, zoo wel van het reeds vroeger bezongene, als zelfs in de ééne Ode van 't geen in de andere gezegd is. Ten tweeden helpen niet alleen de soorten van Versen, hier gebezigd, deeze eenvormigheid vermeerderen: maar zij zijn het voornaamentlijk, die aan het geheele dat harde en stroeve geeven, 't welk den Zang zoo onbevallig in het leezen maakt. Den meesten derzelven ontbreekt het grootelijks aan Dichterlijke welluidenheid; de korthed of lankheid der Syllaben is er zelfs niet altijd stip in acht genomen, de Scansie moet men, hoe geëffend men ook in dit werk moge zijn, somwijlen eerst door vergelijking der verschillende Strophen van het zelfde Lied met elkander opmaaken; en de Hoogduitsche taal schijnt mij, over het algemeen genomen, voor een hoope deezer Grieksche en Latijnsche Dichtmaaten weinig ontvangbaar; de woordverplaatsingen zijn hier bovendien somwijlen zoo onnatuurlijk, dat men een' geruimen tijd construeeren moet, eer men in staat is den waaren zin te bepaalen; en het ontbreekt er ieder oogenblik aan die zachte verbindende

middel-woorden, die de ruwe Monosyllaben, of kort op elkaar gedrongene lange lettergreepen aan één hechten, en Harmonie aan het geheele bijzetten. Te vergeefs toch zal de verhevenheid, aan haar zelve overgelaaten, zoeken te behaagen, wanneer duidelijkheid en vloeiende Poësie, van wat voor foort dan ook, er haaren stempel niet op drukken; terwijl duisterheid en hardheid, in dicht zoo wel als oudicht, de waardij van een opstel naar mijn gevoelen nimmer bevorderen. Deeze oordeelvelling, die ik waarschijnlijk niet ligt van mij af zal kunnen werpen, heeft mij lang doen aarzelen, hoe ik mij hier bij het vertaalen gedraagen moest. Mijn Voorganger GROENEVELD heeft met alle mogelijke slijptheid den Dichter in al deszelfs Rythmen gevolgd: met welk een' voorspoed, mogen anderen beslissen: Wat mij betreft, ik meene de Versen, door KLOPSTOCK hier gebruikt, insgelijks te kunnen scandeeren; en het zoude mij dus mischien, met naamlooze moeite, zoo wel als aan GROENEVELD hebben kunnen gelukken, in iedere Ode de maat van het Oorspronkelijke na te bootsen; doch de volle overtuiging, dat ik in dit geval een voortbrengsel in de waereld gestooten zou hebben, 't welk voor ver het grootste gedeelte mijner Landgenooten onleesbaar, en voor kenneren zelfs der oude dichtmaaten nog onaangenaam zoude geweest zijn, heeft er mij van te rug gehouden. Van alle andere wijzen, van deezen Zang in gebonden Nederduitsch over te gieten, is mij die de verkiesfelijste voorgekomen, van, zonder mij door eenige kluisters der Profodie te laten boeijen, slechts van verre KLOPSTOCK in ieder foort van Versen te volgen, den geest van iederen Rythme zoo veel en waar het doenlijk was te behouden, en voorts mijn oor alleen tot gids te neemen, en mij te vergenoegen met voor elke Strophe vier taamelijk harmonieuze regels op 't papier te plaatsen. En ik vleie mij langs deezen weg, en tevens door het terug brengen der in het Hoogduitsch zoo zeer door elkaar geworpene woorden tot hunne meer eenvoudige en natuurlijke Constructie, de wezentlijke verdiensten van deezen Zang in een licht geplaatst te hebben, 't welk mijnen Leezeren niet mishaagen zal. Dit verschikken der uitdrukkingen zelfs heb ik somwijlen in een' graad moeten doen, dat er geen woord van het Oorspronkelijke op zijne plaats is blijven staan, en dat ik tot in de volgende Strophe de woorden heb moeten opspeuren, die in de vorige behooren. Vindt iemand goed mij evenwel, niettegenstaande deeze verklaring, van ongetrouwheid aan KLOPSTOCK te beschuldigen, zoo wil ik liever deeze beschuldiging draagen, dan door eene al te slijpde getrouwheid hebben medegewerkt, om den roem des Dichters, wiens schoonheden ik op mij genomen had mijnen Landslieden

te doen kennen, daar ik het vermijden konde, te verkleinen (a). Nog eene vrijheid heb ik omtrent de menigvuldige Bijbelplaatsen, die in deelen Zang voorkomen, mij gedwongen gevonden te neemen (en hier over heb ik mijne Leezers reeds bij voorige Zangen onderhouden): ik meen, van, in de onzekerheid welke Vertaaling KLOPSTOCK gebezigd heeft, zoo veel doenlijk onze Nederduitsche Overzetting te volgen: waar door het mij insgelijks gelukt is, aan een hoope regels meerdere duidelijkheid bij te zetten: behalven dat bekende uitdrukkingen der H. Schrift, al ware onze Vertaaling al niet de naauwkeurigste, zoodanig in ieder Land door het algemeene gebruik als geheiligd zijn, dat, wanneer men ze anders vóór zich ziet, de uitwerking er voor een groot gedeelte van wordt weggenomen. In al het overige heb ik, zoo nauwkeurig mij doenlijk was, het Oorspronkelijke gevolgd; en zeer weinige van 's Dichters denkbeelden of woorden zullen in deelen moeijelijken Zang gemist worden.

Ten opzicht van den loop des zelve, moet ik mijne Leezers tot den korten Inhoud heenwijzen; en ik kan mij hier dus alleenlijk tot eenige aanmerkingen of

(a) Tot eene proeve zal ik het eerste Choorlied hier onder plaatsen, vergeleeken met het Hoogduitsche, en met de vertaaling van GROENEVELD.

KLOPSTOCK Ewig her, vom Beginn an, als die Welt
Nicht war, Sohn! eh Tag, Nacht, und Gestirn ward,
Eh herstrahlten in Sternglanz Cherubim,
Gott Mittler! Sohn Gottes! wardst du erwürgt!

GROENEVELD. Eeuwig her, van 't begin af, als nog de aard
Niet was, Zoon! eer dag, nacht en gestarnt wierd,
Eer uitblonken in starglans Cherubim,
God Midlaar! Gods Zoone! werd gij gedood!

Bij MIJ. Van Ewigheid, van den Beginne, o Zoon!
Toen er geen Waereld was, geen dag en nacht, of starren,
Eer Cherubim in glans des Hemels straalden,
Toen wierdt ge, o Heiland! Zoon van God! geslagt!

KLOPSTOCK. Dulder! Sohn! des Altares Golgatha
Geopfert, erwürgt Lamm! der Gefallnen
Verföhnung, o Erbarmer! wardst du da!
Heifsblutend, todt fahst du, Heiliger, dich

ophelderingen bepaalen. Gabriël, gelijk men uit den aanvang zien zal, geleidt den geheelen Triumphtocht, en Elóa schijnt, naar het laatst des vorigen Zangs op de Aarde terug gebleeven te zijn. Althans men mist hem niet alleen onder de Zegeverzellere, maar ook bij de aankomst in den Hemel: 't geen mij voorkomt met de heerlijke beschrijving van deezen Godsverkoorenen, gelijk ze in den I Zang Vs. 289 en volg. gelezen wordt, weinig te strooken. Het Lied, 't welk Zacharia zingt, bl. 160, is genomen uit het 3de en 5de Hoofdd. van zijne God-spraak. Zonder te onderzoeken, of aldaar door de SPRUITE de Messias bedoeld wordt, 't geen MICHAËLIS ontkent, zal ik hier slechts aantekenen, dat, behalven de aanduiding, wie Iddo's Kleinzoon geweest is, gelijk ik die, 4 regels laater, in het verhaal heb zoeken in te vlechten, ik het woord ZEMA, 't welk in het Oorspronkelijke, en ook in GROENEVELDS Vertaaling, altijd voor SPRUITE gebezigd wordt,

Ewig her, vom Beginn an, als noch Strom,
Und Meer nicht, nicht Thal war, und Gebirge,
Noch Staub nicht zu des Lichtreichs Herrlichkeit
Gott schuf! der Erdkreis kein Grab noch nic'it war!

GROENEVELD. Dulder! Zoon! op het outer Golgota
Geöfferd, gedood Lam! der gevallen
Verzoening, o Ontfermer! waart ge daart!
Heetbloedend, dood zaagt gij, Heilige, u zelf

Eeuwig her, van 't begin af, als nog stroom,
En zee niet, nocht dal was, en gebergte,
Nog stof niet tot des lichtrijks heerlijkheid
God schiep! en de aardkreits geen graf nog en was!

BIJ MIJ. O Lijder! Zoon! geslacht, geöfferd Lam
Op Golgotha's Altáar! toen wierdt gij, ó Ontfermer,
Verzoening der Gevallen! Gij zaagt u bloedend
Van brandend bloed, ó Heilige, gij zaagt u dood

Van Eeuwigheid, van den Beginne, toen
Geen Stroom, geen Zee, geen Dal, geen Berg nog waren;
Toen God nog 't stof niet schiep ter Heerlijkheid des Licht-rijks,
Toen d'Aardkloot nog geen grafteé was!

in dit laatste veranderd heb. Zonder deeze beide vrijheden, zouden weinigen misfchien, behalven alleen door het gewag van Jesus den Hoogepriester, begreepen hebben, waar de Ode op zinspeelde. Dat door den Ziender, *welken God verhevenheid schonk, en veel verre voorspelling*, bl. 168, Jefaia verstaan wordt, zal men uit het daar op volgende Lied, 't welk uit het 6de Hoofddeel zijner Prophetie ontleend is, met de minste Bijbelkennis wel van zelve bespeuren. 't Geen daarop het gebeurde met Sanherib herhaalt, staat, behalven in de 36ste en 37ste Hoofdcelen van denzelfden Voorzegger, ook in de Historische boeken des ouden Testaments in de geschiedenis van Hiskia. Of de beide lange en moeilijke Hoofdcelen van Ezechiël (31 en 32), waarin tegen Asfur, Ægypten, en de met hun verbondene Volkeren gepropheteerd wordt, geschikt zijn, om den inhoud van een paar Choorliederen (bl. 171 en volg.) bij Christus Hemelvaart uit te maaken, hoe zeer zij hier voorkomen als behoorende tot de groote daaden des Helds, wien het Heir verzelde, laat ik aan de beoordeeling van anderen over. Het Lied, 't welk door eenige opgereezene Vroomen uit de stralen eener Star den Triumphtocht wordt toegezongen, en 't welk met het voorige, en den Psalm die kort daarop volgt, buiten twijffel tot de schoonste stukken van deezen Zang behoort, wordt tusfchen beiden, gelijk uit den inhoud blijkt, hoe wel men het niet uitgedrukt vindt, een Beurtgezang met de Engelen. Tot opheldering eeniger nu volgende bekende plaatsfen uit de Openbaaringe van Johannes, is het noodeloos voor geöefende Leezers iets aan te tekenen. De korte doch fraaije Epifode van de Star Saróna bl. 196, voor welke de zegepraalende Schaare voorbij trekt, even gelijk iets vroeger voorbij die der Onsterfelijke Menschen, op welke de gestrafte maar begenadigde Toa reeds weder in 't leven terug gebracht is, doet ons slechts betreuren, dat Klopstock in deezen Zang niet meer Verhaalen, ontleend, indien ik mij zoo mag uitdrukken, uit het geen het Heir onderweegs ontmoette, ons heeft medegedeeld: waar toe de stof, met zijne vindingskracht verbonden, hem zoo ruim een veld vergunde; en dat hij daar en tegen het getal der Liederfen niet eenigfins verminderd heeft. De Zang zoude er gewis bij gewonnen hebben, en de Hymnen, die hij dan noodig geoordeeld had er in te laten, zouden door de afwisseling zelve belangrijker geworden zijn. Misfchien hadden er ook uit onzen Aardkloot Epifodes, die met de Hemelvaart in verband stonden, kunnen bijgevoegd worden: doch ik voel, dat de Dichter ze niet van de Apostelen, na hun terugkeeren van den Olijfberg, ontleenen konde: althans dat hij zorgvuldiglijk vermijden moest van iets te

verhaalen, waar uit eenige tijds-afmeting bij de verheffing van Christus naar den Troon zijnes Vaders kon opgemaakt worden. Tot Zangeren van het Dreigingslied tegen Satan, bl. 199, kiest hij, 't geen als eene zonderlinge samenvoeging kan voorkomen, den Verreezenen Benóni uit, en de Ziel der niet verreezene Maria, Lazarus Zuster. Waarschijnlijk heeft hij aan de gevolgen, die beiden van Satans boosheid ondervonden hebben, gedacht: de eerste, daar hij door zijn' bezetenen Vader tegen de rotfen verpletterd was geworden; en de andere, wegens den zwaren gemoedstrijd, dien zij op haar doodbed had moeten doorstaan. De aankomst van den Triumphtocht in den derden Hemel maakt het einde van dezen Zang en tevens van het Gedicht uit: een einde, den gantschen KLOPSTOCK waardig. Zekerlijk schijnt er eene tegenstrijdigheid in gelegen, dat op het slot van den XIXden Zang Vs. 1024 — 1030, het Geschapendom van alle Waereldbollen het oog op den Verlosser gevestigd houdt, die nu onmiddelijk de Aarde verlaaten zal; en dat hier daar en tegen de Hemel door zijne komst verrast wordt, in zijn' Optocht op geenerlei wijze gemengd is geweest, en geen Schaaren naar beneden zendt om hem feestelijk in te haalen: te meer, daar toch in den eersten Zang zelfs de bode des Middelaars door de Seraphim reeds op eene Zonne, die het naast bij den Hemel rolde, was ontdekt geworden. Dan, dit wordt rijkelijk vergoed door het heerlijke Tafreel der uitwerking, die zijn betreden des Hemels onder deszelfs bewooneren te weeg brengt; en de 14 laatste Versen des Zangs komen mij voor van de hoogste verhevenheid te zijn.

De verbeteringen zijn hier de navolgende:

Bl. 157, vs. 12. Ver naar beneden, het bosch, van 't gewaai en de zilveren beeken

Bl. 159, vs. 6. v. o. De straal omzweefde langzaam, snel, den anderen straal!

Bl. 163, vs. 14. O Lijders, u beloonen. Elk, die, tot aan 't eind getrouw,

Bl. 165, vs. 12. Stervend verzoend hebt, Heerlijke! verhoogt: wij

—— laatste vs. Der Volmaakten bij den Troon?

Bl. 166, vs. 10. Dondrende weerklink, en Harmonie van wandlende Sphæren:

Bl. 167, vs. 1. En zij zweegen. Nog klonk de Bazuine. Mirjam vernam ze.

—— vs. 4. In de vreesfelijke Schelfzee - baare.

Bl. 178, vs. 3. v. o. Deeze Jubel der Seraphim klonk in 't rond op de Starren!

Bl. 179, vs. 14. Hoe straalt uw prijs van hem naar deeze hoogte!

Bl. 180, vs. 12. Wankelend doolden, hervormden; hoe 't zaad der herschepping
om hoog zwol?

Bl. 180, vs. 4 en 3 v. o. vleugelen naar den Troon

Naamt ge, ——

- Bl. 182, vs. 10. Vóór den dag des Gerichts door hem herfchapen!
 Bl. 187, vs. 3. v. o. Intusfchen hier op d'Aarde;
 Bl. 189, vs. 7. Babel valt! Babel valt! Vergiftig is de drank,
 Bl. 191, vs. 5 en 6. Zich ontfermde, dat dáár ook, waar zelfs de harten der
 Moedren

Niet meer voelden, ook daar zich Jefus Christus ontfermde!

- Bl. 194, vs. 12. Van den Troon, ó God-mensch, waar gij in luister woont!
 — vs. 5. v. o. En in den glans, daar klom hij neer. Zijn Heir riep dondrend
 Bl. 196, vs. 1. Zweeft om hoog, en zet u neder met den Rechter, met den
 Zoon,
 Bl. 199, vs. 10. Naar Gehenna's Muiter heen:
 — vs. 3. v. o. Hij vloog, als Overwinnaar van den Muteeling,
 Bl. 200, vs. 9. Waar plaag is, weeklagt, en de dood! en waar
 Bl. 208, vs. 2. v. o. O Jefus! Zoon van God! Gij Lijder! klimt, gij Doode en
 Bl. 210, vs. 7. Met den Messias betreeden. Daar knielde hij, nauwlijks be-
 fpeurbaar

De Ode aan den Verlosfer, die achter den MESSIAS geplaatst is, en die ik insgelijks voor een uitmuntend voortbrengfel van 's Dichters Genie houde, geeft genoeg te kennen al wat er in een brein en in een hart, bewerktuigd als de zijnen, is omgegaan, toen hij zijn' arbeid voltooid had. Zoude het mogelijk geweest zijn, dat ik deeze Ode in onze taal had kunnen overgieten, en hier mij zelve geheel had uit het oog verlooren? Reeds bij de eerste aankondiging van mijn voorneemen verklaarde ik, dat ik mij gelukkig zoude rekenen, 't eeniger tijd van verre KLOPSTOCK na te kunnen zeggen:

Ik hoopte 't van u, en ik heb het gezongen,
 Verzoener Godes, het Lied van 't nieuwe Verbond!
 Doorloopen heb ik de vreeslijke loopbaan;
 En mijn struikelen hebt gij verschoond!

En dit geluk, dat ik op zijn' vollen prijs weet te stellen, is mij sedert tot mijn onuitspreekelijk genoegen te beurt gevallen. Ik ben niet dwaas genoeg om het Genie, dat er tot het dichten eenes MESSIAS verëischt wordt, in de minste vergelijking te brengen met de gemakkelijke taak eenes Overzetter's; en zelfs de roem van in twee jaaren tijds een twintigdehalf duizend Versen, met al de herzieningen,

die hier noodwendig mede gepaard gaan, en tusfchen meerdere bezigheden in, mijnen Landgenooten in onze taal geleverd te hebben, is op zich zelve genomen flechts zeer gering in mijne oogen: daar deze Mechanifche Talenten, indien ik mij zoo uit mag drukken, ten hoogften eene zekere vaerdigheid in dat foort van arbeid te kennen geeven, en geen onnuttige befteeding van ledige ureh. Doch hier voor dankte ik mijnen Verlofer inzonderheid, bij het volëindigen der taak, die ik had op mij genomen, dat hij mij beide de voortreffelijkheid der ftof, en de fchoonheid der uitvoering van het Oorfpronkelijke, heeft leeren inzien en hoog fchatten; dat ik in den Dichter als 't ware heb mogen voelen, en hier door het getuigenis van lieden, wier oordeel mij niet onverschillig is, heb mogen wegdraagen, van, met de woorden, ook den geest des Dichters in mijne Vertaaling te hebben mogen overbrengen. Ik dankte hem, dat ik aan dat gedeelte mijner Landgenooten, die met dit Meesterfluk der Poëfie nog niet bekend waren, den toegang tot het zelve geöpend hebt, en daar door mifchien tot een gering middel hebben mogen ftrekken ter zijner meerdere verheerlijking. Ook ik, om eenige gezegden deezer uitmuntende Ode over te neemen, al is het dan met ontleende verdienften, *heb de traan des Christens zien vloeijen*, en, gelijk ik er met volle waarheid bij mag voegen, zich met de mijne vermengen; ook ik *ben onder het zingen door Engelen-en door Menschen-vreugde beloond; beloond door de ontroering van mijn binnenfte, en door een zacht gevoel*; en boven KLOPSTOCK, wiens arbeid door hevige krankheden is afgebroken geweest, heb ik het voorrecht genooten, van tot *den eindpaal*, dien ik zoo dikwijls in 't midden der onderneeming gewenscht heb eens te mogen bereiken, niet *voorbij meer dan ééne grafsteen gevoerd te zijn*.

In den korten Inhoud van het Vierde Deel, leeze men bl. 217, reg. 4, *herfchapen* in plaats van *ongefchapen*, en bl. 222, reg. 16, *en aan het verderf* in plaats van *en het verderf*.

De Bladwijzer, achter dit Deel geplaatst, en over alle de twintig Zangen loopende, is dezelfde, die zich achter verfcheiden Duitfche uitgaven, en daar onder ook de laafte, bevindt, KLOPSTOCK zelve fchijnt er zich dus mede vergenoegd te hebben; en fchoon ik dit Register wel wat vollediger, en beter uitgevoerd begeerde, heb ik er daarom alleenlijk die veranderingen in gemaakt, die het onderscheid der twee taalen volftrektelijk vorderde.

In denzelven bl. 229 b. r. 6. van ond. is in het woord *naderende* aan het eind een overtollig *o* ingefloopen; en bl. 231 r. 21 leeze men in plaats van *Redenvoering*; *Redevoering*.

E I N D E.

DRUKFOUTEN in de NAREDE.

Baldz.	14	regel	15	goeden,	lees	goede.
—	17	—	21	verlangden,	—	verlangenden.
—	34	—	22	gemoedsbeweeing,	—	gemoedsbeweeging.
—	37	—	9	des hoopenden,	—	der hoopende.
—	42	—	18	denkmaad,	—	denkmaal.
—	68	—	26	de Hexamétrische,	—	den Hexamétrischen.
—	78	—	7	proeve,	—	proeven.
—	84	—	6	Adranélech,	—	Adramélech.
—	86	—	23	Arimathæea,	—	Arimathæa.
—	98	—	19	dan,	—	als.
—	99	—	23	stont,	—	stond.
—	104	—	30	geeloof,	—	geloof.
—	105	—	2	noch,	—	nog.
—	110	—	16	de zielen,	—	den zielen.